Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

На правах рукопису

ОСЬМАК ТЕТЯНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 378.015.31:74 (045.3)

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА НАРОДІВ СВІТУ

13.00.07 – теорія і методика виховання

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук,
професор Вайнола Ренате Хейкіївна

Київ – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП…….. 3

РОЗДІЛ 1 ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА НАРОДІВ СВІТУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА 12

1.1. Теоретико-методичні засади формування полікультурності особистості……. 12

1.2. Декоративно-прикладне мистецтво народів світу як засіб формування полікультурності майбутніх педагогів 35

1.3. Стан навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів із формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів…….. 75

Висновки до першого розділу…… 109

РОЗДІЛ 2 ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА НАРОДІВ СВІТУ……. 114

2.1. Формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу в навчальному процесі……... 114

2.2. Технологічне забезпечення формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу…….. 131

2.3. Оцінка ефективності експериментальної роботи з формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу…….. 155

Висновки до другого розділу……... 171

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ……... 175

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..……. 180

ДОДАТКИ…… 202

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку громадянського демократичного суспільства в Україні актуальною є необхідність боротьби з ослабленням національної свідомості і в той же час потреба виховання молоді в дусі толерантності, взаєморозуміння та взаємоповаги до інших народів і культур. Саме тому зусилля педагогів мають бути спрямовані на виховання української молоді в дусі національної самоідентифікації та міжкультурної толерантності.

Реалії сучасної вищої школи вимагають, з одного боку, врахування національного етнокультурного чинника в освіті, а з другого, – створення умов для пізнання студентами культури інших народів та долучення молоді до надбань національної культури, а через сприйняття її багатства та різноманітності – й до культур народів світу.

Підґрунтям для вирішення означених завдань є Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності.

Вирішення проблеми формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів актуалізується тим, що їх полікультурні знання та цінності повинні транслюватися у процесі майбутньої професійної діяльності на дітей. У практиці виховної роботи з майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів проблеми полікультурної освіти постають у контексті формування в майбутніх педагогів, а отже, і в їхніх вихованців толерантності до представників інших націй, народностей, їх традицій, культури, мистецтва.

Особливе місце у формуванні полікультурності майбутніх педагогів посідає декоративно-прикладне мистецтво народів світу, виховний вплив творів якого зумовлений рядом факторів, а саме: нерозривністю зв’язків із життям і побутом людини; яскравістю виявлення як особливостей нації,

локальних відмінностей етнографічних груп, так і спільних рис у декоративній творчості народів Європи і всього людства; невіддільністю від матеріальної культури певної епохи, історико-культурних традицій кожного народу.

Дослідження проблем формування полікультурності здійснювалось у різних контекстах: існування людини у полікультурному суспільстві (І. Зязюн, В. Євтух, О. Грива, О. Пометун, Л. Султанова, О. Сухомлинська, Т. Устименко, О. Шевнюк та ін.); формування та розвитку національної культури (Г. Ващенко, Ю. Руденко, М. Стельмахович та ін.); обґрунтування педагогічних засад полікультурності (Е. Абдулаєва, І. Квасниця, І. Лощенова та ін.); формування полікультурності педагогів (Л. Гончаренко, В. Кузьменко, Н. Лещенко, С. Сисоєва, І. Соколова, Н. Якса та ін.).

Теоретико-методичні засади полікультурної освіти представлено у працях вітчизняних дослідників В. Борисенко, Л. Голік, Л. Гончаренко, О. Гуренко, Т. Клинченко, Т. Танько та ін. Проблеми формування полікультурності пов’язані з іменами відомих зарубіжних учених Д. Бенкса, Ж. Гей, С. Нієто, П. Фрере та ін.

Зміст, форми та методи виховання студентської молоді висвітлено у працях Р. Вайноли, А. Капської, Д. Пащенка, Л. Петько, Н. Чернухи, О. Шпака, С. Шашенко та ін. Різні аспекти й педагогічні стратегії полікультурного виховання дітей та молоді стали предметом досліджень таких авторів, як Е. Ананьян, М. Баяновська, В. Бойченко, О. Гукаленко, А. Джуринський, Л. Зданевич, Н. Котій, К. Крутій, Н. Рищак, М. Рудя та ін.; полікультурного виховання студентів – Т. Атрощенко, О. Горчакова, О. Жорнова та ін. Підготовка майбутніх педагогів до полікультурного виховання дітей та молоді знайшла відображення у працях Є. Бубнова, Л. Волик, Л. Галаманжук, Т. Іванової, Л. Перетяги та ін.

Зокрема, особливості декоративно-прикладного мистецтва як дійової підойми і засобу виховання розкрито у працях Є. Антоновича, Г. Дайн, Л. Дорогової, Г. Захарчук, В. Корнієнко, Ю. Легенького, Є. Станкевича,

Р. Чугай, З. Резніченко та ін.; вплив мистецтва на формування особистості дошкільника досліджували І. Загарницька, Н. Кириченко, Т. Науменко, Г. Сухорукова, О. Дронова, Н. Голота, Л. Янцур та ін.

Проблему формування полікультурності засобами мистецтва результативно висвітлено в дисертаційних дослідженнях останніх років у таких аспектах: національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва (О. Гевко); полікультурна освіта студентської молоді в університетах США (Я. Гулецька); полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи (В. Бойченко); полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів (А. Солодка); полікультурне виховання молодших школярів у позакласній роботі (Н. Харькова).

Ряд досліджень розкривають педагогічні спроможності різновидів декоративно-прикладного мистецтва. Так, формуванню та розвитку гончарної традиції, її виховним можливостям присвячено працю С. Сватковського. У роботі І. Дмитрук розкрито етнографічні аспекти дослідження матеріальної та духовної культури гуцулів, особливості декоративно-прикладного мистецтва гуцулів та їх впливу на національне виховання. Н. Акчуріна-Муфтієва визначила художні особливості декоративно-прикладного мистецтво кримських татар.

Незважаючи на різноманітність підходів до вивчення проблеми формування полікультурності молодої особистості, такий її аспект, як формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до цього часу залишається поза увагою дослідників; не стало предметом окремого наукового дослідження і декоративно-прикладне мистецтво народів світу як засіб виховання.

Аналітичне заглиблення у порушену проблему дозволило виокремити *суперечності* між:

– потребою в удосконаленні процесу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів та реальним станом навчально-виховної роботи вищого навчального закладу за відповідним напрямом;

– унікальними виховними можливостями декоративно-прикладного мистецтва народів світу та відсутністю у студентів умінь і навичок використовувати їх у системі формування полікультурності особистості;

– наявністю форм та методів полікультурного виховання і відсутністю єдиного алгоритму формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Подолання означених суперечностей потребує впровадження у педагогічну практику технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Таким чином, соціальна значущість проблеми, недостатнє дослідження її теоретичних та практичних аспектів обумовили вибір теми дисертаційного дослідження – ***«Формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу».***

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і є складовою комплексної проблеми «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності».

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 7 квітня 2011 р.) та узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 24 травня 2011 р.).

Мета дослідження: обґрунтувати, розробити і впровадити технологію формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Відповідно до мети окреслено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз проблеми формування полікультурності майбутніх педагогів у педагогічній теорії та практиці.
2. Охарактеризувати особливості декоративно-прикладного мистецтва народів світу як засобу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.
3. Визначити критерії, показники та виявити рівні сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.
4. Впровадити технологію формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу та визначити її ефективність.

Об'єкт дослідження: формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Предмет дослідження: технологія формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі *методи дослідження*: *теоретичні* – аналіз педагогічної, психологічної літератури, порівняння, розробки проблеми в українській та зарубіжній науці, узагальнення, систематизація з метою з'ясування змісту базових понять дослідження; контент-аналіз вузівської документації (планів роботи вищого навчального закладу, навчальних планів спеціальності, програм навчальних курсів, планів кураторів) з метою визначення наявності проблеми формування полікультурності у змісті та формах виховної роботи; *емпіричні* – включене спостереження, анкетування, тестування, наративні методики, незалежне експертне оцінювання з метою визначення рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних

закладів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний зрізи), аналіз педагогічного досвіду з метою виявлення ефективності впровадження технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу. Використано також *статистичні* методи виявлення арифметичних показників, встановлення коефіцієнтної шкали, кількісний та якісний аналіз емпіричних даних з метою перевірки результативності експериментальної роботи щодо формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: методологічні основи сучасної філософії вищої освіти (В. Андрущенко, В. Бех, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); теоретичні засади вищої педагогічної освіти (А. Вербицький, О. Глузман, А. Нісімчук, В. Курило та ін.); концепції формування полікультурності особистості (В. Євтух, О. Грива, О. Сухомлинська та ін.); теорії культурологічної освіти педагогів (В. Гриньова, О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова та ін.); теоретичні засади підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів (З. Борисова, Г. Біленька, О. Кононко, Л. Парамонова, З. Плохій, Т. Поніманська та ін.); теорії професійно-виховної діяльності педагога (О. Дубасенюк, С. Карпенчук, Г. Троцко та ін.); концепції виховної роботи у вищих навчальних закладах (І. Бех, А. Капська, В. Лозова, М. Лукашевич та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* теоретично обґрунтовано: технологію формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва та інших народів світу, що містить три операційні блоки (навчальний процес, факультативні заняття, позааудиторна виховна робота); технологічне забезпечення (сукупність форм та методів роботи) до кожного операційного блоку; критерії (когнітивний,

аксіологічний, операційний), показники та рівні (мінімальний, середній, достатній) формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Визначено особливості декоративно-прикладного мистецтва народів світу як засобу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів;

– *уточнено* трактування понять «полікультурність», «полікультурне виховання», «формування полікультурності особистості»;

– *подальшого розвитку* набули зміст, форми та методи навчально-виховної роботи вищого навчального закладу, що сприяють оптимізації технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у впровадженні технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу, а саме нових змістових блоків до курсу «Художня праця та основи дизайну» для студентів спеціальності «Дошкільна освіта»; факультативу «Декоративне мистецтво народів світу – малятам» (програма та методичні рекомендації); комплексу організаційних форм та методів позааудиторної виховної роботи вищого навчального закладу за напрямом формування полікультурності студентів.

Результати дослідження можуть бути використані студентами, аспірантами, викладачами, кураторами академічних груп, організаторами виховної роботи зі студентами, керівниками гурткових об’єднань, працівниками дошкільних навчальних закладів, спеціалістами студентських служб з метою підвищення ефективності процесу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Результати дослідження *впроваджено* у практику Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 22 від 19.03.2012 р.), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 405 від 29.04.2012 р.),

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/13 від 14.02.2012 р.), Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 120-а від 20.04.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі позааудиторної виховної роботи», опублікованій у співавторстві з Р. Вайнолою, авторським є теоретичний аналіз проблеми формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів та визначення специфіки даного процесу. Інші публікації, а також матеріали і висновки дисертації самостійні.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження було представлено у доповідях і повідомленнях на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* − «Науково-методичні засади управління якістю освіти в університетах» (Київ, 2010), «Проблемы и перспективы развития современной социальной работы» (Одеса, 2011); *Всеукраїнських* − «Київ і кияни у соціокультурному просторі XIX – XXI століть: національний та європейський контекст» (Київ, 2011), Перші Українські педагогічні студії (Київ-Луцьк-Рівне, 2012), Всеукраїнська міжвузівська конференція «Психолого-педагогічне забезпечення соціальної мобільності сучасної молоді: реалії та перспективи» (Київ, 2012), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Кіровоград, 2012); *щорічних* звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та Київського університету імені Бориса Грінченка (2010 – 2012).

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2010 – 2012 рр.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 9 наукових працях. З них: 1 – методичні рекомендації, 5 статей у наукових фахових виданнях України, 4 з яких – одноосібні, 1 – у співавторстві, 3 – тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг апробації друком становить 5,2 др. арк.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Робота містить 8 таблиць і 18 рисунків, 5 додатків на 62 сторінках. Загальний обсяг становить 249 сторінки, із них – 179 сторінок основного тексту. Список використаних джерел нараховує 233 найменування, з них 9 – іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА НАРОДІВ СВІТУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Теоретико-методичні засади формування полікультурності особистості

Відмінною рисою сучасного світу є глобалізація та інтеграція населення, прискорення комунікації, спрощення переміщень. Ці чинники роблять культуру багатьох суспільств і країн, зокрема таких, що раніше були монокультурними, більш різноманітною, тому для успішного розвитку українського суспільства нині так необхідні розробки й напрацювання технологій формування навичок культури міжнаціональної взаємодії.

Посилення міграції населення, підвищення процесів мобільності фахівців, прагнення України до входження в Євросоюз загострили проблеми полікультурності, міжкультурної взаємодії, толерантного ставлення до іншого (культур, традицій, релігійних поглядів), розуміння власних витоків і збереження традицій кожного народу. Ці проблеми загострюються, коли йдеться про студентську молодь, що є національним інтелектуальним та культурним ресурсом.

Тому саме освітні заклади мають виступити координаторами процесу передачі молодим поколінням соціокультурного досвіду людства, загальнолюдських та національних культурних цінностей. На сучасну вищу школи покладається відповідальність за підготовку молодих людей до життя в умовах багатонаціонального полікультурного середовища, до спілкування і співпраці з людьми різних національностей, рас, віросповідань. Як слушно наголошує В. Кремень, «освіта у XXI столітті – це не лише надання знань і виховання особистості. Освіта в добу глобалізації та високих технологій – це чинник соціальної стабільності, економічного добробуту країни, її конкурентоспроможності», а тому «варто підходити до неї як до

загальнонаціональної, стратегічно важливої проблеми» [128, с. 394].

У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти у XXI ст. «Освіта: прихований скарб» (1997 р.) наголошується, що одна з її найважливіших функцій – навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав та етносів на свідому солідарність. Освіта має сприяти усвідомленню людиною своїх коренів і прищепити їй повагу до інших культур. Сучасні громадяни полікультурних поліетнічних країн мають визнавати такі демократичні цінності, як справедливість і рівність, ставати на захист і зміцнення всіх етнічних, расових, мовних і релігійних груп, з яких складається їхня нація, країна. З цією метою Радою Європи визначено компетенції, пов'язані з життям людини у полікультурному суспільстві. Для того, щоб контролювати прояв (відродження – «resurgence») расизму і ксенофобії та розвитку клімату нетолерантності, освіта повинна «оснастити» молодих європейців такими міжкультурними компетенціями, як сприйняття відмінностей, пошана інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій [91, с. 71-75]. У 2008 р. Радою Європи було проголошено гасло «Разом у розмаїтті!» («Together in Diversity!») і обґрунтовано необхідність зміцнення взаєморозуміння та поліпшення співіснування людей різних культур.

Процес полікультурного виховання молодого громадянина України має не заперечувати національне, адже разом вони розглядаються як органічні складові єдиного процесу, який забезпечує більш глибоке розуміння як національних, так і загальнолюдських культурних цінностей.

Проблема полікультурності є особливою для суспільства. Її постійна присутність в ідеологічному, інтелектуальному, культурному полі пояснюється ще й тим, що вона не має однозначного вирішення. Буття самого соціуму і його подальший прогрес залежить від рефлексії ідей полікультурності в концепціях, державних і регіональних програмах в освітню практику конкретного навчального закладу, міста, регіону, країни.

Актуальність проблеми формування полікультурності підтверджується статистичними даними. Так, станом на 1 лютого 2010 р. чисельність постійного населення України становила 45 млн. 939 тис. 820 мешканців. При цьому на її території проживають представники понад 130 національностей, народностей та етнічних спільнот, які у сукупності інтегративних внутрішньоетнічних і міжетнічних зв'язків складають 51 національну групу, засвідчуючи у такій спосіб поліетнічність нашої держави.

Визначаючи роль особистості в полікультурному суспільстві, О. Пометун та Л. Султанова зауважують, що саме зараз трансформаційні процеси у суспільстві актуалізують пошук морально-духовних підстав для безконфліктного співіснування та взаємодії людей у полікультурному просторі як соціальному утворенні, яке характеризується багатоетнічністю, різномовністю, розмаїттям вірувань, традицій, способів мислення та життя. Однак позитивне визнання цінності та значущості відмінностей не виключає дискусій стосовно того, що може забезпечити стійкість полікультурному світові, гарантувати його довготривалий розвиток, безпеку життя, дотримання прав людини. Дискусійним є й питання щодо засад відкритості полікультурного суспільства, яке забезпечувало б діалог культур та толерантне ставлення до «інших» [142, с. 36].

Тому проблема формування полікультурності особистості набуває особливої актуальності та складності в поліетнічному багатонаціональному суспільстві й розглядається в контексті розв'язання протиріч між:

- потребою у впровадженні ідей полікультурності та полікультурної освіти до навчально-виховного процесу вищого навчального закладу та їх недостатнім відображенням у національній та освітній політиці України;
- прагненням до осучаснення змісту виховної роботи зі студентами, її модернізації в розрізі ідей глобалізації, космополітизму та намаганням зберегти традиції й цінності української культури;

- потребою освітніх закладів у фахівцях, яким притаманні полікультурна грамотність та компетентність та відсутністю розробки відповідних програм навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів.

Водночас у сучасних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців [14, 34, 48, 58, 80, 130] немає однозначних відповідей щодо розв'язання визначених протиріч, проте вони дозволяють побачити складності й суперечливості процесу дослідження проблеми полікультурності особистості.

Здійснений нами аналіз наукових джерел вітчизняної педагогіки дозволив засвідчити, що в теорії і практиці виховної роботи накопичено значний досвід, який є основою формування полікультурності особистості розглянуто сутність поняття полікультурності (М. Денисенко, Г. Єлізарова, І. Макаренко, С. Сисоєва, Л. Шаляпіна та ін.), полікультурного підходу в освіті (О. Ковальчук) і вихованні (І. Лощенова, Г. Розлуцька, І. Алєксашенкова, В. Долженко, В. Єрьоміна, О. Щеглова), педагогічні передумови професійної підготовки вчителя для роботи в поліетнічному просторі (О. Дубасенюк), особливості формування полікультурності у студентів (Л. Данилова, І. Соколова, О. Щеглова), зокрема на основі знання особливостей своєї етнокультурної групи (Я. Гулецька), полікультурної компетентності педагогів (Л. Гончаренко, А. Зубко, В. Кузьменко, К. Юр'єва).

В основу сучасної полікультурної парадигми покладено філософські ідеї про важливість збереження унікальності кожної культури, необхідності обміну культурними досягненнями як умови розвитку народів, про благо людини як вищий критерій моральності (С. Аверінцев, М. Бахтін, Ю. Лотман, А. Оганов, Е. Тейлор, І. Хангельдієва); ідеї культурної антропології про безліч культур; діалогової концепції спілкування представників різних культур (М. Бахтін, В. Біблер, Т. Богатирьова, І. Василенко, В. Шалін, Ю. Яковець, Р. Яновський); ідеї гуманістичної психології про потребу людини в самоактуалізації (А. Маслоу, Д. Роджерс);

концепції сприйняття етнічної ідентичності в міжетнічній взаємодії; ідеї культурно-історичної психології про провідну роль соціокультурного оточення у формуванні та розвитку особистості, взаємозв'язок культури і моралі особистості, культури і освіти (М. Бахтін, Г. Балл, В. Біблер, Є. Іванов).

Визначаючи місце особистості в сучасній соціокультурній ситуації дослідники проблеми полікультурності зауважують, що молода людина знаходиться на рубежі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, толерантності, розуміння й поваги до культурної ідентичності інших людей. Монокультурним підходам як контрпродуктивним протиставляються сьогодні полікультурні. Разом з тим оптимальна освітня стратегія вибудовується при толерантному поєднанні в навчально-виховному процесі принципів монокультурності й полікультурності. З одного боку, людина має усвідомлювати своє коріння, а з іншого, – з повагою ставитися до інших культур.

Культурологічний підхід застосовується при вирішенні таких важливих теоретичних і практичних проблем освіти, як розробка концепції змісту освіти, формування нормативних матеріалів щодо модернізації освіти, зокрема стандартів педагогічної освіти. У контексті культурологічного підходу освіта розглядається як соціокультурна система, яка забезпечує культурне наслідування (трансляцію культурних норм, цінностей, ідей); розвиток людської індивідуальності; підготовку людини до успішного існування у соціумі, власній культурі, полікультурному середовищі; як процес долучення людини до культури і водночас результат інтеріоризації культури, включення її у світ людської суб'єктності. Культурологічна освітня парадигма набуває важливого значення для виховання толерантної поведінки в полікультурному та міжкультурному середовищі, поваги до іншого.

Проблему формування полікультурності ми вважали за доцільне розглядати в контексті феномену культури.

Етимологія поняття «культура» пов’язана з латинським «cultura», яке, у свою чергу, утворилося від «colere». Останнє було багатозначним і означало: «населяти», «культивувати», «поклонятися», «шанувати» та ін. Згодом деякі зі значень набули самостійності й почали вживатися як окремі слова, наприклад, значення «населяти» через латинське colonus трансформувалося у самостійне поняття – «колонія» [64, с. 102].

Вивчення культури народу є необхідною умовою пізнання життя суспільства, оскільки в культурі виражені спосіб людського буття, ступінь засвоєння суб’єктами накопиченого людством досвіду, традицій, цінностей та механізми реалізації їх на практиці. Саме тому поза культурним існуванням поведінка та діяльність людини втрачають свою доцільність, спрямованість розвитку, сенс існування тощо. Вітчизняні культурологи розглядають культуру як скарбницю історичного досвіду, що з давніх-давен вважається головним набутком людей і фактично є завершальною ланкою життєвого шляху окремих особистостей, людських колективів усіх рівнів і, зрештою, цілого людства [102, с. 3].

Існує ціла низка концепцій в еволюціоністській теорії культури (американського вченого Л. Моргана та англійського історика Е. Тейлора), зміст яких полягає в обґрунтуванні принципу єдності людського роду та спорідненості потреб різних народів у формуванні культури. Антропологічна, або функціональна, концепція культури досліджувалась у працях видатного англійського етнографа та соціолога Б. Малиновського, французького етнолога та соціолога К. Леві-Строса, американського етнографа А. Кребера та інших. Сутність даних концепцій XIX століття полягає в тому, що виникнення та розвиток культури пов’язується з потребами людства. Нашу увагу привернув підхід Б. Малиновського, який визначив групи потреб, що зумовили виникнення культури. Первинні потреби, спрямовані на продовження роду та забезпечення його життєдіяльності. Їм відповідає розвиток умінь та житлових умов. Похідні потреби, спрямовані на виготовлення та вдосконалення знарядь праці. Їм

відповідає розвиток економіки та культури господарювання. Інтегративні потреби, що полягають у необхідності згуртування та об'єднання людей . На нашу думку, саме інтегративні культурні потреби людства обумовили полікультурність як соціальне явище.

І. Гердер, розглядаючи культуру як одну з умов розвитку народів, акцентував увагу на тому, що у людей існує необхідність оволодіння різноманітними культурами й обміну культурними досягненнями, а також на тому, що ступінь розвитку культури співвідноситься зі ступенем, на якому знаходиться людина в цій культурі [53, с. 42]. І. Кант, надаючи велике значення культурним взаємодіям, зазначав, що необхідно спілкуватися з людьми і в цьому спілкуванні за допомогою мислення й науки підвищувати свою культуру, цивілізованість, моральність [105, с. 43], адже, на думку І. Канта, сучасні йому культури сформувались лише завдяки взаємним контактам.

Феномен культури у зв'язках з людиною, історією та соціумом розглядається через призму соціології. Так, у теорії суперсистем П. Сорокіна сучасний культурний стан характеризується як глобальна криза загальнолюдської цивілізації, яка виявляється у занепаді моралі, релігійності, деградації соціальних інститутів. Кризу сучасної культури науковець пов'язує насамперед із втратою духовних цінностей. Проте П. Сорокін вважає найважливішими структурними елементами відродження культури мову, науку та мистецтво. Отже, соціологічний підхід до культури полягає у виявленні зв'язків між людиною та суспільством, демонстрації того, що в кожному суспільстві існують певні культуротворчі сили, які й допомагають створювати культурні цінності та визначають розвиток цього суспільства. При цьому рівень розвитку будь-якого суспільства визначається інтеграцією культур, їх взаємопроникненням і взаємообумовленістю .

Нашу увагу привернула характеристика аксіологічного підходу до визначення поняття «культура», що дозволяє тлумачити її як систему цінностей, поглядів, норм, яка поділяється певною спільнотою людей.

Можна сказати, що культура – це обов'язковий атрибут будь-якої спільноти людей, який сприяє збереженню її цілісності та прогресу. І якщо нині ми говоримо про загальнолюдські цінності, то правомірно говорити й про загальнолюдську культуру, тобто культуру в розумінні «полісистеми цінностей» [221, с. 7].

А. Арнольдов визначає культуру як творчу діяльність з перетворення природи та суспільства, результатами якої є постійне поновлення матеріальних і духовних цінностей, удосконалення всіх істотних людських сил.

Культурологічний підхід у нашому дослідженні буде підтримано низкою

інших теоретичних підходів: *аккультураційний*, пов'язаний із утворенням гармонійних відносин між членами різних етнічних груп, переважно мігрантами; *діалоговий*, заснований на ідеях відкритості та культурного плюралізму; *соціально-психологічний*, який трактує полікультурність як особливий спосіб формування певних соціально-установчих ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних і емфатичних умінь, що дозволяють особистості здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію і виявляти розуміння інших культур (І. Бех).

Усвідомлення сутності базових методологічних засад роботи дозволило нам визначити пріоритетним напрямком нашого дослідження формування полікультурності як одного із завдань роботи вищого навчального закладу, спрямованого на виховання особистості толерантної, здатної до діалогу, сприймання й створення світу в гармонії його багатовимірності, здатної до життя у полікультурному просторі.

У другій половині XX століття полікультурна освіта стає окремим предметом наукового дослідження, а поняття «полікультурність» отримує багато значень і різноманітних підходів до їх розуміння.

Дослідниця проблем полікультурності І. Соколова зазначає, що у 60 – 80 - х рр. XX ст. найбільш вживаним є поняття «мультикультуралізм», у

змісті якого закладено розуміння політики та ідеології держави щодо етнічного та культурного розмаїття суспільства, в якому різні культури можуть «розвиватися поруч у межах однієї країни» [195, с. 24].

Проте під мультикультуралізмом найчастіше розуміють лише позитивну характеристику поліетнічних суспільств з толерантним ставленням до нетитульних груп населення, де існує добровільне взаємопристосування та «адаптація соціальних інститутів суспільства до потреб різних культурних груп». Так В. Кимлічка вважає мультикультуралізм справедливим та толерантним підходом до інтеграції іммігрантів, який дозволяє їм зберегти їхні культурні звичаї [111, с. 38]. Для нього мультикультуралізм – це лише ефективний засіб урегулювання відносин держави з етнокультурними групами іммігрантів, аналогічний наданню повноважень самоуправління національним меншинам.

Дослідниця проблем підготовки майбутніх педагогів до полікультурного виховання учнів Л. Волик відзначає, що відсутня єдність змісту й практичного наповнення понять «полікультурність» та «мультикультуралізм», а також близьких до них – «інтер-», «транскультурність» тощо. Ці поняття на Заході стали предметом дискусій, починаючи з 70-х р. ХХ ст. А в Україні, Росії вони почали утверджуватися на поч. 90-х р. З огляду на таке термінологічне розмаїття ми вживатимемо термін «полікультурність», щоб відрізняти фактичну багатокультурність та багатоетнічність суспільства від мульти-, інтеркультуралізму як теоретичного підходу в суспільних науках. Часто вживається в публікаціях термін «крос-культурний», який, як правило, належить до вивчення конкретного феномена у двох чи більше культурах, має додаткове значення – порівняння [48, с.13].

У 80-х р. ХХ ст. набуває популярності концепція інтеркультуралізму, в якій закцентовано саме на забезпеченні активного й позитивного діалогу різних культур у суспільстві, на їхньому взаєморозумінні та взаємозбагаченні. У 80-90-і р. ХХ ст. формується Європейська (насамперед

німецька) науково-педагогічна школа, що досліджує відкритий тип освіти, метою якої є полікультурне виховання й інтеграція учнів у загальноєвропейський і світовий культурний простір [196, с. 13].

Відзначимо, що спільним для наукових пошуків цього періоду є визначення таких дефініційних ознак полікультурної освіти, як інтеркультурне навчання, міжкультурна комунікація.

Термін «транскультуралізм» виник на межі 80-90-х рр. ХХ ст. унаслідок глобалізаційних процесів, які мали транснаціональну культурну орієнтацію на загальноєвропейські та глобальні культурні ринки. У наукових працях це поняття осмислюється як процес соціокультурного освоєння прийдешнім етносом нових місць компактного проживання (Н. Яценко); процес, що пов'язаний з перетином кордонів, міграціями, культурними та політичними взаємодіями; здатність людини одночасно засвоювати різні культурні традиції та культурний досвід різних країн (К. Розлогов, О. Орлова).

Аналіз сучасних культурологічних підходів, дозволив нам визначити, що, починаючи з 90-х р. ХХ ст., у Східній Європі найбільш уживаним є поняття «культурний плюралізм», яке ґрунтується на визнанні співіснування у межах однієї території (країни) багатьох культур, жодна з яких не є пануючою. У такому сенсі культурний плюралізм передбачає повагу та підтримку всіх культур та способів життя, що існують у суспільстві.

Порівнюючи культурний плюралізм і полікультуралізм слід зазначити, що хоч останній і виник із попереднього, він має суттєві відмінності. Ідеї культурного плюралізму та полікультуралізму виникли в середовищах, які за своїм складом є багатокультурними. Формування таких суспільств є результатом природного та закономірного процесу еволюції людської цивілізації [133, с. 46-54].

Саме таким багатонаціональним нині є культурне середовище України. Важко заперечувати, що сучасна соціально-культурна ситуація в Україні характеризується глибоким переосмисленням минулого, активізацією

історичної пам’яті як невід’ємної частини суспільної свідомості, загального процесу формування громадянського полікультурного суспільства, у ході якого переборюється відчуженість особистості не тільки від влади й власності, але й від своєї культури, мови, традицій, звичаїв, історії, релігії. «Не може бути й вважатися громадянським полікультурне суспільство, яке сповідує й насаджує в різноманітних формах моральний нігілізм, нетерпимість і насильство» [188,
с. 67].

Продовжуючи аналіз підходів до базових дефініцій дослідження, ми встановили, що в спеціальній та словниковій літературі [34, 58, 80, 130, 139, 142, 181] достатньо широко використовуються поняття «полікультурність», «полікультурне виховання», «полікультурна освіта», «формування полікультурності».

Ми насамперед прагнули визначити семантичне звучання частини слова «полі» (множина) стосовно проблеми культури особистості. Застосування даного терміна до культурних явищ підкреслює межі простору суспільства, яке характеризується багатокультурною різноманітністю, а також ущільненням простору існування багатьох культур через спільності та відмінності культурних явищ. Саме монокультура сприяє зниженню енергетичного потенціалу виживання культури суспільства. Префікс «полі» вказує на подолання «моно» в культурі [150]. Тож, монокультурним підходам як контрпродуктивним протистоять полікультурні.

Поняття «полікультурність» сучасні дослідники [196] розглядають у розрізі формування культурних цінностей, що є інтегруючою основою будь-якої соціальної спільноти. Відомо, що єдність системи цінностей (особливо морально-етичних, культурних, національних) може стати фактором, що поєднує людей і консолідує їх зусилля щодо побудови демократичного суспільства, яке ґрунтується на повазі представників різних культур. В епоху синтезу культур акцент має робитися на єдності, універсальності культур світу, їх своєрідності та різнобарвності.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що в понятті «полікультурність» синтезовано знання про культуру, яка є надбанням цивілізованого світу, про етнічну культуру, про загальнонаціональну українську культуру як продукт історичного взаємозбагачення і взаємопроникнення етнічних культур.

О. Пометун та Л. Султанова визначають полікультурність як здатність людини інтегрувати у своїй свідомості різні культурні пласти. Через постійне «спілкування-дію» людина стає справжнім суб'єктом культурно-історичного і освітнього простору. Автори наголошують, що сьогодні полікультурність – це найважливіший аспект реалізації демократії в окремих країнах та у світі в цілому. Повага до розмаїття, толерантність, діалог і співпраця за умов довіри та взаємного розуміння є найкращою запорукою миру та міжнародної безпеки. Це джерело обміну, інновацій, творчості та мирного співіснування, яке слід враховувати, підтримувати і просувати на міжнародному, національному і місцевому рівні. Саме такий підхід до визначення полікультурності став базовим для нашої подальшої науково-дослідної роботи.

Учасниками наукової конференції «Проблеми полікультурної освіти в Україні» (Київ, грудень 1998) зроблено спробу визначення поняття полікультурності як принципу функціонування та співіснування у певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з ширшою крос-культурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також «наявність та визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму» [178, с. 5].

Отже, полікультурність в сучасних наукових дослідженнях трактується як педагогічний принцип. В узагальненому вигляді принцип полікультурності розглядається вченими як педагогічний норматив

залучення людини до етнічної, загальнонаціональної та світової культур, формування готовності жити в полікультурному середовищі. Цей принцип вимагає враховувати у процесі її діяльності основну діалектичну властивість культури як «єдність в її різноманітті»: глобальність і локальність, раціональне та ірраціональне, минуле і майбутнє, універсальність і самобутність, загальне і професійне тощо [67, с. 36].

Полікультурність визначено нами як здатність людини інтегрувати у власній свідомості різні культурні пласти; особливе особистісне утворення, сукупність світоглядних, мотиваційних та характерологічних проявів, що засвідчує орієнтацію особистості на гуманізм, повагу та толерантне ставлення до інших народів та культур.

Полікультурність як особистісне утворення формується у процесі *полікультурного виховання*. Ми вважали за доцільне деталізувати значення цього терміна в нашій роботі.

Енциклопедична література [86, с. 691] пропонує погляд на полікультурне виховання як процес цілеспрямованої соціалізації, що передбачає оволодіння особистістю системою національних культурних цінностей, комунікативних і емпатійних умінь, що дозволяють здійснювати міжкультурну взаємодію, виявляти розуміння інших культур, а також толерантність стосовно їх носіїв.

Дослідниця проблем полікультурного виховання Н. Миропольська називає такі показники полікультурної вихованості. На когнітивному рівні це засвоєння взірців і цінностей національної і світової культури, культурно-історичного і соціального досвіду різних країн та народів. На ціннісно-мотиваційному рівні – формування соціально-установчих та ціннісно-орієнтаційних схильностей до інтеркультурної комунікації та обміну, а також розвиток толерантності та емпатії стосовно інших країн та народів, культур та соціальних груп. Діяльнісно-поведінковий рівень передбачає активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності [86, с. 691].

Варто зауважити, що теоретичне обґрунтування полікультурного виховання як складової процесу виховання розпочалось у світовій педагогіці з 1960-х років. Воно характеризує співіснування багатьох культур, жодна з яких не є домінуючою. Полікультурне виховання передбачає наслідування тих культур, у яких діти живуть, і водночас введення інноваційного поля культурної взаємодії. Це привчає дітей та молодь сприймати складні культурні процеси як закономірну еволюцію безлічі людських спільнот, нерозривно пов'язаних між собою. Вихованці реально стають як носіями культурних традицій, в яких вони виховуються, так і учасниками постійної соціокультурної взаємодії, що розвиває в них толерантність, доброзичливість, сприйняття інших, інтерес до культурних відмінностей.

Проте історичні паростки виховання полікультурності особистості закладені в історії педагогіки значно раніше. Ідеї виховання полікультурності можна знайти у роботах мислителів різних часів, серед яких письменники, філософи, педагоги, суспільні діячі (Платон, Сократ, Ф. Аквінський, Вольтер, І. Кант, Г. Гегель, М. Ганді, М. Кінг; відомі українські просвітителі Г. Сковорода, К. Ушинський, С. Русова та ін.).

Ще у програмі «Панпедія» Я. Каменського була виокремлена обов'язковість формування у дітей вмінь жити у мирі з іншими, виконувати обов'язки, поважати та любити людей, оскільки Я. Коменський вважав за необхідне підготувати дитину до життя у багатонаціональному суспільстві. Ж. Ж. Руссо писав, що потрібно виховувати у дітей повагу до різних людей, а І. Песталоцці висловлював думку про те, що необхідно виховувати всіх дітей, як одну сім'ю, не зважаючи уваги на їх національність.

Проблеми співіснування та взаємодії національних культур з позиції загальнолюдських цінностей привертали увагу Г. Ващенко, В. Винниченка, Б. Грінченка, М. Драгоманова, І. Огієнка, К. Ушинського. Зокрема, Г. Ващенко зазначав, що чим більше буде в кожного народу можливостей розвивати свою національну культуру, тим різноманітнішою і багатшою буде загальнолюдська культура. Опора на досконалі знання істотних рис

духовного життя багатьох народів – один із засадничих принципів системи К. Ушинського. У працях К. Ушинського ми знаходимо ідеї про те, що педагогічна діяльність на початковому етапі має здійснюватися на основі національного ідеалу, а вже потім трансформуватися у площину ідеалу загальнолюдського.

Особливе значення надавав формуванню у дітей емоційно-ціннісного ставлення до людей інших національностей В. Сухомлинський, який вважав відчуття дружби народів одним із найтонших і найблагородніших рухів людської душі. На думку С. Русової, національна свідомість культурного народу виступає засобом єднання етнічної та загальнолюдської систем цінностей. Полікультурна освіта, таким чином, зовсім не передбачає виховання безрідного космополіта, а має бути спрямована на формування особистості, здатної до гармонійного співіснування у полікультурному суспільстві.

Полікультурне виховання передбачає усвідомлення різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження; сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури в широкому значенні. Воно передбачає врахування культурних, виховних інтересів різних національних та етнічних меншин і спрямовує педагогічний процес на такі чинники: адаптацію людини до різних культурних цінностей в ситуації існування множини різнорідних культур, взаємодію між людьми з різними традиціями; орієнтацію на діалог культур; відмову від культурно-освітньої монополії стосовно інших націй і народів [177, с. 258].

Важливість реалізації завдань полікультурного виховання прослідковується в сучасних концепціях освіти і виховання України (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»); Національна доктрина розвитку освіти України в XX ст.

Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури. Ці документи наголошують

на необхідності вивчення кожною людиною національної культури народів, що живуть на території України, та світової культури. Зокрема, положення, які містяться в Національній доктрині розвитку освіти, визначають: «Збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин» [158, с. 4].

Ми будемо базуватися на підходах до полікультурного виховання (М. Крилової та А. Парнел-Арнольда) і визначимо *полікультурне виховання* як систему виховної роботи, спрямовану на формування включеності особистості у процес взаємодії культур без нівелювання культурних відмінностей кожної культури, спрямоване на збереження усього різноманіття культурних цінностей.

Для виконання завдань нашої роботи важливо було розглянути підходи до формування полікультурності майбутніх фахівців освітньої сфери в умовах навчання у вищому навчальному закладі. Тому ми вважали за доцільне деталізувати підходи до поняття «полікультурна освіта».

Термін «полікультурна освіта» з'явився в педагогіці в 70-х р. XX ст. Більшість авторів використовують його як кальку з англійського («multicultural education»). У «Міжнародному словнику з педагогіки» полікультурна освіта визначена як процес відображення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти. Дещо пізніше у «Міжнародній енциклопедії освіти» полікультурна освіта розглядається як педагогічний процес, у якому подано дві і більше культури, які відрізняються за мовою, етнічною, національною або расовою ознакою.

Натхненником ідеї полікультурної освіти став американський культуролог Джеймсом Бенкс, який у 70-80-х рр. XX ст. створив концепцію полікультурної освіти американського суспільства. Ця розробка отримала міжнародне визнання, і сьогодні її принципи використовуються у системах

освіти багатьох країн. В основу своєї концепції Д. Бенкс поклав розуміння культури й тієї ролі, яку виконує будь-який народ у суспільстві. Головною метою полікультурної освіти він вважав формування у молодого покоління міжкультурної компетенції, а ідеалом – відкрите суспільство, побудоване на принципах меритократії або особистих заслуг. Це суспільство різних можливостей для індивідів із різних етнічних, культурних та соціальних груп. У такому суспільстві індивіди будуть вільно зберігати свою етнічну ідентичність, ефективно функціонувати у межах загальної культури та в інших культурах. Нашу увагу привернула двовекторність підходів Д. Бенкса, який вважав, що зміст освіти має відображати культуру різних етнічних груп та загальну американську культуру [157, с. 104].

Російський дослідник В. Подобєд [162, с. 93-94] розкриває передумови появи полікультурної освіти як закономірного процесу розвитку суспільства. Автор пов’язує концепцію полікультурної освіти з теорією полікультуралізму і зазначає, що сучасні педагогічні реалії вимагають, з одного боку, враховувати в освіті етнокультурний фактора, а з іншого – створювати умови для пізнання культури інших народів, виховання толерантних стосунків між людьми, що належать до різних конфесій, етносів, рас.

Полікультурну освіту не варто розглядати лише як процес інтеграції національних культур в освітньому середовищі. На думку В. Міттера, полікультурна освіта має ідентифікуватися із багатовимірним поняттям, під яким розуміється система цінностей, необхідна для збереження та забезпечення виживання та розвитку кожної політичної та соціальної одиниці [150, с. 37-41].

У дослідженнях вітчизняних учених проблеми полікультурної освіти дуже часто перетинаються з концепціями полікультурного виховання. При цьому під полікультурним вихованням розуміється така організація і зміст навчально-виховного процесу, життя і діяльності учнів, взаємин, яка забезпечує ознайомлення з культурою народів, що живуть в одній країні,

створення умов для виникнення між ними почуття довіри і солідарності, вміння взаємодіяти. При цьому багатокультурна освіта і виховання не повинні заперечувати національні, а мають розглядатися разом як складові єдиного процесу. Саме таке поєднання сприятиме глибокому засвоєнню і розумінню як національних, так і загальнолюдських моральних цінностей [58, с. 4].

Механізми та засоби, через які має здійснюватися полікультурна освіта в Україні, зазначені зокрема у «Рекомендаціях до концепції полікультурної освіти в Україні» [192, с. 85]. Основні рекомендації передбачають удосконалення правової бази; інституційне вдосконалення системи освіти, що передбачає розробку концепцій шкіл для національних меншин та двомовних шкіл у місцевостях з етнічно неоднорідним населенням; удосконалення навчальних програм, створення підручників у рамках загальної концепції полікультурної освіти; підготовка й навчання педагогічних кадрів з метою подолання «полікультурної сліпоти» тощо.

Можливість формування полікультурної особистості в системі вищої педагогічної освіти виходить зі специфіки діяльності, де професійно-педагогічна підготовка спрямована на виконання функціональних ролей: виконавця, просвітителя, педагога. Орієнтація на традиційну знаннєву парадигму поступається місцем формуванню фахівця, який володіє ключовими компетенціями, що включають у себе елементи полікультурної освіти. Базовим ядром цього процесу стає полікультурний компонент, реалізація якого сприяє інтеграції особистості в єдиний світовий культурний простір.

Дослідники проблеми формування полікультурності [32, 56, 58, 59] метою полікультурної освіти визначають створення умов для засвоєння людиною соціокультурних норм поведінки, які мають культурно-історичне значення, а також через збереження і відродження культурно-освітніх традицій народу, етносу, нації.

Так Д. Пащенко переконаний у тому, що неодмінним проявом патріотизму є національна вихованість, яка включає не лише толерантність, а й повагу до інших етносів, готовність до активного захисту національної справедливості для всіх співгромадян. «Захищаючи справедливі претензії іншої нації на розвиток її культури, людина тим самим утверджує і значущість своєї культури, зміцнює імідж держави, де представники будь-якого етносу чи віросповідування відчувають свою захищеність і пишаються громадянством країни, в якій живуть» [169, с.13].

Дослідниця проблеми полікультурної освіти студентської молоді в університетах США Я. Гулецька розглядає полікультурну освіту як складовий компонент професійної освіти, спрямований на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання культури своєї етнокультурної групи, а також взаємодію всіх культур на принципах взаєморозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, націоналізму, расизму. Метою полікультурної освіти автор вважає забезпечення рівних освітніх можливостей для всіх представників різноманітних расових, етнічних, соціальних, культурних та інших груп [69, с. 52].

Нам також імопнує визначення І. Соколової, яка вбачає у полікультурній освіті процес сприяння формуванню в особистості полікультурної компетенції як здатності до активної діяльності в сучасному соціо- і полікультурному середовищі, яка зберігає свою ідентичність, прагне до поваги та розуміння інших етнокультурних спільнот, вміє жити в мирі та злагоді з представниками різних расових, етнічних культурних, релігійних груп [195, с. 43].

Як відомо, принцип полікультурності та полікультурна освіта базуються на діалозі національного і загальнолюдського, на інтеграції людських знань і культур, звернені до особистісно-змістової сутності людини, внутрішніх джерел діяльності свідомості, різновидах культур і субкультур у довкіллі, що покликані забезпечити виховання особистості

нової формації [114].

Дослідники проблеми формування полікультурної компетентності педагогів В. Кузьменко та Л. Гончаренко розглядають появу полікультурної освіти в контексті єдиного європейського освітнього простору. Вони зазначають, що побудова «відкритого суспільства» – це ще один фактор, який актуалізує полікультурну освіту. Він є досить вагомим, оскільки передбачає формування міжкультурної компетенції, яка зумовлює відкритість людей до нових культурних цінностей, до нових ідей. Полікультурна освіта формує відкритість особистості, спонукає її до розуміння та вивчення культурних цінностей інших народів. Вона ставить перед собою актуальні цілі та завдання, спрямовує особистість на конструктивний діалог з представниками інших соціокультурних спільнот. Суспільство, готове до міжкультурних контактів і продуктивного діалогу, не може бути закритим [130, с. 92].

Дослідники проблеми визначають соціальний, етнічний, аксіологічний, акмеологічний, особистісний, діяльнісний компоненти змісту полікультурної освіти. На нашу думку, варто наголосити на соціальному аспекті полікультурної освіти, що полягає у формуванні соціальної ідентичності майбутніх громадян у сукупності етнічної, національної та культурної ідентичності. Етнічна ідентичність – це не лише суб'єктивне сприйняття певних групових проявів, спільність думок і почуттів, але й побудова системи етнотолерантних стосунків та дій. Через етнічну ідентичність людина визначає своє місце в багатонаціональному суспільстві та засвоює способи поведінки всередині своєї групи та поза нею.

Аналіз змісту концепцій полікультурної освіти дозволив І. Бессарабовій та Н. Воробйову виявити її сутнісні характеристики. Автори визначають полікультурну освіту таку, що відкидає будь-які форми дискримінації між учасниками освітнього процесу і вимагає обов'язкового відкритого обговорення проблеми расизму, ксенофобії зі студентами. Рівень полікультурної освіченості визначається ступенем засвоєння змісту й обсягу

знань і понять про національні й загальнолюдські цінності, про історію, мистецтво, літературу й традиції свого народу і народів, що проживають у полікультурному суспільстві, оволодіння принаймні однією іноземною мовою.

Автори зауважують, що полікультурна освіта взаємопов'язана з критичною педагогікою і спирається на її принципи, оскільки вона містить цінні рекомендації щодо формування й розвитку в індивіда здатності критично мислити, що дозволяє йому самостійно й неупереджено оцінювати різні факти й події, формувати практичний досвід підтримки особистості до моменту її самостійної адаптації до вимог суспільства [21, с. 38–43].

Т. Поясок наголошує, що полікультурна освіта виконує гуманітарну, соціальну й культурологічну функції. Гуманітарна функція полягає у сприянні формуванню справжнього громадянина незалежно від його національності, що ґрунтується на усвідомленні приналежності до народу й суспільства. Реалізація цієї функції забезпечується створенням сприятливих умов для розвитку здібностей кожного студента, розвитку гармонійної особистості на основі духовних цінностей рідної та інших культур. Соціальна функція передбачає залучення студентів до суспільного життя, засвоєння соціального досвіду, культури, адаптацію до мінливих умов життя, освіти, соціального устрою. Культурологічна функція полікультурної освіти – це розуміння культури міжнаціонального спілкування у взаємозв'язку національної свідомості та загальнолюдських цінностей, що забезпечується створенням умов для розвитку варіативності в самій культурі й освіті, зверненням до загальнолюдських цінностей культури.

С. Тишуліна відзначає, що полікультурна освіта спрямована на створення умов для соціально-культурної ідентифікації особистості, яка, у свою чергу, визначає статус цієї особистості в міжкультурному діалозі та забезпечує її первинним досвідом вивчення культури; на формування уявлень про культурно-етнічне різноманіття світу в просторі та часі; на виховання толерантності та поваги прав кожного народу зберігати свою

культурну самобутність; на оснащення студентів понятійним апаратом, що забезпечує можливість найповнішого опису полікультурного середовища; на розвиток у студентів якостей критичного сприйняття полікультурної реальності [206, с. 573-575].

Переваги Болонського процесу в розв'язанні завдань полікультурної освіти визначає І. Коцан, доводячи, що «в епоху глобалізації є природним прагнення до максимальної сумісності систем вищої освіти. Це дозволить усім учасникам Болонського процесу у повній мірі скористатися перевагами культурного різноманіття, невпинно підвищувати якість освіти, полегшувати мобільність студентів і забезпечить молодь повсюдно визнаними кваліфікаціями» [126, с. 83].

Таким чином, узагальнення підходів до визначення полікультурної освіти дозволило виділили такі її завдання: соціо- і полікультурна ідентифікація як процес вживляння особистості в пласти етнічної та національної культури, а через них – входження в полікультурне середовище глобального світу; оволодіння основними поняттями, що визначають поліфонічність світу; виховання емоційно позитивного відношення до різних культур; формування толерантної поведінки, вивчення кращих зразків культури народів світу і акумуляція їх в етнічному середовищі свого народу.

Аналіз та узагальнення підходів до визначень і характеристики полікультурної освіти дозволив визначити її як вид освіти, що спрямований на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання особливостей своєї етнокультурної групи, а також взаємодії всіх культур на принципах взаєморозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, расизму, шовінізму.

Базовими принципами організації полікультурної освіти є:

- соціокультурний (розуміння процесу соціалізації, допомога у адаптації до іншої культури та соціуму);
- мовний (володіння іншими мовами, вивчення й аналіз теорій і рівнів володіння іншою мовою);

- когнітивний (розуміння процесів пізнавальної активності студентів, вміння адаптувати зміст навчального матеріалу до вимог полікультурності);
- аксіологічний (визнання цінності культури своєї країни та країн народів світу).

На наступному етапі нашої теоретичної роботи ми вважали за доцільне звернутися до характеристики проблеми формування полікультурності особистості й деталізувати підходи до понять «формування особистості» та «формування полікультурності особистості». Значення процесу формування особистості актуалізується у зв'язку з тим, що нині відбуваються якісні зміни самої особистості, її потреб, інтересів, запитів; вони набувають більшого індивідуального забарвлення соціокультурного, економічного, національно-етнічного, матеріально-побутового характеру.

Проблемі формування особистості завжди приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам як формування особистості фахівця (І. Бех [23], О. Бондаревська [33], М. Чобітько [218] та ін.); дослідженню шляхів формування та розвитку особистості педагога (С. Сисоєва [192], О. Щолокова [221] та ін.); психологічними проблемами розвитку особистості (О. Анісімов [8], В. Моляко [153] та ін).

Нас приваблює підхід А. Маслоу [145, с. 211-212], який розглядав формування особистості в контексті теорії самоактуалізації людини як повноцінний розвиток, повне використання талантів, здібностей, можливостей, вільного прояву власної індивідуальності, навіть усупереч тиску соціального середовища, обставин, стереотипів. У контексті нашого дослідження ми виходили з того, що особистість педагога формується та самореалізується у процесі підготовки до професійній діяльності, як активний суб'єкт цієї діяльності вона змінює як діяльність, так і саму себе.

Ми вважали за доцільне здійснити аналіз проблеми формування полікультурності особистості з позиції лінійних зв'язків між формуванням

особистості та якісними змінами її структури засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу, тому звернулися до аналізу поняття «формування полікультурності». Більшість дослідників пропонують визначення формування окремої особистості як процесу накопичення кількісних змін, що призводить до якісної перебудови у функціонуванні систем організму людини, у її ставленні до діяльності, у змінах як у суб'єкті пізнання, спілкування і праці.

Так, Р. Вайнола розглядає процес формування особистості одночасно як внутрішню і зовнішню активність, спрямовану на досягнення еталону особистості завдяки збагаченню її внутрішнього світу та вдосконаленню зовнішніх проявів за умови творчої самореалізації в соціумі [39, с. 32]. Базовим для нас стало визначення О. Анісімова, що пропонує підхід до формування особистості як до цілісної зміни особистості, а не покращення окремих її властивостей і здібностей, що обов'язково пов'язується з актуалізацією позитивних сил зростання та розвитку особистості, її творчого потенціалу з духовно-моральним розвитком людини, її особистісним зростанням і спрямовується «на досягнення найвищого рівня морального розвитку, моральної чистоти», відображаючи «прагнення індивіда довести розвиток своєї особистості до вищого рівня, до мислимої межі» [8, с. 11]. Саме цей підхід до покладено нами в основу подальшої теоретико-методичної роботи.

Тому в роботі під *формуванням полікультурності особистості ми* будемо розуміти процес поступового вироблення у структурі особистості інтелектуальних, ціннісних та поведінкових проявів з метою засвоєння взірців і цінностей національної та світової культури, здійснення міжкультурної взаємодії, розуміння інших культур, толерантного ставлення щодо їх носіїв.

Отже, щоб розв'язати педагогічну проблему формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих дошкільних закладів, у процесі подальшого дослідження ми будемо прагнути довести, що технології

формування полікультурності передбачають планомірне використання потенціалу, змісту, форм та методів виховного процесу вищого навчального закладу і можливості декоративно-прикладного мистецтва народів світу. Саме цей аспект соціально-виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів деталізовано у змісті наступного параграфу.

1.2. Декоративно-прикладне мистецтво народів світу як засіб формування полікультурності майбутніх педагогів

У сучасних умовах суспільного розвитку, ускладнених поширенням деструктивних, дестабілізуючих тенденцій в Україні, значною мірою зростає культурологічна роль декоративно-прикладного мистецтва, розширюється сфера його естетичного функціонування. Водночас виникають і нові проблеми, пов’язані з необхідністю вдосконалювати зміст і форми виховання полікультурності сучасної молоді засобами декоративно-прикладного мистецтва України та народів світу.

Мистецтво є специфічною формою суспільної свідомості та естетичної діяльності людини, що виступає засобом зберігання і передавання раціонального й емоційного досвіду людства. Не підлягає сумніву практично невичерпна роль мистецтва в педагогічній освіті. Наголошуючи на полікультурності мистецтва, зазначимо, що воно виконує функцію ознайомлення з мистецтвом інших країн, взаємопроникнення та взаємозбагачення мистецтва України та мистецьких скарбів народів світу.

Проблема гармонійного виховання особистості засобами мистецтва відображена у працях вітчизняних та зарубіжних педагогів І. Зязюна, Б. Неменського, С. Русової, В. Сухомлинського, С. Шацького, Р. Шульги, Я. Чепіги тощо. Авторами досліджень педагогічного потенціалу українського мистецтва є Є. Антонович, В. Скуратівський, М. Стельмахович, а виховний потенціал мистецтва народів світу став предметом дослідження у працях А. Алексюка, М. Лещенко, О. Сухомлинської, О. Савченко тощо.

У сучасній культурі народів світу важливу роль відіграє декоративне мистецтво – широка галузь мистецтва, яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. Слово «декоративний» походить від лат. слова «прикрашаю» (decoro). Видами декоративного мистецтва є декоративно-прикладне, монументально-декоративне, оформлювальне, театрально-декораційне тощо.

Сьогодні декоративне мистецтво – це багатогранне художнє явище, що отримало розвиток у таких галузях, як народне традиційне, професійне мистецтво і самодіяльна творчість. Ці галузі багатозмістовні й далеко не тотожні. Між ними існують тісні взаємозв'язки і суттєві розбіжності.

Народне прикладне мистецтво існує як сукупність народних художніх промислів, які являють собою товарне виготовлення художніх виробів при обов'язковому застосуванні творчої ручної праці. Між прикладним і декоративним видами є проміжний вид – декоративно-прикладний, що поєднує в собі ужиткові і функціональні якості об'єднано-просторової конструкції та художні експресії відповідного декору [54, с. 56].

Огляд педагогічної та мистецькознавчої літератури [45, 52, 77, 78, 84, 203] дозволив визначити, що декоративно-прикладне мистецтво – це розділ мистецтва, що охоплює ряд галузей творчості, які присвячені створенню художніх виробів, призначених головним чином для побуту. Особливістю декоративно-прикладного мистецтва є те, що воно виступає в якості мистецтва широких народних мас. Воно виникло у процесі трудової діяльності народу і нерозривно пов'язане з його життям і побутом. Народне мистецтво яскраво характеризує національності, особливості нації, локальні відміності етнографічних груп. З минулим народні художні твори єднає традиція та колективний спосіб її регулювання. Лише завдяки численним повторенням схем, мотивів, образів, форм утверджується художня традиція і передається з покоління у покоління, удосконалюючись і набуваючи чарівної довершеності. Саме тому в спеціальній мистецькознавчі літературі термін «народне мистецтво» вживається найчастіше для визначення суті

декоративно-прикладного мистецтва. Його творами може бути різне начиння, меблі, тканини, знаряддя праці, засоби пересування, а також одяг і прикраси.

У словникових джерелах «декоративне» трактується як «прикрашальне». Прикрашальне ж означає, що речі мають не лише практичний вжиток, а є також предметом естетичної насолоди. Таким чином, головним завданням декоративно-прикладного мистецтва є естетизація речового середовища людини, її побуту. У сучасній науковій літературі паралельно з терміном «прикладне мистецтво» використовується термін «ужиткове мистецтво». Проте ми вважатимемо ці поняття синонімічними, а оскільки в контексті нашого дослідження нас більше цікавили не побутові, а саме прикладні можливості мистецтва ми надалі будемо використовувати поняття «декоративно-прикладне мистецтво».

Декоративно-прикладне мистецтво є одним із джерел сприйняття та осмислення своєрідності свого буття, що відзначається багатством художніх засобів, за допомогою яких втілюються певні ідеї відродження об'єктивного життя народу. Декоративно-прикладне мистецтво є вищою формою естетичних смаків, художніх оцінок, уявлень, поглядів та ідей, які стихійно склалися в народному середовищі на рівні буденної свідомості, масової психології [52, с. 84]. Але якщо народний майстер свідомо й цілеспрямовано посилює художню виразність завдяки співмірності форми, конструкції, цілісності й семантики орнаментальних структур, то такий вибір набуває особливої виразності вищого рівня. Він сприймається емоційно-чуттєво, стає не лише предметом, а твором мистецтва. Отже, народне мистецтво поєднує в собі духовно-матеріальну діяльність людини, виражену в художніх творах.

Зважаючи на широкий спектр естетичних можливостей у сучасній мистецтвознавчий та педагогічній літературі представлено безліч класифікацій видів декоративно-прикладного мистецтва. Розглянеми найбільш типові класифікаційні підходи. За *призначенням* зразки декоративно-прикладного мистецтва об'єднуються в такі групи: меблі, одяг,

посуд, прикраси (мереживо, килими, гобелени, вітражі, мозаїка), фурнітура (гудзики, намисто, гребінець) тощо [17, с. 201-202].

Найбільш поширеною є класифікація, де розподіл творів декоративно-прикладного мистецтва здійснюється за *технікою виконання* (різьбл*+ення, ткацтво, розпис, лозоплетіння, вишивка, в'язання, набивання, лиття, карбування тощо).

Ще однієї підставою для угрупування творів декоративно-прикладного мистецтва є *матеріал виробу* (метал, кераміка, текстиль, дерево, камінь, лоза, пластмаса, скло, кришталь, порцеляна, папір тощо). Ця класифікація обумовлена важливою роллю конструктивно-технологічного начала в декоративно-прикладному мистецтві та його безпосереднім зв'язком з виробництвом.

В основу ще одніє класифікації О. Тищенком покладено *утилітарність* технік декоративно-прикладного мистецтва. На цих засадах визначено чотири групи:

– поліхромна група: ткацтво, килимарство, вишивка, батік, вибійка, бісер, писанкарство, емалі, розпис (дерево, кераміка, скло та ін.);

– монохромна група: інкрустація, випалювання, чернь, гравіювання;

– пластична група: різьблення, тиснення, карбування, пластика малих форм;

– ажурно-силуетна група: кування і слюсарство, просічений метал, скань, мереживо, витинанки, ажурно-силуетна пластика [207, с. 88].

Серед найдавніших видів декоративно-прикладного мистецтва дослідники називають художнє деревообробництво, художню обробку каменю, художню обробку шкіри і рогу, художню кераміку, художнє скло, художнє плетіння, в'язання, художнє ткацтво, килимарство, вишивку, мереживо, виготовлення виробів з бісеру, емалі, а також меблів, посуду, хатніх прикрас, іграшок, одягу, ювелірних виробів [54, с. 221-222].

Узагальнення підходів до визначення сутності та видів творів декоративно-прикладного мистецтва дозволило виявити особливість творів декоративно-прикладного мистецтва: вирішуючи в сукупності практичні і художні завдання, декоративно-прикладне мистецтво одночасно належить до сфер створення і матеріальних, і духовних цінностей.

Поєднання краси фактури і пластичних властивостей матеріалу, майстерність і різноманіття прийомів його обробки набувають у декоративно-прикладному мистецтві значення активних засобів естетичного впливу, особливо коли йдеться про твори декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

У контексті нашого дослідження вважаємо найважливішою особливістю творів декоративно-прикладного мистецтва народів світу їх невід'ємність від матеріальної культури певної епохи, історико-культурних традицій, міцний зв'язок з побутовим укладом, з тими чи іншими місцевими етнічними й національними особливостями, звичаями та обрядами народу. Сутнісну основу декоративно-прикладного мистецтва народів світу складає єдність етнічного, національного і загальнолюдського. Нині увага до етносу, етнічних ознак у культурі та мистецтві надзвичайно велика, оскільки нових форм набуває рівень міжетнічних відносин і нові вимоги висуваються до виховання полікультурності.

Ми усвідомлюємо, що, складаючи органічну частину предметного середовища, з яким щодня зіштовхується людина, твори декоративно-прикладного мистецтва народів світу своїми естетичними перевагами, образним ладом, характером постійно впливають на духовне становлення особистості, її настрій, є важливим джерелом емоцій, що впливають на ставлення до навколишнього світу, до народів світу зокрема.

У своєму дослідженні ми прагнули деталізувати ті можливості використання творів декоративно-прикладного мистецтва народів світу в педагогічному процесі, що впливають на емоції, почуття особистості молодої людини, сприяють формуванню певних переконань, цінностей, ставлень.

Період навчання майбутнього педагога у вищому навчальному закладі є сензитивним для розв'язання завдань формування полікультурності, формування наукового світогляду, виховання духовно багатої, розвиненої творчої особистості, громадянина, патріота України. У Законі України «Про освіту» наголошується, що педагогічні працівники повинні «настановою і особистим прикладом стверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, стриманості, працелюбності, помірності, інших чеснот; виховувати у дітей та молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, до народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історично-культурного і природного середовища України; готувати учнів та студентів до свідомого життя у дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами» [93].

Завдання сучасної освіти включно з вищою школою полягає у тому, щоб відновити могутній потенціал національного духовного багатства, сформованого та відшліфованого протягом багатьох тисячоліть, якнайширше долучити до нього молоде покоління, щоб воно відчуло культурно-історичний фундамент, на який спираються всі досягнення нашого суспільства. Студенти повинні з наснагою і творчістю використовувати джерело духовного і морального розвитку свого народу, тим самим утверджуючи незалежність, міцність та добробут своєї держави [52, с.79].

Педагог, що працює з використанням прикладів декоративно-прикладного мистецтва народів світу, чи організовує діяльність дітей з їх виготовлення, має усвідомлювати значення впливу цих творів на інтелектуально-логічний та емоційно-образний розвиток дитини. Відзначимо, що мета виготовлення творів декоративно-прикладного мистецтва зумовлена призначенням, конструктивними можливостями, пластичними властивостями матеріалу, проте вирішальну роль часто відіграє задум композиції художнього виробу, ідея автора. Тому молода людина, що зустрічається в житті, побуті з таким твором, сприймає його не лише як

зручний в ужитку предмет, а відчуває емоційний, духовний посил. До того ж якщо твір декоративно-прикладного мистецтва вироблено за технологіями інших народів світу, то зустріч з таким виробом стає певним «привітом» від далеких друзів, незнайомого майстра, перетворюється на фантазії про інші країни, сприяє формуванню шанобливого ставлення до культури інших людей.

Силі емоційного сприйняття сутності творів декоративно-прикладного мистецтва нерідко сприяє краса матеріалу, пропорційні співвідношення частин, ритмічна структура, що виступають єдиними засобами втілення емоційно-образного змісту виробу. Саме в декоративних елементах (розпис, карбування, елементи ліплення) наочно виявляється особливе значення для декоративно-прикладного мистецтва емоційних, образотворчих засобів художньої мови, використання яких передає народний стиль, є втіленням традицій, відображенням найдорожчих для людини символів. У предковічних образах, зручних утилітарних формах і динамічних обрисах орнаменту містяться символи втаємниченої, чарівної природи, складні перипетії історії, особливості побуту, доброта і щедрість душі народу [17, с. 290-291].

В основу сприйняття будь-якого твору мистецтва закладено емоційно-змістовий образ. Найчастіше активізація емоційного ряду відбувається завдяки пробудженню у реципієнта певних асоціацій. Так у фантазіях ми зіставляємо форми виробу з краплею, квіткою, фігурою людини, тварини, її окремими елементами. Зрозуміло, що саме декор виробу істотно впливає на його образну структуру. Нерідко саме завдяки своєму декору побутовий предмет стає твором мистецтва.

Ще однією перевагою використання творів декоративно-прикладного мистецтва народів світу в педагогічному процесі є автентичний характер даних виробів, їх наближення до історії та суспільної свідомості народу. Розглядаючи декоративно-прикладне мистецтво як одну з форм суспільної свідомості й суспільної діяльності, педагог може загострити увагу вихованців

на тому, що в цих творах відбиваються риси первісної свідомості людини, міфологічний характер її спілкування з природою. Сучасне декоративно-прикладне мистецтво базується на спадковості традицій і розвивалося в історичній послідовності як колективна художня діяльність. Саме тому воно має глибинні зв'язки з історичним минулим, не розриває ланцюжка законів народу, які передаються із покоління в покоління, збагачуються новими елементами. Використовуючи зразки декоративно-прикладного мистецтва, варто зауважити, що деякі з них (кераміка, обробка кістки і каменю, плетіння) виникли на зорі людської цивілізації, інші є відносно молодими (мереживо, гобелен, декупаж, вироби з бісеру, витинанки з паперу) [208, с. 150-151]. Щодо історико-культурного значення декоративно-прикладного мистецтва народів світу, то можна сміливо стверджувати, що першим митцем цієї галузі був Бог: «І зробив Господь Бог Адаму і жінці його одяг шкіряний і одягнув їх» (Перша книга Мойсеєва). Тому можна сказати, що з усіх видів мистецтва першим було саме декоративно-прикладне мистецтво.

Сучасний педагог повинен усвідомлювати, що справжню емоційну силу виріб декоративно-прикладного мистецтва набуває тоді, коли, володіючи власною емоційною виразністю, пропорціями, декор видозмінює форму і водночас зливається з нею в єдиному художньому образі. Саме використання образів, що притаманні культурі, традиціям народів світу, зумовлює неповторність, упізнаваність. Різними за своїм емоційним звучанням, проте однаково яскравими і унікальними стають твори декоративно-прикладного мистецтва, якщо вони виготовлені в різних країнах. Можна навести приклади народних розписів (хохломського, палехівського та нашого – петриківського). Розпис поверхні у кожному з цих напрямів є святковим, яскравим, проте різним як за методикою, так і за своїм емоційим звучанням.

Значення впливу національної культури, мистецьких ідеалів у сприйнятті творів декоративно-прикладного мистецтва посилюється внаслідок широкого залучення орнаментів та окремих елементів (окремо чи

комбіновано) образотворчого мистецтва: живопису, скульптури, графіки тощо. Особливість саме творів декоративно-прикладного мистецтва полягає в тому, що засоби образотворчих мистецтв і орнамент не тільки сприяють створенню декору, але часом проникають і у форму предмета. Так деталі меблів, посуду, люстри, вази набувають форми дерев, звірів, квітів. Лише у творах декоративно-прикладного мистецтва народів світу національний орнамент може набути значення основи формоутворення виробу (візерунок ґрати, мережива, малюнок плетива тканини, килима). У цьому випадку форма часто є впізнаваною саме у зв'язку з країною, де ростуть такі квіти чи живуть подібні тварини. Тому сприйняття таких творів має непересічне культурологічне та історико-художнє значення.

Сила художньо-естетичного впливу здобутків декоративно-прикладного мистецтва пояснюється симбіозом задіяних в сприйнятті рецепторів, оскільки ці вироби розраховані і на зорове, і на тактильне сприйняття. Це набуває особливого значення для сприйняття творів молодою людиною, дитиною, оскільки саме сенсорне сприйняття є вирішальним фактором як інтелектуального, так і духовного розвитку дитини, зокрема дошкільника. Саме цю особливість творів декоративно-прикладного мистецтва ми будемо вважати провідною в розробці подальших планів нашого дослідження.

Велику роль у впливі творів декоративно-прикладного мистецтва на формування та розвиток особистості дитини чи молодої людини відіграє колір, особливо психологічний аспект, виражений у властивостях кольору. У практиці декоративно-прикладного мистецтва колір завжди слугує засобом, за допомогою якого митець виражає своє світосприйняття і почуття, викликає відповідні емоції у глядача. Колір відіграє роль метафори, тобто характеризує зображення через порівняння, схожість із чимось подібним. Діти дошкільного віку, які надзвичайно чутливо реагують на зміни кольорової гами через сприйняття кольорів, що є традиційними для мистецтва народів світу, зможуть краще навчитися розуміти інші народи,

любити їх культуру. Проте це можливо за умови, якщо педагог сприятиме розкриттю перед вихованцями змісту кольорової палітри світу.

В умовах сьогодення, коли матеріально-побутові завдання ефективно виконує промислове мистецтво дизайну, педагог має підкреслити значення тих функцій декоративно-прикладного мистецтва, не втрачають своєї важливості, насамперед естетичної, пізнавальної, комунікативної, що зумовлено унікальними формами декоративно-ужиткової творчості, неповторним характером та спадкоємністю вікових художніх традицій народів світу.

У єдності художньої й утилітарної функцій виробу, у взаємопроникненні форми та декору, образотворчого і тектонічного виявляється синтетичний виховний потенціал декоративно-прикладного мистецтва народів світу. Витвори декоративно-прикладного мистецтва тісно пов’язані з побутовим устроєм, з місцевими національними традиціями, саме тому вони є органічною складовою наочного середовища, з якою щодня стикається людина. Саме за рахунок своєї етнічної сутності твори декоративно-прикладного мистецтва народів світу своїми естетичними достоїнствами, образним ладом, характером постійно впливають на душевний стан людини, її настрій, є важливим джерелом знань, умінь, почуттів та емоцій.

Зазначимо, що мистецький декоративно-ужитковий компонент традиційно входить до змісту підготовки фахівців за напрямом «педагогічна освіта». Декоративно-прикладне мистецтво народів світу традиційно застосовувалось у педагогічному процесі. Практично долучаючись до традицій, звичаїв, обрядів, декоративно-прикладного мистецтва, студентська молодь вбирає в себе їх філософський, моральний, психологічний та естетичний зміст, поступово розширюючи і зміцнюючи зв’язок з рідним народом та толерантно ставлячись до народів світу.

Дослідниця проблем національно-патріотичного виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва

О. Гевко визначила, що використання в навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів засобів декоративно-ужиткового мистецтва виконує дві основні функції. По-перше, це функція збереження національних надбань та досягнених узвичаєних умов життя на основі вже створеної і діючої системи духовних та матеріальних цінностей. По-друге, це процес забезпечення передачі набутого українським народом духовно-культурного досвіду на підставі принципово нових ідей та шляхів розвитку [52, с. 83]. У контексті нашого дослідження вважатимемо, що декоративно-прикладне мистецтво народів світу також виконує близькі за значенням завдання, проте вони реалізуються шляхом консолідації та інтеграції всіх культур.

Потреби сучасного виховання зумовлюють необхідність використання художньої творчості народів світу в процесі професійної підготовки педагогів, зокрема, вихователів дитячих дошкільних закладів. Такий підхід забезпечує гармонійне входження мистецького декоративно-прикладного компонента до навчально-виховного процесу дитячих дошкільних закладів. Насамперед варто поглибити знання майбутніх педагогів – вихователів дитячих дошкільних закладів про виховні можливості декоративно-прикладного мистецтва народів світу, роблячи акцент на семантиці народних орнаментів, яскравості образів, унікальності візерунків тощо.

Ми вважали за доцільне охарактеризувати виховні можливості окремих видів декоративно-прикладного мистецтва народів світу та визначити їх роль у формуванні полікультурності майбутніх педагогів. Проте ми свідомо обмежилися характеристикою тих видів декоративно-прикладного мистецтва народів світу, які надають можливість використовувати їх у роботі з майбутніми педагогами – вихователями дитячих дошкільних закладів та опосередковано – із самими вихованцями. Тобто ми обирали найменш промислово-орієнтовані ремесла, техніки, що не потребують складних умов виготовлення, при цьому є безпечними та доступними.

Однією з найвідоміших технік у декоративно-прикладному мистецтві народів світу є японська техніка роботи з папером – *орігамі*. Орігамі визначають як мистецтво складання фігурок з паперу. Слово «ori» в перекладі з японської мови означає «складати», а слово «kami» означає «папір». Хоч і вважається, що батьківщина орігамі – Японія, насправді орігамі з'явилося у стародавньому Китаї десь в I ст. н. ер., і було привезене до Японії китайськими мандрівниками. Це китайське мистецтво складання фігурок з паперу досить швидко полюбилося японцям, які стали вигадувати різні варіанти орігамі. Орігамі було поширене лише серед багатих японців. Оскільки в давину папір був дуже дорогим задоволенням, то багаті та впливові японці використовували мистецтво орігамі з метою демонстрування своєї заможності. В Японії орігамі використовують для прикрашання подарунків та релігійних церемоній. Самураї обмінювалися подарунками у вигляді фігурок із паперу. На весіллях багаті японці загортали склянки з рисовим вином в орігамі у формі метелика, що було своєрідним уособленням нареченого і нареченої. Зі зниженням цін на папір представники всіх верств суспільства могли практикувати мистецтво орігамі. Техніка орігамі передавалася в усній формі від матері до дочки, з покоління в покоління. У той час не було рукописів, що відбивали б техніку виготовлення орігамі. Це пояснювалося двома основними причинами: високим рівнем неписьменності та небажанням розголошувати сімейні секрети виготовлення орігамі. У XVII - XVIII ст. з'являються перші книги, що розкривають секрети виготовлення орігамі. Так у 1845 р. в Японії вийшла книга, яка розкриває таємниці виготовлення 150 моделей орігамі. Сьогодні орігамі викликає помітний інтерес серед любителів і поціновувачів мистецтва. Найбільшою популярністю користується орігамі у дітей, яким подобається складати кумедні фігурки з паперу. Доцільність використання орігамі у підготовці майбутніх вихователів дитячих дошкільних закладів визначається низкою факторів: легкістю та доступністю матеріалу, можливістю проведення занять із використанням цієї техніки з вихованцями дошкільного віку. Проте

найбільш важливим є той факт, що орігамі – цедавнє мистецтво, що втілює в собі традиції народів Далекого Сходу, є одним із символів Японії та Китаю. Особливі можливості використання орігамі в роботі з вихованцями дошкільних закладів полягають у тому, що ця техніка не потребує використання клею та ножиць, що робить її не лише доступною, а й безпечною.

Техніка орігамі перегукується з традиційним українським мистецтвом паперової витинанки. Витинанки як прикраси сільських хат з'являються в середині XIX ст. Орнамент традиційних витинанок частіше геометричний і рослинний, трапляються також антропоморфні та зооморфні фігурки. Демонстрація єдності, спільних ознак технік орігамі та витинанки у поєднанні з бесідами про мистецтво країн, народні традиції сприятиме, на нашу думку, формуванню полікультурності майбутніх педагогів.

Зупиняючись на характеристиці видів декоративно-прикладного мистецтва з використанням паперу як базового матеріалу, неможливо оминути пап'є-маше.

Пап'є-маше (фр. «papier mâché» – «жування паперу») – маса, що легко піддається формуванню, отримується із суміші волокнистих матеріалів (паперу, картону) з речовинами клеячої властивості (крохмалем, гіпсом тощо). З пап'є-маше виготовляють муляжі, маски, навчальні макети, іграшки, театральну бутафорію, шкатулки. В окремих випадках з пап'є-маше виготовляють навіть меблі та світильники, які важко відрізнити від «справжніх».

Розповсюдження цієї техніки в Японії XIII ст. пов'язують з ім'ям восьмого сьогуна династії Токугава Есімуне. Мудрий і обережний політик, вирішив, що розкіш його двору не повністю відповідає життєвим постулатам дзен-буддизму, релігійні догми якого вимагали стриманості та аскетизму. Тому на догоду своїм воїнам Есімуне прийняв ряд законів, що обмежують

надмірне захоплення розкішшю не тільки серед вельмож, а й серед купецтва. Укази накладали заборону на використання дорогих матеріалів у побуті – в одязі, в домашньому начинні. Ці обмеження стосувалися також сфери виробництва іграшок. Замість дорогої порцеляни, рідкісних порід деревини, дорогоцінних лаків було наказано використовувати пап'є-маше, сировиною для якого була звичайна макулатура.

Вироби з пап'є-маше (у японців їх позначають словом «харіко») легкі, недорогі, їх можна при бажанні відтворювати великими партіями. Вони замінили собою предмети мистецтва, які вимагали серйозної роботи: різьбярів по дереву, кістці; стали загальнодоступними, їх можна було придбати дуже дешево.

Укази Есімуне дали поштовх масовому розвитку мистецтва харіко. Однак приписувати сьогуну славу першовідкривача харіко було б неправильно. Звичайно ж, перші зразки цих виробів проникли до Японії з континенту. Китайці, які винайшли папір, помітили, що з целюлозної пульпи, що йшла на виготовлення паперових аркушів, можна було за бажанням формувати різноманітні фігурки. Вони забивали вологою пульпою вирізані з дерева форми, отримуючи невеликі статуетки. Потім у такий самий спосіб почали виробляти декоративні шоломи, кришки для посуду тощо.

До Європи ця технологія була завезена набагато пізніше, через Персію. Франція, Англія, Німеччина відкрили для себе пап'є-маше у XIII–XIX ст. Метод виготовлення виробів «з жованого паперу» там стали патентувати як власний винахід. У продаж надходили різні коробочки, скриньки, навіть меблі з пап'є-маше з лаковим покриттям. Для великих конструкцій (стільців, столиків) виготовляли внутрішній каркас із дерева або бамбукових рейок.

А в Японії вироби з пап'є-маше з'явилися ще в епоху Нара (VIII ст.). Уже в той період в обігу було чимало релігійних фігурок, виконаних у цій техніці. Спочатку японці користувалися китайським ноу-хау. Подрібнену

целюлозну пульпу вимочували у воді та набивали нею форму. Потім виріб сушився, покривався розчином з клею й розфарбовувався. Але поступово майстри харіко перейшли на власну технологію. Нарізаний смужками папір витримували у воді 20 днів. Через дорожнечу паперу в ті часи перевага віддавалася макулатурі. Рукодільний папір коштував дорого, але після використання списаним або розмальованим листам можна було дати друге життя. Далі вологими смужками щільно (у кілька шарів) обкладали форму. Кожен із шарів паперу проклеюються для додаткової міцності. Іноді шари паперу затискалися між двома фігурними формами. Підсохлі «виливки» проклеювали, висушували, розфарбовували. Складні об'ємні фігурки виготовляли з двох половинок, які після просушування ретельно склеювалися. Щоб фігурка довше не втрачала форми, всередину щільно набивали шматочки сухого паперу.

Мистецтво харіко досить швидко поширилося по всій країні. У різних містах і провінціях майстри винаходили нові методи виготовлення пап'є-маше. У деяких майстернях форму вирізали з дерева, в інших – ліпили з глини, яку потім обпалювали. На Сікоку, наприклад, в моду увійшли вироби ікамбарі. Бамбукову основу обклеювали шарами паперу, промазуючи шари таніном хурми, одним із традиційних для Японії складів, що надають паперові або тканині водонепроникність. Після завершення просушування виріб покривався лаком. Таким чином виготовляли безліч предметів – іграшок, кошиків, навіть комодів.

З XVIII ст. вироби з харіко почали активно витісняти парцеляну, дерево і вироби з дорогоцінного лаку. Зрозуміло, що якість у виробів із паперу була значно нижчою, проте й у дешевих виробів були свої споживачі. Їх купували представники середніх і бідних верств населення, для яких фарфор, дорога кераміка, бронза і різьблення по дереву залишалися недоступними.

Спочатку найбільш масовими виробами з харіко були маски (мацурі), без яких не обходилося жодне свято. Стародавні японці вірили, що одягаючи маску, вони потрапляли у світ богів. Ось чому маски з дерева, кераміки, а потім і з пап'є-маше є невід'ємним атрибутом релігійних і театральних дійств, весільних церемоній. Настільки ж затребуваними були амулети. У кожного з японців є свій покровитель зі знаків Зодіаку, тому маленькі фігурки з пап'є-маше, що зображують тигра, мавпу, щура, дракона, зайця, коня, півня, завжди були необхідні для зберігання в сімейному вівтарі, для постійного носіння із собою або в якості дитячих іграшок. Значення цих фігурок нерідко виходило за межу символів року народження. Так, іну-харіко (собака з пап'є-маше) була найкращим подарунком новонародженому, адже на все життя ставала його «охоронцем». Настільки ж бажаним талісманом ставав тора-харіко – паперовий тигр, символ мужності.

Справді усесвітньо популярним стало зображення Даруми (так японці вимовляють ім'я засновника дзен-буддизму Бодхідхарми). Схожу на ляльку-«неваляшку» червону фігурку з порожніми очницями можна (і потрібно) придбати напередодні Нового року, щоб загадати потаємне бажання. Якщо воно не збудеться, то ляльку слід без жалю спалити, але якщо Дарума прислухається до прохання, то таку фігурку можна буде зберігати як найдорожчий сувенір усе життя. Дарума роблять з найрізноманітніших матеріалів – дерева, кістки, металу, іноді інкрустують дорогоцінним камінням. Але найпопулярніший і настільки ж дієвий варіант – це звичайно ж, пап'є-маше.

У вітринах багатьох магазинів можна побачити трохи незграбну фігурку виліпленої з пап'є-маше кішки з піднятою лапою – манекі-неко. Вона «приманює» покупців, а значить, – і гроші господарю. А у дітей завжди знайдеться скарбничка у вигляді свині-харіко. Свиня в Китаї є символом достатку і благополуччя в родині. З роками вироби з пап'є-маше втратили «присмак» чогось дешевого, створеного з ерзац-матеріалу. Уже багато

століть харіко існує самостійний вид японського прикладного мистецтва, секрети якого дбайливо зберігаються і передаються в родинах майстрів від старшого до молодших.

Пап'є-маше набуло популярності у Російській імперії, можливо, ще в епоху Петра I, який зробив державною політикою колекціонування предметів мистецтв і підтримку ремесел. Але промислове виробництво художніх виробів з пап'є-маше (лакової мініатюри) виникло лише в XIX ст. (Федоскіно, Палех).

Говорячи про сучасні можливості даного виду декоративно-прикладного мистецтва, зауважимо, що воно є достатньо легким у засвоєнні та доступним за матеріалами. Існує три технології виготовлення виробів з пап'є-маше. За першою виріб виготовляється пошаровим наклеюванням маленьких шматочків мокрого паперу на заздалегідь приготовану модель (від кількох до ста шарів паперу). За другим методом вироби формуються з рідкої паперової маси. За третім методом вироби склеюються подібно до фанери під тиском із пластин твердого щільного картону. Отриманий виріб ґрунтується і розфарбовується.

На жаль, використання клеєвої основи робить цю техніку небезпечною для вихованців дошкільного віку. Її можна застосовувати лише у випадках, коли робота проводиться наприклад із з використанням клею з борошна. наприклад. Маленьким дітям можна запропонувати виготовляти вироби і давати розфарбовувати. Найпоширеніші вироби – це муляжі фруктів та овочів із пап'є-маше, можна виготовити цілу фруктову корзину. Також пап'є-маше добре підходить для виготовлення сувенірів до свят.

Проте важко переоцінити виховні можливості цієї давньої мистецької техніки, що підкорила безліч країн світу і лишилася сучасною й актуальною. Окрім того, техніка пап'є-маше об'єднує мистецтво різних народів світу. Так, палехівський й хохломський розпис нині часто виконується на виробах з пап'є-маше. Виготовлення карнавальних і театральних масок, декорацій,

дитячих іграшок складно уявити собі без цієї техніки, тому ми визнаємо її доцільною і потрібною в навчально-виховній роботі з формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих дошкільних закладів.

Декупаж (від фр. «découpage» – «вирізати») – це мистецтво прикрашання предметів шляхом наклеювання кольорових малюнків у поєднанні зі спеціальними ефектами, такими як зістарювання, розтріскування (кракелюр), покриття тріщин патиною, розфарбовування, покриття поталлю і позолотою тощо. Така техніка оздоблення предметів побуту була винайдена китайськими селянами ще у XII ст., коли вони вперше зробили тонкий барвистий папір, яким стали прикрашати різні речі. Донині найкращім матеріалом для декупажу є рисовий папір, вироблений у Китаї.

У XVIII ст. в Європу прийшла мода на лакові меблі, які художники вручну прикрашали розписом. Однак ціни на такі меблі були зависокі, тому ремісники почали шукати дешевший спосіб виготовлення. Саме тоді венеціанські майстри почали робити підробки, виконані в техніці декупаж. Учні ремісників робили копії фрагментів картин знаменитих художників на папері. Ці картинки наклеювали на меблі і багато разів покривали лаком. Кількість шарів доходила до 30-40, потім поверхню доводилася поліруванням до дзеркального блиску. Фрагментами, вирізаними з цих «шедеврів», стали прикрашати шкатулки, музичні інструменти, обклеювали ширми, болванки для перук, туалетне приладдя тощо, приділяючи цьому заняттю багато годин.

При дворі французького короля Людовика XIV пані часто використовували паперові малюнки із зображеннями квітів, ангелів, орнаментів для декорування інтер'єрів своїх будинків. А в Англії XVIII ст., де ця техніка була відома під назвою «Japannin», декупажем масово займалися простолюдини. Навіть була випущена книга з більш ніж півтора тисячами малюнків для декупажу.

Сучасний декупаж – це вирізання та наклеювання надрукованих поліграфічним способом картинок на різні поверхні з подальшим нанесенням

на них захисного шару лаку. Нині найпопулярнішим матеріалом стали тришарові серветки, тому в багатьох мовах декупаж отримав назву «серветкової техніки».

Технікою декупажу можна прикрашати горщики для квітів, посуд, свічки, книги, музичні інструменти, шкатулки, рамки для фото, кухонні дощечки, судини, флакони, меблі, одяг, взуття тощо. Дерево, шкіра, текстиль, кераміка, метал, гіпс, картон – будь-які поверхні піддаються чудесним перетворенням. Однак, треба врахувати, щоб поверхні були однотонними і не надто темними, щоб малюнок, вирізаний із серветки, було добре видно.

З точки зору педагогічної практики використання декупажу в роботі з майбутніми вихователями дитячих дошкільних закладів ця техніка є досить цікавою. Найчастіше до неї вдаються при вивченні законів композиції, особливо в роботі з молодшими віковими групами. Техніка досить проста в освоєнні, дитина, не відволікаючись на властивості матеріалу, повністю зайнята основним завданням – вибудовуванням тональних і колористичних ритмів. Робота саме з декупажем як із технікою створення колажу дозволяє рано прищеплювати дітям увагу до виразних характеристик фактур. Також відзначено, що роботи, виконані дітьми в техніці декупаж, виглядають сучасно і сміливо. Діти знаходять інколи несподівані поєднання, цікаве взаємопроникнення кольору поверхні та серветки. Декупаж можна використовувати навіть у віковій групі 4-5 років, варто лише враховувати необхідність застосування нешкідливих клейових сумішей, наприклад, із борошна. Техніка декупажу добре розвиває навички дрібної моторики (необхідність роботи з тонким папером), до того ж дозволяє робити закінчені роботи за одне коротке заняття (що важливо для роботи з дітьми цього віку). Тому ми вважаємо цю техніку надзвичайно перспективною для занять зі студентами – майбутніми вихователями дитячих дошкільних закладів. Проте головною перевагою використання декупажу є полікультурний характер даної техніки, її використання в практиці декоративно-прикладної діяльності багатьох народів світу.

Квілінг – це ще одна техніка роботи з папером, що отримала сьогодні нове життя і набула надзвичайної популярності. Англійською мовою це рукоділля називається «quilling» – від слова «quill» або «пташине перо». На відміну від орігамі, батьківщиною якого є Японія, мистецтво «бумагокручення» виникло в Європі в кінці XIV – поч. XV ст. У середньовічній Європі черниці створювали витончені медальйони, закручуючи на кінчику пташиного пера папір з позолоченими краями. При розгляданні зблизька ці мініатюрні паперові шедеври створювали повну ілюзію того, що вони виготовлені з тонких золотих смужок. На жаль, папір – недовговічний матеріал, тому мало що дійшло до наших днів із часу виготовлення середньовічних шедеврів. Однак ця стародавня техніка збереглася і стала дуже популярною в багатьох країнах світу. Бумагокручення швидко поширилося в Європі, але тому, що папір, особливо кольоровий і високоякісний, був дуже дорогим матеріалом, паперова пластика стала мистецтвом для дам із вищих верств суспільства.

Нині бумагокручення широко відоме і популярне у країнах Західної Європи, особливо в Англії та Німеччині. В Англії принцеса Єлизавета всерйоз захоплювалася мистецтвом квілінгу, багато її творів зберігаються в музеї Вікторії та Альберта в Лондоні. Але справжнє визнання цей вид декоративно-прикладного мистецтва отримав, коли «переїхав» на Схід. У Південній Кореї існує ціла Асоціація любителів паперової пластики, що об’єднує послідовників різних напрямів паперової творчості. Зауважимо, що корейська школа квілінгу (вони називають його «бумагокручення») дещо відрізняється від європейської. Європейські роботи, як правило, складаються з невеликої кількості деталей, вони лаконічні, нагадують мозаїки, прикрашають листівки та рамочки. Європа завжди поспішає, тому любить «швидкі» техніки. Натомість твори східних майстрів створюють твори, що нагадують шедеври ювелірного мистецтва. У виробах найтонше об’ємне мереживо сплітається із сотень дрібних деталей.

Використання техніки квілінгу в системі виховної роботи з майбутніми педагогами має значні переваги. По-перше, це пояснюється простотою і доступністю матеріалу. З папером у нас пов'язано уявлення про слабкість і недовговічність. Але квіллінг спростовує це твердження, адже на філігранну об'ємну підставку можна розмістити, наприклад, чашку або покласти важку книгу, і жоден завиток паперового мережива при цьому не постраждає. Можна зібрати з паперових елементів вазу для цукерок і сміливо використовувати її за призначенням, вона не розвалиться і не зламається. Тому квіллінг – це можливість побачити незвичайні можливості звичайного паперу і використати їх у подальшій роботі з вихованцями. По-друге, квілінг – інтернаціональна техніка, що надзвичайно яскраво характеризує полікультурність та відсутність кордонів для сучасного декоративно-прикладного мистецтва. По-третє, не зважаючи на простоту матеріалу, застосування найбагатших традицій, найтоншої графіки та пластики дали мистецтву квілінгу право займати помітне місце серед інших видів народної творчості.

Лозоплетіння – це старовинний народний промисел. Плетіння з рослинних матеріалів – з кори дерева (берези або липи), а також лози – застосовувалось у більшості народів світу, що жили біля великих річок. Це найдавніше з ремесел, відомих людству. Археологи стверджують, що воно сягає корінням кам'яного віку, епохи неоліту. Найдавніші плетені вироби були знайдені археологами в Єгипті та на Близькому Сході. Деякі знахідки були дуже цікавими. У гробниці Тутанхамона, наприклад, знайдені два плетені стільці, які гарно збереглися [116, с. 51-87]. Зі старовинних манускриптів стало відомо, що у Стародавньому Римі теж знали плетені меблі та багато інших предметів побуту, виготовлених із лози, коренів дерев та інших матеріалів. Гладіатори, що повстали в армії Спартака, плели легкі та міцні бойові щити з виноградної лози, довгі, міцні драбини. Починаючи із середніх віків, плетені вироби знаходять широке застосування у селян (предмети побуту) та у заможних – предмети відпочинку і декорування

інтер'єру. Плетені вироби виготовлялися вправними майстрами, які покривали їх позолотою. Вони прикрашали будуари і палаци знатних осіб (Франція, Росія). Десь півтораста років тому це давнє ремесло дістало новий імпульс для розвитку у зв'язку з поширенням у європейських містах моди на різноманітні лозяні вироби: меблі, аксесуари, дитячі возики та інші побутові речі. Особливо стрімко зростала продукція лозоплетіння в Німеччині та Великобританії. На зламі XIX-XX ст. її річний обсяг становить близько 3 млн. марок у кожній, а у скандинавських країнах, Австро-Угорщині, Італії, Іспанії, Швейцарії, Туреччині, Росії він був значно меншим. У той час з'явилися книги з докладними описами технологічного процесу плетіння, золочення і сріблення плетених виробів. По всій Європі засновуються школи лозоплетіння та навчальні пункти.

У слов'янських народів вироби з лози виготовлялися переважно для потреб селянського вжитку: при спорудженні тинів і повіток, при виготовленні рибальських знарядь, транспортних засобів. Коробки-сівалки вигинали з дранки (широких тонких пластичних дощечок), які відколювали від товстих колод, ретельно обстругували, а потім розпарювали у печі. З вужчих та тонких смуг дранки, берестини, лубу або лика плели кошелі для збирання у лісі ягід і грибів, для транспортування порівняно легких вантажів у руках або через плече, величезних «солом'яників», які вміщували по кільканадцять пудів збіжжя, «коверзунів» і «шиянів», подібних за формою до керамічних ємностей [159, с.17-38]. Чималу кількість виробів, особливо напівсферичні кошики, що використовувалися при збиранні картоплі та інших овочів і плодів, виплітали з лози. Цілу низку виробів побутового й виробничого призначення плели з золотистої житньої соломки. Особливо поширені були солом'яні брилі. Так на Поліссі було відоме також плетіння взуття з лика – так званих, личаків. Плетені речі часто відзначалися неабиякою художньою довершеністю. У тодішній Російській імперії найсприятливіші умови для розвитку цього ремесла склалися у придніпровських і придеснянських селах поблизу Києва. Тут росло багато

лози, ще більше цього матеріалу можна було дешево транспортувати водою з верхів'їв Дніпра, Десни і Прип'яті [148, с. 54]. Нині з лози та інших матеріалів виготовляють меблі і освітлювальні прилади (столи, крісла, торшери), різноманітні кошики (пасхальні, сипанки, ягідні тощо), а також художні тарелі.

Декоративні переваги цього виду мистецтва полягають у можливості переплетіння різними способами в різних поєднаннях пагонів лози, коріння, жмутків трави й соломи, смужок дранки, ратану тощо. Це складає конструктивну основу, об'єм, і водночас створює ритмічний візерунок сучасних творів лозоплетіння, робить їх демократичними у використанні та придатними для роботи зі студентами – майбутніми вихователями дитячих дошкільних закладів.

Мистецтво прикрашати тканини відоме з давніх часів. Одним з найдавніших народних промислів є *вибійка, розпис* (вибиванка, набіка, друкованиця, мальованка, димка, синильниця). Це техніка виготовлення тканин з візерунками, нанесеними за допомогою різьблених дощок (форм, печаток, стемпів); декорування тканин, коли орнамент утворюється не в процесі ткання, а наноситься на готову тканину, друкується. Спочатку з'явилася техніка виготовлення таких тканин за допомогою ткацького малюнка, який створювали особливим переплетенням ниток у процесі виготовлення тканин. Пізніше були винайдені друкарські дерев'яні дошки. У XVII ст. для друку почали використовувати металеві вибивні дошки. Наступним кроком стало винайдення друкарських машин. Малюнок майстра-гравера вирізали на металевих валях, занурювали у фарбу, прокочували по тканині, наносячи візерунок. Якщо малюнок був кольоровим, то підготовлювали декілька таких валів – для кожного кольору фарби. Ще пізніше малюнок стали наносити ручним способом. Цю техніку часто називають народною графікою. Відмінність назв вибійки обумовлюється різними техніками вибивання узорів, особливостями виготовлення в різних регіонах нашої країни та країнах світу.

Іноді при оформленні тканини використовували одночасно два способи прикрашання – переплетення ниток і розпис (або вибійка). Такими були китайські тканини «кесе», в яких ткацький візерунок доповнювали розписом пензля. Найдавнішим із відомих розписів (біля двох тисяч років) є китайський розпис із давнього поховання. Такі тканини надзвичайно добре зберігалися, оскільки були покриті темними фігурами, розфарбованими мінеральними барвниками.

Цікаво, що ця техніка існує у практиці народних промислів різних країн. Найбільш відомим є розпис тканин в Індії, серед народів Океанії та на півночі Америки. В Індії та Індонезії розписи найчастіше використувалися для оформлення одягу. В кінці XVII ст. Європу підкорили своєю красою індійські вибійні тканини – ситці. Штампом з барвником наносили удари по тканині – вибивали тканину.

В Японії та Китаї розписи використовували також при створенні традиційного для цих країн інтер'єру: ширм та картин. Майстри користувалися тушшю часто за допомогою одного кольору, створюючи надзвичайної краси пейзажі. Пензель у руці художника то сильно і різко підкреслював одні елементи, то плавними і ніжними розпливами промальовував інші. Зараз ми назвали б цю техніку вільним розписом.

Батьківщиною батику вважається Індонезія. Класичний гарячий батик – дуже трудомісткий вид розпису. Тільки підготовка тканини займала кілька днів. Проте важко уявити більш емоційно впливову техніку декоративно-прикладного мистецтва. Оскільки традиційно розпис у стилі «батик» здійснювався на натуральних шовкових тканинах, то це відкривало надзвичайні можливості для поєднання та змішування кольорових нюансів, створення унікальних, неповторних речей. І нині вироби з батику є бажаними в гардеробі будь-якої молодої жінки, прикрашають інтер'єри квартир та офісів. Ця техніка подолала відстань століть і лишилася сучасною [11, с. 248-249].

Простота технік розпису тканин робить їх можливими для застосування в роботі з вихованцями дитячих дошкільних закладів, отже у процесі виховної роботи з майбутніми педагогами також доцільно використовувати потенціал цієї техніки. На нашу думку, найбільш впливовим фактором емоційного впливу розпису по тканинах є своєрідність кольорів, їх поєднання. Дуже впізнаваними є тканини у традиційному народному одязі індійських чи канадських аборигенів. Унікальність такого кольорового симбіозу визнана сучасною молоддю й активно використовується як елемент молодіжної моди, що також є доказом на користь емоційно-мотиваційної впливовості такого виду декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Більшість технік декоративно-прикладного мистецтва вирізняє використання природних, «живих», не синтетичних матеріалів: глини, вовни, дерева, шовку. Для сенсорики дитини дошкільного віку надзвичайно корисним є застосування ручної праці з використанням таких матеріалів, оскільки це сприяє покращенню енергичного обміну організму, позитивній «зарядці» дитини. Тому в навчально-виховному процесі з майбутніми вихователями дитячих дошкільних закладів доцільно використовувати саме «живі» техніки. До таких технік належить ткацтво, килимарство, в’язання, плетіння мережева тощо. Дамо їх стислу характеристику.

Ткацтво – один із найдавніших і найважливіших елементів національної культури більшості народів світу. Художнє ткацтво – це ручне або машинне виготовлення тканин на ткацькому верстаті. Ткацьке виробництво об’єднує підготовку сировини, прядіння ниток, виготовлення з них тканин і заключну обробку: вибілювання, фарбування, ворсування, вибивання тощо. Розглядаючи можливості ткацтва як виду декоративно-прикладного мистецтва у формуванні полікультурності майбутніх вихователів дитячих дошкільних закладів усвідомлюємо, що вихованці дошкільного віку можуть долучатися до даного виду мистецтва лише на рівні спостережень (екскурсії) та участі у різних формах роботи (бесіди,

розповіді). Проте є техніки, в яких можна використовувати ткацькі вироби навіть у роботі з маленькими дітьми. Такою технікою є кравецька аплікація.

Кравецька аплікація (від латинського «applicatio») – це накладання, пристосовування, приєднання до якоїсь поверхні. Аплікація як технологія пройшла довгий шлях використання і збагатилася різними засобами фіксації (закріплення) на різних поверхнях (нитками на тканинах, клеєм на твердих поверхнях тощо). Аплікацією буде називатисяь і готовий виріб, створений у такий чи інакший спосіб.

Аплікація (кравецька) має давню традицію використання. Кравці та ткачі виготовляли смуги тканих, вишитих орнаментів, які нашивали на одяг. Наприклад, техніка кравецької аплікації, наприклад, мала широке використання в добу елінізму в Північному Єгипеті. Модними були льняні туніки з нашитими тканими медальйонами – аплікаціями. Сюжети медальйонів були різні (зображення місцевих чи грецьких богів, диких звірів, рослинні, пізніше християнські мотиви) і виготовлялися в техніці, схожій на сучасний гобелен. Посушливий клімат сприяв збереженню тканих аплікацій до сьогодні.

Простота та доступність тканини як матеріалу надає широкі можливості для використання цих технік у роботі з вихованцями дошкільного віку. Аплікації з клаптиків паперу, викладання мозаїк з різних за фактурою тканин може перетворитися на захопливу подорож країнами, звідки потрапили до нас ці тканини, слугувати відправною точкою для розповіді про історію та культуру народів світу.

Килимарство відоме з прадавніх часів і має свою історію. Воно було поширене і в країнах Сходу, і в Стародавньому Римі, і в Київській Русі. Переважно килими ткали з овечої вовни, вони є унікальними творами мистецтва, в яких виявлена висока культура технічного виконання, орнаментальне, композиційне, колористичне багатство. Килимарство – це виготовлення килимів, а також килимових виробів (гобеленів, доріжок,

килимових покриттів) ручним або машинним способом. Важливе значення мають добір і якість сировини (волокон), відповідна підготовка пряжі, прядіння ниток, їх фарбування, техніка ткання, принципи орнаментально-композиційного розв'язання і кінцева обробка виробів: зарублення, в'язання тороків, вирівнювання, вичісування.

Найпоширенішим видом народного декоративно-прикладного мистецтва є *вишивка* – орнаментальне або сюжетне зображення на тканинах, шкірі, виконане різними ручними або машинними швами. Дивовижне багатство художньо-емоційних рішень народної вишивки зумовлене різнотипністю матеріалів, технік виконання орнаментів, композицій, колориту, які мають численні локальні особливості. У вишивці яскраво відбивається художнє обдарування народу, вершини його мистецького хисту потужно виявлені у вишитих творах, немає меж розмаїттю їхніх художньо-виражальних засобів. Вишивку з давніх часів використовують майже всі народи Європи, більшість народів світу. Вишивкою прикрашаються рушники, одяг, пояси, сумки. Найбільш відомим варіантом вишивки є вишивка сорочок, що вирізняється особливим багатством вишивальних технік. Здавна сорочці приписується магічна сила, з нею пов'язана низка повір'їв, звичаїв, обрядів у народів світу. Сорочка розглядається як «двійник» людини, що її носить. Сорочка наближала до тіла, і її здавна вишивали, наділяючи магічними символами – знаками, щоб була берегинею. У жіночих сорочках вишивали коміри, пазухи, подоли, рукави, у чоловічих – коміри, манжети, маніжки, дуже рідко полики. Звичайно, використовувати вишивку в роботі з вихованцями дошкільних дитячих закладів важко й небезпечно. Проте лишається можливість застосовувати вишиті речі як прикрасу, інтер'єр народних свят, інсценувань. Тому доцільно у зміст виховної роботи з майбутніми педагогами закласти матеріали, що присвячені цим мистецьким виробам [156, с. 180-181].

В'язання є видом декоративно-прикладного мистецтва, який полягає у виготовленні суцільного полотна або окремих виробів переплітанням нитки у

вигляді петель за допомогою спиць. Цей вид народного мистецтва є одним із найдавніших. У Єгипеті та Аравії у IV – V ст. н. е. була відома практика в'язання шкарпеток, що вдягали під сандалії. Проте надалі цей популярний вид мистецтва отримав розвиток переважно у країнах півночі, з холодним кліматом. Особливістю в'язання є створення унікальних та різноманітних предметів одягу: шарфів, шапок, светрів, пальто тощо. Саме в'язання дозволяє декорувати одяг унікальними візерунками, передати красу об'ємних орнаментів, що притаманні тому чи іншому народу. Так, зображення оленів, сніжинок є традиційним для норвезьких традицій в'язання, для країн Балтії більш притаманні светри з об'ємними «косами», плетінням. У Росії поширеним видом в'язання стало в'язання зимових хусток, шарфів, шапок. Найбільш відомим виробом з використанням техніки в'язання стала оренбургська пухова хустка – в'язана хустка з козячого пуху і основи (бавовни чи шовку). Пух бранденбурзьких кіз – найтонший у світі: товщина пуху оренбургських кіз – XVI-XVIII мкм, ангорських кіз (мохер) – 22-24 мкм. Тому вироби з оренбурзького пуху особливо ніжні та м'які. Оренбурзькі хустки бувають кількох видів: проста пухова хустка (шаль), сірі (рідко білі) товсті теплі пухові хустки. Такі хустки використовуються для повсякденного носіння. Ажурний виріб із козячого пуху тонкого прядіння та шовку отримав назву «павутинка». Вона використовується в урочистих, святкових випадках, оскільки методи в'язання набагато складніші, ніж простої пухової хустки; для виготовлення використовується більш чиста і м'яка вовна, що подорожує виріб. Використання в'язання передбачає роботу з м'якими, надзвичайно приємними на дотик вовняними нитками, тому логічно було б застосовувати цю техніку в роботі з вихованцями дошкільних закладів, проте використовувати варто лише небезпечні, широкі й негострі спиці.

Мереживо – один із популярних видів народного декоративного мистецтва, що являє собою ажурні, сітчасті, декоративні вироби з льняних, шовкових, бавовняних, металевих та інших ниток. Мереживо виготовляється для оздоблення одягу, прикрашення тканин інтер'єрного призначення.

Вироби з мережива класифікують за призначенням, матеріалом, характером візерунків і належністю до різних народних промислів. За призначенням мережива мереживні вироби ручного плетіння поділяють на утилітарні, декоративні та сувеніри. У першу групу входять: побутові предмети (скатертини, серветки, підсклянники, сухарниці тощо), предмети одягу (блузки, жіночі сукні, туніки, пелерини), предмети туалету (краватки, рукавички різних розмірів і форм, косинки, палантини) оздоблювальні вироби для жіночого, дитячого одягу і білизни (комірці, вставки, манжети, обплітаючи для носових хусток). Декоративні вироби – це різні завіси, покривала, доріжки, накидки, сувеніри (унікальні тематичні панно і фіранки, закладки для книг тощо). Найбільш відомим зразком даної техніки є вологодське мереживо – вид російського мережива, плетеного на коклюшках (дерев'яних паличках), що поширене у Вологодській області Росії. Численні пам'ятники плетеного мережива, його зображення на портретах відомі з др. пол. XVI ст. Мереживо виплітали із золотої та срібної нитки. У поєднанні із золотим шиттям, парчею, з коштовним камінням воно використовувалося в палацовому і церковному побуті, в побуті бояр, дворян, купецтва. На жаль, у ті часи цінували не так майстерну роботу, як сам матеріал. Мереживо навіть продавали на вагу. Доступність матеріалу та універсальність застосування зробили коклюшечне мереживо воістину народним. Цей вид мережива вирізняється такою оригінальністю, красою і різноманітністю орнаментів, що воно увійшло в історію світової культури під загальною назвою «Російське мереживо». Ми усвідомлюємо, що використання такої техніки вихованцями дошкільних закладів є обмеженим, проте вони можуть оволодіти простими навичками плетення мережива, виготовляючи закладки, листівки тощо тому ми вважатимемо за доцільне використання роботи з виготовлення мережива студентами – майбутніми вихователями дитячих дошкільних закладів.

До малодосліджених напрямів декоративно-прикладного мистецтва народів світу належить *виготовлення іграшок*, зокрема ляльок.

Іграшки почали виготовляти ще первісні люди. Тоді вони являли собою кам’яні, глиняні, а пізніше металеві фігурки, які мали як художнє, так і релігійне призначення. На території Сибіру знайдено фігурки тварин (мамонта, носорога, ведмедя, верблюда, птахів) які зроблені з м’якого каменю задовго до нашої ери. Вироби з бивня мамонта і м'якого каменю знайдені також на території Новгорода, Москви та в інших районах. На території сучасної України було знайдено фігурки людини і коня, виконані з глини, що датовані IV тисячоліттям до н. е. Ранні іграшки Стародавнього Єгипету датуються серединою III тис. до н. е. і, ймовірно, мали в основному релігійне призначення. Це дерев’яні фігурки корів, тигрів, крокодилів. Велику кількість ляльок було знайдено на території Стародавньої Греції та Риму. Ці ляльки також мали культове призначення. Але були і дитячі ляльки, які робилися з глини, дерева і часто мали рухливі руки та ноги за рахунок того, що прикріплялися до тіла за допомогою ниток і паличок. Більш ретельно з дорогих матеріалів виконувалися ляльки для дітей знаті. У той час існували вже ляльки-маріонетки. Взагалі у Стародавній Греції отримало активний розвиток мистецтво виготовлення механічних ляльок для лялькових театральних вистав.

У часи середньовіччя виробництвом іграшок займалися переважно столяри та різьбярі Франції та Німеччини. Найбільшу кількість іграшок привозили із Нюрнберга. Дешеві дитячі іграшки з’явилися у Франції в кінці XVI ст., але виробництво їх було кустарним. У XIX ст. утворюється «Синдикат французьких фабрикантів іграшок». Із цього часу починає розвиватися промислове виготовлення ляльок, переважно з порцеляни (відомі ліможські ляльки).

Історія німецької іграшки виразно демонструє тісний зв’язок іграшок із культурою, способом життя, сімейним ладом, промислом. Із дорогих іграшок вищого ґатунку найбільш цікавими пам’ятками декоративного мистецтва є знамениті лялькові будинки з повною обстановкою, посудом і домашнім начинням. Це були дуже дорогі іграшки, і навіть ті, хто міг їх

придбати, дозволяли дітям тільки милуватися ними. Кустарно-іграшкове мистецтво було поширене в Саксонії та Тюрінгії.

З часом виробництво іграшок стає ще різноманітнішим, зокрема коли почали використовувати тісто, приготоване з дешевої житнього борошна (вперше іграшки стають по-справжньому м'якими). Окрім того іграшки почали виготовляти із пап'є-маше.

М'які іграшки – прототипи різних тварин, які дбайливі мами шили своїм чадам з клаптиків тканини, набивали ватою, прикрашали, використовуючи різні навички рукоділля, в'язання та вишивку, з'явилися у XIX ст. У кінці століття широкого розвитку набуло кустарне виробництво м'якої іграшки у промислових масштабах.

Серед декоративних іграшок Росії особливе місце займає сувенірна лялька «Матрьошка», що бере початок від артільної ляльки 70 – 80-х рр. XIX ст. Слід відзначити, що форма Матрьошки досить відома слов'янським народам. Матеріал, із якого виготовляли Матрьошку (дерево), здавна є одним із популярних матеріалів у декоративно-прикладному мистецтві. Його переваги – легкість в обробці, зберігання форми упродовж часу, яскравість у кольоровому оздобленні фарбами – давали змогу створити неповторний та позитивний народний витвір. Незважаючи на своє східне походження вона завоювала серця людей і стала улюбленим російським сувеніром [74, с.180-181].

Перша Матрьошка – повнолиця та гладенька весела дівчина в хусточці та російському народному сарафані – з'явилася на світ не в давнину. Прообразам цієї ляльки слугувала постать мудреця Фукуруми, привезена до Абрамцева наприкінці XIX ст. з острова Хонсю (Японія). За переказом, такі іграшки вперше почав вирізати російський монах, який жив на острові Хонсю. У дерев'яної іграшки-мудреця було доброзичливе обличчя, і, надихнувшись чарівною іграшкою, токар Василь Звьоздочкін виточив першу російську Матрьошку на поч. 1890-х рр. Одні історики стверджують, що ім'я «Матрьошка» народилося від улюбленого та розповсюдженого на

слов'янській землі імені Маша, Маня; інші – що воно походить від жіночого імені Мотрона (у перекладі з латинської «mater» – «мати»); треті вважають, що назва «Матрьошка» пов'язана з іменем індуської богині-матері Матрі.

У стінах майстерні «Дитяче виховання», заснованої меценатом Савою Мамонтовим, була виготовлена перша Матрьошка. Розписана фарбою гуаш рум'яна дівчина-краса з півнем у руці стала символом народної творчості Росії. Ескіз розпису Матрьошки створив художник Сергій Малютін, який самотужки розмалював її.

У наш час Матрьошка стала демократичним та доступним сувеніром. Сучасні Матрьошки зображають політиків, відомих музикантів, гротескних персонажів і надалі залишатися виразником народної творчості, зберігаючи традиції народного костюму. Яскравість образу Матрьошки, звичайно приверне увагу вихованців-дошкільнят. Проте використовувати цю техніку в роботі ми можемо лише опосередковано: як малюнки та ліплення.

Лялька-мотанка відома з незапам'ятних часів і була оберегом у родині. Головне призначення ляльки – берегти душу свого власника від зла й нечистих помислів. Це могутній магічний талісман та символ зв'язку між поколіннями, знаний у багатьох традиційних культурах земної кулі. Вважали, що лялька є посередником між живими й тими, кого на цьому світі вже чи ще немає. У давнину такі ляльки використовувалися як ритуальні, обрядові, а потім колекційні. Майструють ці ляльки зазвичай із природних матеріалів, натуральних тканин, фрагментів старовинних вишивок і мережива.

Обличчя як такого у ляльки немає, воно досить символічне. Вважається, що лялька-мотанка повинна бути безлика, а та, яка служить берегинею – ще й із хрестом замість обличчя. Не можна малювати обличчя ляльці, вона не повинна бутина когось подібна, щоб не заподіяти шкоди.

Виготовленням ляльок-мотанок чи ляльок такого типу займалися переважно жінки. Їх робили для того, щоб пішов або, навпаки, припинився дощ, для того, щоб забрати хворобу від людини. Якщо ляльку виготовляли для шлюбу, то робили її дуже ретельно. На Україні мотанку вбирали у

народний стрій, як молоду, робили великий віночок чи корону на голову молодої; обов'язково робили пару – молодого та дружок. Існувало повір'я, що якщо дівчина дуже часто і довго бавиться лялькою-мотанкою, то сім'я скоро чекатиме на поповнення. Якщо ж їх робили діти, то вони часто робили собі товариша і порадницю.

В основі ляльки-мотанки слов'янських народів закладено хрестоподібну фігуру, де єдина об'ємна деталь – це голова. Майстер змотує спіраль – символ безкінечності Буття і Вічності. Хрест є оберегом – символом Сонця, життя і нових починань, символізує саму людину, гармонію фізичного світу (горизонталь) і духовного (вертикаль). Обов'язково лялька мотається за рухом сонця – тоді вона принесе удачу та щастя.

Потужну захисну силу мають ляльки, виготовлені з натурального конопляного полотна: це універсальний родинний оберіг від нещастя та хвороб. Зазвичай ляльку вдягали у світлу сорочку, нижню спідничку та запаску. Усі елементи одягу є оберегами: спідниця символізує землю, сорочка позначає три часи – минулий, теперішній і майбутній; важливими атрибутами є вишиванка та намисто, які уособлюють достаток. Також має бути головний убір – очіпок, стрічка чи хустка, що символізує зв'язок із небом. У давнину кожна дівчинка повинна була вміти робити цей оберіг, тому дівчата до цього ставились так само відповідально, як і до вишивання шлюбного рушника.

Між тим традиції виготовлення мотаних ляльок із тканин і ниток є в багатьох народів світу. Широко відомі в Африці церемоніальні ляльки народів Ндебеле та Зулусів. Народ Ндебеле – це невелике плем'я, для якого мова фарб та візерунків є такою ж зрозумілою, як і слова. Їхні ляльки використовуються в різних обрядах та ритуалах.

Ляльки-мотанки Росії використовувались у багатьох обрядах дохристиянського походження. Особливі ритуальні ляльки (Кострубонька, Кострома, зозуля, русалка) грали роль персонажів весняно-літніх свят. Вони символізували перехід до весняного циклу, перемогу над Зимою.

Виготовляли їх, крім ниток та тканини, також із трав, квітів, гілок. З ними учасники обрядяу влаштовували хороводи, ігри. Так, у південноросійських селах на Зелені свята робили ляльку-зозулю, яку вдягали в сарафан, хустку; під ритуальні співи з нею прощалися й закопували в землю («ховали») на городі [75, с.118-119].

У народів Балтії поширеною була Вепська лялька. Її виготовляли жінки зі старих речей без використання ножиць чи голок (щоб життя дитини було «не різаним» і «не колотим»). Ляльку до народження дитини клали в люльку, щоб зігріти.. Після народження вона висіла над немовлям, зберігаючи його від «порчі». Така лялька була оберегом людини на все життя.

Перевагами використання ляльки-мотанки у виховній роботі зі студентами є те, що її може зробити кожен. Для цього необхідно лише трохи часу, фантазія, та мінімальні знання традицій свого народу. Лялька, зроблена власними руками, значно тепліша та добріша, ніж куплена пластмасова, адже вона живиться теплом людських долонь. Символічним є те, що лялька-мотанка не шиється, а робиться лише за допомогою ниток, стрічок, шляхом намотування. Це робить техніку особливо безпечною для дітей дошкільного віку, можливою у використанні до свят, ігор. Саме тому ми вважаємо цей зразок декоративно-прикладного мистецтва народів світу найбільш доцільним у виховній роботі з майбутніми вихователями дитячих дошкільних закладів з метою формування такого особистісного утворення, як полікультурність.

Одним з найбільш відомих зразків декоративно-прикладного мистецтва є розпис. У мистецтві Росії та України отримали розвиток та всесвітнє визнання унікальні промисли, де виготовляються вироби з технікою розпису. Найбільш відомими є хохломський, палехівський, жостківський та петриківський. У контексті формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих дошкільних закладів нам було цікаво визначити особливості даного виду мистецтва, його виховний потенціал.

Хохломський розпис по дереву є одним із найвідоміших російських народних художніх промислів, що виник у другій половині XVII ст. на території сучасного Ковернінского району Горьківської області; назву промислу дало с. Хохлома тієї й же області, що стало центром збуту виробів хохломського розпису. Для хохломського розпису характерна оригінальна техніка забарвлення дерева в золотистий колір без застосування золота. У Хохломі виготовляли великі «плашкові» блюда, що досягали метра в діаметрі, відомі під назвою «артільних» або «бурлацьких», чашки і тарілки різних розмірів, поставці, сільнички, ложки, кандейкі, совки для борошна та інші вироби. Для себе і на замовлення односельців майстра розписували дуги, прядки, кошики для ягід, грибів та луб'яні мочесники для зберігання веретен. Виточені з дерева предмети ґрунтували розчином глини, сирою льянною олією і порошком олова (у сучасних виробах – алюмінію), по шару якого виконувався рослинний узор вільною манерою письма, потім покривалися лаком з льняного масла (нині синтетичним) і гартувалися при високій температурі в печі.

Для колориту хохломского розпису типове поєднання червоного і чорного кольору із золотистим. У цій техніці знайшли відображення також графічні орнаменти з чіткими лінійними контурами і опрацюванням деталей штрихом. Вони сприяли появі малюнків у техніці «під фон». Мотиви «кудріна» були підказані малюнками з завитками, як правило, прикрашали заставки рукописів. Орнаменти із золотими квітами та птахами на чорному тлі, виконувалися особливо часто на дитячих столиках і стільцях, що привертають увагу красою візерунку, нанесеного вільними рухами пензля. Як і в травних малюнках, у розписі «під фон» з'являються свої чітко вироблені прийоми орнаментального скоропису. Прийоми виконання орнаменту «купріна» менш трудомісткі, ніж розпису «під фон». Так, малюнки «кудріни» частіше писали на чашках та великих блюдах. У др. пол. XIX ст. мотиви «кудріни» часто використовувалися і в розписі ложок. У кожній майстерні їх писали самі майстри на так званих ложках з «обличчям»,

що клали по одній зверху в короб із дешевими простими ложками, щоб показати здібності та вміння «писарів».

Багато особливостей розписів Хохломи були результатом злиття у промислі двох традиційних ліній російського декоративного мистецтва, одна з яких походила від орнаменту іконопису та рукописної мініатюри, а інша – від ремесел давньої Русі. У кожній із них по-своєму виявлялися народні національні особливості розуміння орнаменту, в кожній були професійно сформовані прийоми. На зміну характерним для малюнків XVII ст. квітів і рослин приходили інші, більш зрозумілі та знайомі. Тюльпан ставав схожим на дзвіночок, лист винограду – на лист клена, а поряд з ними з'являються поетичні гілочки з російськими північними ягодами брусниці та журавлини. Найбільш яскраво ця особливість проявилася у трав'яних орнаментах, що переважали в розпису посуду. На великих чашках і блюдах майстри часто виконували один із видів трав'яного орнаменту – «осочка». Це малюнок стебел і листя подовжених трави, ніби схилених поривом вітру. Динамічний ритм стебел і трав на увігнутій сферичній поверхні чаші був особливо відчутний завдяки статичному візерунку «пряника». «Осочка» розташовувалася по бортах чашок і страв, обрамляючи розетку з «пряником». Відчуття простору досягається у малюнках «осочка» завдяки вільному розміщенню мотивів на золотистому тлі високих похилих стінок тарілок та блюд. Просвічує крізь ажурний візерунок листя і гілок «осочка», а золотистий фон надає розпису святкового і багатого вигляду.

У мистецтві орнаменту Хохломи утверджуються характерні для народної декоративної творчості риси: велика образна виразність розпису, декоративність, строгість і скупість художніх засобів. Цей вид розпису є уособленням традиційного для російської півночі мистецтва – простого, проте яскравого і величного. Сприймаючи твори хохломських майстрів, студенти краще розуміють душу народу-майстра, емоційно збагачуються, акумулюють цю красу у своїх відчуттях та готуються передати її своїм вихованцям.

Бісероплетіння є унікальною технікою в декоративно-прикладному мистецтві народів світу. Бісер і стеклярус – це дрібні намиста з кольорового скла; бісер являє собою циліндрові намистини із заокругленими краями, а стеклярус – трубочки. Ці поняття виникли у др. пол. XVII ст., а до цього словом «бісер» називали перли. З винаходом скла ця техніка поширилася у багатьох країнах і нині не має кордонів.

Захоплення виробами з бісеру та стеклярусу розпочалося з XVIII ст., мода на них прийшла із Західної Європи, під впливом якої бісер і стеклярус починають відігравати дуже важливу роль у декоративно-прикладному мистецтві. Ними прикрашають інтер'єри палаців і заміських будинків, меблі обтягуються бісерними чохлами, з бісеру роблять деталі костюмів і різні прикраси. Найбільший мистецький розквіт бісероплетіння отримало на Близькому Сході та у країнах Західної Європи. Хоча відомими є прикраси національного одягу бісером як у народів Африки, так і у племен аборигенів Америки. В Україні, переважно на Буковині було прийнято рясно прикрашати бісером сорочки та верхній одяг.

На початку XIX ст. з'являються довгасті гаманці з металевою оправою і різного виду сумочки, чоловічі гаманці з двома відділеннями або кишенями, записники, прикрашені бісерними вишивками. Також бісерними чохлами почали прикрашати курильні трубки, ручки парасольок, рукоятки тростей, стакани та інші дрібні предмети побуту. Такі предмети, як скриньки, табакерки, футляри для окулярів, портсигари прикрашалися бісерним малюнком; вишивки прикрашали спинки стільців і диванів, диванні півшеляга; навіть картини вишивалися бісером і стеклярусом.

Популярність бісеру пояснюється його довговічністю,ошатністю та досить доступною технікою виконання. Основним мотивом при створенні виробів із бісеру був рослинний, переважно зображення різних квітів, букетів. Основний узор розміщувався вгорі або внизу, рідше – по краях; решта простору заповнювалася дрібними деталями у вигляді гілочок або залишалася незаповненою.

Оскільки сьогодні у продажу є достатньо великі бісеринки, то можна залучати вихованців дошкільних дитячих закладів до нанизування вручну, без використання голок бісеру та стеклярусу. З таких ниточок можна виготовляти браслети, намиста, ялинкові прикраси, закладки для книжок. Бісером можна обклеювати листівки, рамочки, шкатулки тощо.

Писанкарство – надзвичайно цікавий та один із найвідоміших видів декоративно-прикладного мистецтва країн світу. Традиція виготовлення писанок (розписаних пташиних яєць) сягає далеко у глибину століть. Культ пташиного яйця як символу життя, як уособлення його зародження і продовження виник на ранніх стадіях розвитку людського суспільства. Звичай розписувати яйця поширився задовго до розповсюдження християнства і відомий у багатьох народів світу. В народних звичаях і обрядах, особливо весняного циклу, яскраві декоративні писанки відігравали дуже важливу роль.

Яйце існувало у повір'ях і побуті багатьох народів як символ сонця, яке займало перше місце в дохристиянських культах. Шанування яйця було зумовлене уявленнями про весняне відродження творчих сил природи. У стародавніх народів були поширені оповіді про яйце як джерело життя і Всесвіту. Металеві зображення яєць зберігали у храмах, яйця закопували на місці побудови міст. Існує, наприклад, переказ про те, що місто Неаполь в Італії зведено на яйці. Писанки народів світу різні, вони не схожі між собою, різняться нанесеними елементами і символами. Проте значення кольорової гами та символіка подекуди збігається в різних регіонах, оскільки всі народи бажали для себе доброї долі, миру, спокою, здоров'я, доброго врожаю.

Оздоблюються писанки геометричним, рослинним, зооморфним (риби, птахи, звірі, людина), пейзажним орнаментами, християнськими символами. Писанка – одна зі стародавніх форм народного розпису, у якому наші пращури втілювали свої прагнення, віру. Зрештою, писанка – це символ весни, сонця, повернення природи до життя [11, с. 250-251].

Писанки характерні майже для всіх європейських народів, як і для давніх народів Африки та Азії (під час розкопок знайдено розписані страусині та гусячі яйця, в тому числі й глиняні, а також золоте яйце страуса, датоване 3300 р. до н. е., що свідчить про початок писанкарства ще в далекому доісторичному періоді [112, с. 56]. В античній Греції і Римі вважали, що Всесвіт виник із яйця казкового птаха Фенікса, який поклав його у святилище Геліоса (Сонця). Яйце для римлян мало магічну силу, тому вони використовували фарбовані яйця в різноманітних обрядах і забавах.

Досліджуючи матеріали археологічних експедицій із вивчення трипільської культури (V-II тис. до н. е.), вчені побачили на кераміці орнаментальні малюнки, які дуже нагадують орнамент на сучасних українських писанках. Так, зображена на малюнку богиня Лада дуже нагадує образ Берегині, їх поєднують благально піднесені догори руки та інші характерні елементи.

Найбільш поширеними й улюбленими орнаментами давніх слов'ян були: розетка (символ Сонця), хвиляста лінія (вода), жінка з руками-гілками, яка знаменувала велику богиню землі, праматір Берегиню.

Для виготовлення писанок відбирають сирі курячі (інколи гусячі) яйця. Фарбувалися писанки рослинними фарбами (навари лушпиння цибулі, листя, різноманітного коріння, кори дерев, наприклад, дуба), органічними речовинами тваринного походження, а з поч. ХХ ст. – аніліновими фарбами.

Існує кілька видів розписаних яєць, що отримали загальну назву «писанка»: крапанка, дряпанка, крашенка, мальованка та власне писанка. Кожен із цих видів має свою систему розпису. Часто в оздобленні писанок використовують поєднання двох і більше прийомів розпису (крапанка, писанка, дряпанка).

Найпростішою є технологія виготовлення крашенки. Для виготовлення крашенок (галунок) використовують круто зварене в лушпинні цибулі яйце, яке після цього набуває жовто-коричневого кольору різної інтенсивності. Іноді до них прив'язують листочки петрушки, які залишають на шкаралупі

світлі відбитки. Найчастіше крашенки фарбують у червоний колір – символ кохання і вічного життя.

Для виготовлення крапанки, зачерпнувши писачком віск, закрапують ним лише місця, що повинні залишитися незафарбованими. Після цього яйце занурюють у фарбу, та кладуть у не дуже гарячу духовку чи піч. Після того, як віск розм'якає, його обережно витирають м'якою тканиною.

За відсутності писачка чи всіх фарб можна зробити дряпанку. Для цього вибирають яйце темного кольору і зафарбовують темним барвником. Олівцем наносять орнамент. Після цього гострим предметом (голкою, шилом чи цвяхом) продряпують намальований орнамент.

Відомою практикою є також виготовлення мальованки – яйця, що розписане фарбами за допомогою пензля.

Найскладніше виготовити писанку. Тут проявляється майстерність і людська фантазія. Розписують яйця писачком – невеличкою дерев'яною паличкою, у якій розпеченим цвяхом випалюють дірочку, щоб вставити туди металевий наконечник чи трубочку, згорнуту з фольги. Потім цей наконечник закріплюють ниткою. Починають із простого орнаменту. Спочатку малюють лінії, які розподіляють яйце на площини. Їх наносять простим олівцем. Яйце підтримується трьома пальцями лівої руки, а три пальці правої руки тримають писачок. Писачком набирають гарячого воску, притулюють його отвором до яйця і пишуть по лініях, позначених олівцем. Візерунок кожна господиня підбирає сама, при цьому він має символічне значення. Після цього яйце занурюють у фарбу, кладуть у духовку і витирають віск.

Традиції писанкового розпису розвивалися здавна на території сучасної України. Мотиви й елементи розпису тут тісно пов'язані з життям, побутом, звичаями і фольклором народу. Цим видом мистецтва займалися переважно жінки. Кожна писанкарка має у своїй уяві певний план, схему розташування орнаментальних елементів на поверхні писанки. Звичайне куряче яйце недовговічне, тому вже за часів Київської Русі майстри майоліки у великій

кількості виготовляли керамічні розписані яйця, що дало змогу багатьом поколінням милуватися ними. Найдавніші писанки, виготовлені з курячих яєць, зберігаються в музеях і датовані др.пол. XIX – поч. XX ст.

Писанки відзначаються поліфункціональністю, виконуючи обрядову, ігрову, декоративну та інші функції. Обрядова функція писанки пов'язана зі святкуванням перших днів Пасхи. Зі свячених писанок починався Великодній обід, їх дарували на знак поваги, любові, з побажанням добра. Писанки були своєрідним оберегом у хаті, тому їх намагалися зберегти до наступної весни. Писанки слугували об'єктом забави для дітей та молоді. З ними проводили ігри «навбитки» (із двох гравців виграє той, у кого яйце після вдаряння одне об одне залишається цілим), «накатки» (необхідно з відстані влучити в писанку іншого, котячи своєю по землі). Прикрашені відповідними узорами, писанки водночас були яскравою оздобою кошика з харчами, який несли до церкви святити, а потім їх виставляли на видному місці на столі. З випорожнілих писанок виготовляли так званих «голубів», додаючи з кольорового паперу хвіст, крила, а голову робили з тіста. Цими голубами та писанками, нанизаними на шнурочки, прикрашали житло, насамперед, поблизу ікон.

Сучасне писанкарство можна вважати одним із найвідоміших напрямів декоративно-прикладного мистецтва таких країн, як Україна, Росія, Болгарія, Греція тощо. Писанки виготовляють у якості сувенірів із дерева, порцеляни, кераміки, дорогоцінних металів тощо. Цікавою ознакою стало поєднання техніки писанкарства з іншими видами декоративно-прикладного мистецтва: писанки прикрашають бісером, декорують декупажем, мереживом, плетінням.

Проте головним чинником використання писанкарства в практиці виховної роботи зі студентами – майбутніми вихователями дитячих дошкільних закладів є духовний автентичний потенціал цієї техніки. Пояснення студентам символічного значення орнаментів, історичного походження використаних символів не лише поліпшить їх обізнаність,

ерудованість, а й наблизить до розуміння спільності довічних проблем людства, спорідненості народів світу.

Ми усвідомлюємо, що здійснений нами аналіз виховних можливостей декоративно-прикладного мистецтва народів світу як чинника формування полікультурності майбутніх педагогів не містив посилань на всі можливі його види. Наголошуємо на тому, що в першу чергу зупинили свою увагу на тих техніках, які майбутні вихователі дитячих дошкільних закладів зможуть використовувати у своїй практичній діяльності.

Отже, визначення підходів до характеристики, класифікації, опису видів декоративно-прикладного мистецтва народів світу дозволило визначити, що *можливості цього виду мистецтва* полягають у створенні умов для формування та розвитку таких показників, як:

- пізнавальний інтерес та бажання вивчати культурну спадщину свого народу та народів світу;
- знання полікультурної термінології, етнічної культури та культи інших етнічних груп;
- толерантне ставлення до представників інших народів та етнічних груп.

З метою визначення рівня сформованості даних показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у наступному підрозділі дослідження здійснено аналіз виховної роботи вищих навчальних закладів за цим напрямом.

1.3. Стан навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів із формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

У сучасних умовах розвитку українського суспільства полікультурне виховання особистості визначено державою як одне із пріоритетних завдань. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), проекті Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст. зазначено, що система освіти має забезпечувати виховання людини демократичного

світогляду й культури, яка поважає права і свободи особистості, традиції народів і культур світу, національний, релігійний вибір особистості та повинна спрямовуватися на виховання культури миру і міжособистісних відносин.

У розв'язанні завдань формування полікультурності студентів підготовка фахівців спеціальності «Дошкільне виховання» є пріоритетною, оскільки дошкільна освіта – це перша ланка у неперервній системі освіти і від того, який старт буде дано малюкові, значною мірою залежатимуть якість та динаміка його розвитку, життєві установки та світорозуміння дорослої людини.

Підтвердженням цього є положення Закону України «Про дошкільну освіту», якими визначено такі завдання дошкільної освіти, як «збереження та зміцнення поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів…» [96, с. 259].

Звичайно, підготовка педагогічних кадрів, у тому числі й педагога дошкільного навчального закладу, насамперед повинна відповідати вимогам сучасності, адже це перша освітня ланка, від якої залежить рівень освіченості та вихованості майбутнього покоління. На цьому акцентують увагу, розглядаючи проблеми удосконалення навчально-виховного процесу підготовки фахівців дошкільної освіти, різних аспектів фахового становлення майбутнього вихователя такі дослідники, як: Л. Артемова, Г. Бєлєнька, А. Богуш, З. Борисова, Е. Вільчковський, Н. Гавриш, Н. Голота, Л. Завгородня, Н. Денисенко, Є. Карпова, О. Кучерявий, І. Луценко, Н. Лисенко, М. Машовець, Г. Підкурганна, Т. Поніманська, Г. Сухорукова та ін.

Модернізація змісту дошкільної освіти є важливим чинником розвитку системи освіти в цілому, що спричиняє реалізацію цінностей національної освіти, забезпечує гуманістичну спрямованість, створює передумови для

розгортання творчих можливостей педагогів, надання процесу оновлення комплексного, поступального і системного характеру [118, с. 221-222].

Сьогодні зміст виховання майбутнього педагога дошкільного навчального закладу обумовлено вимогами Базового компоненту державного галузевого стандарту дошкільної освіти України. Підготовка вихователів дошкільних навчальних закладів освіти в сучасних умовах має передбачати оновлення змісту, форм і методів навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку відповідно до вимог Державної базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», програми розвитку дитини «Впевнений старт», що передбачають об'єднання зусиль усіх соціальних інституцій у забезпеченні кожній дитині перед вступом до школи мінімального освітнього ядра відповідно до державного освітнього стандарту.

Першочерговою при цьому стає підготовка педагогів, здатних реалізувати завдання адаптації дитини в полікультурному середовищі України, формування навичок полікультурності майбутніх вихователів. Для сучасного педагога-вихователя полікультурність стає невід'ємним компонентом професіоналізму. Нині перед вищими навчальними закладами постає проблема формування нової полікультурної ідентичності молодої особистості.

Розв'язання вищезазначених завдань має здійснюватися за такими стратегічними напрямами:

- модернізація та спрямування змісту професійної підготовки фахівців на формування полікультурності;
- використання умов полікультурного середовища вищого навчального закладу;
- використання технологій виховної роботи з метою підготовки майбутніх фахівців до діяльності у полікультурному середовищі та трансформації отриманих знань, умінь та навичок у роботі з вихованцями.

Виконуючи завдання аналізу виховної роботи вищих навчальних закладів з формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних

навчальних закладів, було розроблено програму констатувального експерименту. Для організації дослідження нами обрано вищі навчальні заклади, що мають ІІІ та ІV рівень акредитації й належать до державної форми власності. На констатувальному етапі у дослідженні брали участь студенти І – ІІІ курсів, галузі освіти 01.01 «Педагогічна освіта», за напрямом підготовки – 6.01.01.01 «Дошкільна освіта», які матимуть освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр».

Експериментальна робота проходила на базі шести вищих навчальних закладів України. Констатувальний етап експериментальної роботи тривав протягом 2008–2010 рр. У змісті таблиці 1.1. нами подано характеристику складу студентів – учасників констатувального експерименту.

Таблиця 1.1

Характеристика складу студентів–учасників експериментальної роботи (констатувальний етап експерименту)

Вищий навчальний заклад	Кількість студентів
Київський університет імені Бориса Грінченка	136
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова (м. Київ)	97
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя	110
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди	139
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	82
Усього:	564

Дослідженням на констатувальному етапі було охоплено 639 осіб: 564 студенти спеціальності «Дошкільна освіта», 63 педагоги (заступники деканів (директорів) з питань виховної роботи, куратори академічних груп, викладачі професійно-орієнтованих дисциплін), 12 осіб – представники відділів та департаментів виховної роботи та студентських соціальних служб.

У таблиці подан сукупну кількість студентів, що брали участь у

дослідженні протягом двох років. Констатувальний етап експериментальної роботи містив сукупність завдань, що розв'язувалися поетапно:

- аналіз змісту навчального процесу вищих навчальних закладів України щодо підготовки фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта» за напрямком формування полікультурності;
- аналіз змісту виховної роботи вищих навчальних закладів за напрямком формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих навчальних закладів;
- визначення рівнів сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дитячих навчальних закладів;
- виявлення недоліків у процесі формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих навчальних закладів;
- прогнозування завдань експериментальної роботи на формувальному етапі.

З метою аналізу виховної роботи вищих навчальних закладів за напрямком формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих навчальних закладів нами було проаналізовано змістовий компонент навчально-виховного процесу фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

На першому етапі теоретичного аналізу ми вважали за доцільне проаналізувати зміст навчальної роботи з підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Для аналізу було використано навчальні плани таких вищих навчальних закладів як:

- Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (м. Київ);
- Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;
- Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди;

- Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя;
- Уманський державний педагогічний університетімені Павла Тичини.

Ми свідомо розширили перелік вищих навчальних закладів, оскільки прагнули визначити змістові закономірності та специфіку підготовки фахівців цього профілю. При аналізі навчальних планів шести вищих навчальних закладів України ми виходили з твердження, що полікультурна освіта здійснюється шляхом упровадження полікультурного компоненту в освітньо-професійні програми підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів. Відтак змістовні модулі дисциплін соціально-гуманітарної, професійно-орієнтованої підготовки несуть світоглядну та методологічно-філософську «завантаженість» полікультурного знання. Отже ми ставили перед собою завдання аналізу ролі полікультурного компонента у змісті підготовки фахівця за спеціальністю «Дошкільна освіта».

За основу взято характеристику М. Чобітько, який розглядає зміст полікультурного компоненту як одну зі складових професійно-педагогічної підготовки педагогів. Він реалізується у сферах діяльності педагога, спрямований на розвиток ціннісно-орієнтаційної основи особистості та сприяє формуванню готовності майбутнього фахівця до полікультурної взаємодії. Складова полікультурного компоненту професійно-педагогічної підготовки містить сукупність взаємопов’язаних елементів як зовнішнього, тобто соціального (етнокультурного, соціокультурного, міжкультурного), так і внутрішнього (світоглядного) планів, що визначають зміст професійно-педагогічної підготовки на підставі залучення до навчально-виховного процесу теоретичного і практичного матеріалу, який характеризується полікультурною спрямованістю. Відповідно до такого розуміння полікультурного компонента професійно-педагогічної підготовки можна відзначити чотири основні структурні елементи: етнокультурний, що сприяє взаєморозумінню людей на підставі етнокультурних цінностей; соціокультурний, що відображає вплив суспільно-історичних процесів на

розвиток культур і формування духовних цінностей; міжкультурний, що передбачає комунікативну взаємодію представників різних культур; світоглядний, що сприяє орієнтації на сукупність цінностей культури, яка базується на особливостях ментальної поведінки особистості і є її рушійною силою [218, с. 52].

Зміст навчання бакалаврів зі спеціальності «Дошкільна освіта» поділяється на нормативну та вибіркову частину. Зокрема нормативна частина передбачає оволодіння знаннями і вміннями дисциплін фундаментальної, гуманітарної та професійно-орієнтованої та практичної підготовки, що обов'язкові для засвоєння студентами – бакалаврами. Вибіркова частина змісту навчання цієї спеціальності рекомендує для засвоєння дисципліни спецкурсів та предметів, що призначені для задоволення існуючих потреб у фахівцях певної спеціалізації та урахування потреб студента.

Аналіз навчальних планів підготовки фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» дозволив визначити, що Державним галузевим стандартом підготовки передбачено викладання ряду курсів, зміст яких, на нашу думку, має бути спрямовано на розв'язання завдання формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих навчальних закладів. Ми виходили з назви курсу та аналізу анотацій до предметів у освітньо-професійній програмі підготовки фахівця. Таким чином ми визначили перелік предметів, що, на нашу думку, найбільше спрямовані на виконання завдання формування полікультурності майбутніх вихователів:

- Історія української культури;
- Етнопсихологія;
- Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва;
- Психологія дитячої творчості;
- Художня праця та основи дизайну;
- Організація студійної роботи з дітьми;

- Декоративно-оформлювальні роботи;
- Малюнок, живопис.

Здійснений контент-аналіз навчальних програм передбачав вивчення змісту пояснювальних записок (перелік знань, умінь та навичок, що формуються у процесі вивчення даної навчальної дисципліни), аналіз переліку змістових модулів та тем, змісту лекційного матеріалу.

У результаті контент-аналізу встановлено, що проблеми формування полікультурності студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів майже не знайшли відображення у змісті навчальних дисциплін. Так, аналіз 15 навчальних програм різних вищих навчальних закладів дозволив встановити, що в деяких з них було відображено завдання формування поваги до культурної спадщини народів світу, інтересу до культури інших народів тощо. Детальний аналіз запропоновано нами в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Результати контент-аналізу змісту навчальних дисциплін (у %)

Навчальні дисципліни	Полі-культурність	Полікультурна освіта	Полікультурне виховання	Культура народів світу	Мистецтво народів світу
Пояснювальна записка	0	6,6	13,3	26,6	20
Зміст програми	0	0	13,3	33,3	33,3

Отже, здійснений нами контент-аналіз змісту навчального матеріалу (освітньо-професійна програма, навчальні програми дисциплін) дозволив дійти висновку про відсутність проблеми формування полікультурності у змістовому компоненті навчального процесу підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, мінімальну увагу, що приділяється у навчальному процесі проблемам формування поваги до

мистецтва інших народів, культурних традицій, звичаїв, що, зокрема, відображені в декоративно-прикладному мистецтві народів світу. На цьому етапі констатувального експерименту ми переконалися в необхідності оновлення та часткової модернізації навчального матеріалу, що може полягати в розробці окремих змістових модулів до вищезгаданих предметів. Проте, на нашу думку, більш комплексним рішенням може стати впровадження спецкурсу чи факультативу (виходячи з можливостей навчального плану), який би було присвячено впливу мистецтва народів світу на формування особистості молодої людини в сучасних умовах розвитку полікультурної України.

На наступному етапі констатувального експерименту нами було здійснено аналіз змісту виховної роботи вищих навчальних закладів України за напрямком формування полікультурності студентської молоді. З цією метою нами було проаналізовано 9 річних планів педагогічних та класичних університетів, 12 планів роботи Інститутів (факультетів), що здійснюють підготовку фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта», 58 планів кураторів академічних груп. Додатково нами було проаналізовано звіти про роботу Інститутів (факультетів), сайти вищих навчальних закладів у мережі Інтернет.

Здійснений нами аналіз дозволив відзначити такі тенденції:

- у жодному з річних планів вищих навчальних закладів не зазначено завдання «формування полікультурності студентів» чи «виховання полікультурності майбутніх вихователів»;
- лише у двох річних планах роботи вищих навчальних закладів із дев’яти (22%), згадується про завдання формування поваги до інших націй, народностей та їх культурних традицій;
- лише три вищих навчальних заклади відповідно до задекларованих завдань передбачили у своїх планах виховної роботи проведення заходів, тематика та зміст яких передбачають формування показників полікультурності майбутніх педагогів. Так планом Київського університету

імені Бориса Грінченка передбачено участь студентів у Марші миру під патронатом голови КМДА О. Попова (вересень) та заходи до Міжнародного дня музеїв. План роботи НПУ імені М. П. Драгоманова місить інформацію про традиційне проведення Тижня мистецтв, у плані Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди є така форма роботи, як виставка творів декоративно-прикладного мистецтва.

Цікаві дані нам вдалося отримати в результаті аналізу планів роботи кураторів академічних груп. Так, нами встановлено, що у 14 із 58 планів, що становить 24,2%, вказано завдання формування національної культури та поваги до культури інших народів. Проте, лише у 2 планах, що становить 3,4% ці завдання реалізовані у формах виховної роботи, а саме названі такі форми виховної роботи зі студентами: конкурс плакатів «Молодь проти расизму» (НПУ імені М. П. Драгоманова) та конкурс національної кухні народів світу (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського).

Отже, у результаті аналізу документації вищих навчальних закладів, планів виховної роботи нами виявлено недостатній рівень висвітлення проблеми формування полікультурності у змісті виховної роботи вищих навчальних закладів, майже повну відсутність організаційних форм роботи, спрямованих на формування показників полікультурності студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, неспівпадіння завдань виховної роботи, що задекларовані планами та тематики виховних організаційних форм роботи.

Наступним завданням констатувального етапу експериментальної роботи з формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів стало розроблення критеріального апарату дослідження і подальше визначення рівнів сформованості показників полікультурності студентів контрольних та експериментальних груп.

Визначаючи власне розуміння критеріїв оцінки процесу формування полі- культурності студентів, ми виходили із традиційного для педагогіки підходу, за яким критерії повинні: забезпечувати вимірювання всіх компонентів та показників, що утворюють дане явище, і відображати взаємозв'язки між усіма складовими; розкриватися через призму якісних та кількісних ознак, ступінь прояву яких дозволив би говорити про більший чи менший ступінь виявлення даного критерію; демонструвати динаміку якості, що вимірюється в часі та культурно-освітньому просторі.

Дослідження формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу ми здійснювали за допомогою системи критеріїв, що належать до групи рівня, тобто відображають рівневі характеристики сформованості показників когнітивної, ціннісної та поведінкової сфери майбутнього педагога, необхідних для успішного формування його полікультурності.

Отже, базовими вимогами при виборі критеріїв оцінки рівня сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів стали такі:

- критерії повинні бути розкриті через ряд якісних ознак-показників;
- критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості в часі і просторі;
- критерії повинні охоплювати основні напрями реалізації процесу, що досліджується.

Водночас визначення критеріїв оцінки сформованості полікультурності майбутніх вихователів має базуватися на аналізі завдань (функцій) цього процесу. На думку більшості дослідників, проблеми полікультурності [80, 130, 139, 181], процес формування засад полікультурності в умовах вищого навчального закладу передбачає виконання завдань когнітивної, аксіологічної, особистісно орієнтованої та креативної функції.

Когнітивна функція спрямована на формування в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів наукових знань про глобалізацію, про культурну багатогранність світу, про культуру та мистецтво народів світу.

Аксіологічна функція передбачає орієнтацію майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на формування цінностей, які виробило людство, зокрема визнання культури, мистецтва свого народу та народів світу як цінності, прийняття цих цінностей як власних, формування бажання зберігати та популяризувати ці цінності.

Особистісно-орієнтована функція покликана сприяти особистісному зростанню студента – майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, переоцінці професійної мети, інтересів, удосконаленню процесу культурного саморозвитку, сприяти моральному і життєвому самовизначенню в контексті культурної самоідентифікації, усвідомленню власного «я» в полікультурному світі.

Зрештою креативна функція дає змогу сприяти формуванню та розвитку творчих здібностей майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, інтегрувати студента в полікультурний простір України і світу в цілому в якості митця, що здатен своєю фантазією, генерацією творчих задумів змінити культуру рідної країни та країн світу на краще.

Визначення функцій реалізації полікультурного компоненту в підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів дозволило нам здійснити вибір тих критеріїв, які найбільше відповідають змісту нашого дослідження.

Водночас ми обирали критерії оцінки формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу, виходячи з результатів теоретико-методичного аналізу проблеми та аналізу стану виховної роботи вищих навчальних закладів за даним напрямом. У своєму дослідженні ми пропонуємо розглянути основні критерії, за якими буде здійснюватися оцінка

ефективності формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: *когнітивний, аксіологічний, операційний*.

*Когнітивний критерій п*ередбачає наявність теоретичних знань студентів – майбутніх вихователів про сутність такого особистісного утворення, як полікультурність, усвідомлення специфіки цього поняття. Знання вимог суспільства до полікультурної особистості часто бувають виражені у формі моральних принципів та моральних норм, а також норм поведінки, тобто прояву засвоєних знань. При визначенні показників когнітивного критерію ми дотримувалися точки зору О. Абдуліної, яка вважає, що критеріями оцінювання рівня знань мають бути: обсяг знань (повнота, глибина, тривалість); усвідомлення знань (самостійність суджень, доведення окремих положень, постановка проблемних питань); пізнавальний інтерес до читання літератури, участь у роботі гуртків, секцій тощо [1, с. 49].

Глибокі системні знання складових поняття «полікультурність» дозволяють підвищити осмисленість усіх дій студента, зробити їх більш цілеспрямованими, виправданими й ефективними, та забезпечують високу якість їх планування, реалізації, контролю, оцінки й корекції проявів професійного становлення як вихователя. На основі цих знань розвиваються необхідні для професійного розвитку фахівця уміння й навички, підвищується загальна культура студента.

Виходячи із завдань нашого дослідження, ми враховували, що показниками когнітивного компоненту мають стати не лише знання щодо назв, проявів полікультурної діяльності, а й показники обізнаності студентів щодо культури прояву отриманих знань, готовності особистості до пошуку такої інформації, знання ресурсів, що забезпечуватимуть оперативність надходження даної інформації. Високий рівень сформованості показників когнітивного критерію, що, на нашу думку, забезпечуватиме ефективність осмисленості, усвідомленості та самостійності дій студента. Будемо розглядати показники когнітивного критерію у широкому розумінні як здатність майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу

розвивати й використовувати власні інтелектуальні ресурси, створювати сприятливу для пізнавальної діяльності ситуацію шляхом зміни свого внутрішнього стану, набувати, закріплювати, контролювати знання, перелаштовуватись при виникненні непередбачених обставин, створювати вольову установку на досягнення значущих інтелектуальних результатів та у вузькому – як обізнаність майбутнього педагога у способах інтелектуального самовдосконалення, а також у сильних і слабких сторонах власної особистості та діяльності, знання що і як треба робити щодо самого себе для підвищення якості власних знань. Найвищім рівнем сформованості показників когнітивного критерію є досягнення полікультурної грамотності. Ми розглядали полікультурну грамотність майбутнього вихователя, беручи за основу підхід В. Кузьменко, яка визначила такі складові даного явища: уміння пояснити та проаналізувати власне ставлення до своєї та інших етнічних груп; знання, які допоможуть збагнути досвід та культурні характеристики етнічних груп; знання, що допоможуть сформувати гнучкий підхід до сприйняття національних та культурних норм, усвідомити недопустимість расизму та дискримінації. Полікультурно грамотний педагог – це педагог, який уміє відбирати навчальний матеріал, що ілюструє багатокультурність, освітянин, який здатен побудувати навчально-виховний процес так, щоб під час нього вирішувалися проблеми полікультурності [130, с. 82].

Таким чином показниками *когнітивного критерію* оцінки формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів визначено *знання*:

- розуміння сутності полікультурності;
- знання основних понять теорії порлікультурності;
- знання культури та мистецтва народів світу.

Визначення наступного критерію оцінки формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів обумовлено тим, що даний процес має ґрунтуватися на системі життєвих цінностей студентів та

емоційно-позитивному їх супроводі, що забезпечить сприятливе ставлення майбутніх вихователів до проявів даних цінностей та усвідомлення їх значущості. Саме тому наступним критерієм ми визначили *аксіологічний* (ціннісний) критерій. Ми базувалися на розгляді цінностей як сутнісного утворення, яке формується на перетині мотиваційної сфери та світоглядних структур свідомості молодих людей. Життєві цінності в цьому контексті стають показником становлення соціально зрілої молодої людини, її оптимального функціонування і реалізації природних потенцій у різних видах діяльності [176, с. 64]. Людські цінності виступають інструментом соціального та професійного регулювання, вони є тією проміжною ланкою, яка пов'язує поведінку студента з його найважливішими соціальними та професійними ідеалами, інтересами, вимогами, потребами тощо [98, с. 78].

Визначаючи показники аксіологічного критерію ми виходили з теорії К. Абульханової-Славської, відповідно до якої кожна людина, асимілюючи загальносуспільні та групові цінності, будує свою особисту систему цінностей, елементи якої набувають вигляду аксіологічних засад. Індивідуальні (особисті) цінності – це система ціннісних орієнтацій особистості, складне соціально-психологічне утворення, що відображає її спрямованість. Система ціннісних орієнтацій, будучи аксіологічним «Я», дана не як система знань, а як система утворень, пов'язаних із емоційно-вольовими компонентами, що приймається нею як внутрішній орієнтир, що спонукає її діяльність [3, с. 211-212].

Розкриттю змісту полікультурної поведінки мають сприяти усвідомлення майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів системи життєвих цінностей. Вони є об'єктивними, оскільки складаються історично в ході розвитку суспільства та фіксуються у формі суспільної свідомості, ідей, концепцій, теорій. Саме це є гарантією подальшої суб'єктизації суспільних цінностей та перенесення (інтеріоризація) у свою свідомість та діяльність. Отже ми будемо вважати суб'єктивацію цінностей певним проявом реалізації ідеально-ціннісного, трансформації потенційного

в актуальне, показником готовності студента до трансформації даних цінностей у свідомість майбутніх вихованців.

Отже, узагальнення підходів до характеристики полікультурності як ціннісного утворення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів дозволило нам визначити такі показники *аксіологічного критерію*:

- усвідомлення значущості культури народів світу;
- визнання культури та мистецтва народів світу як цінності;
- прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності.

Характеристика *операційного* критерію оцінки формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів потребувала розуміння, що особливості дослідження виховної роботи загалом та виховної роботи вищого навчального закладу зокрема не дають можливості реально оцінити діяльність та поведінку студентів. Проте ми здатні визначити наявність певних операційних показників. Ці операційні показники потребують наявності якостей особистості студента, які характеризують його інтереси, погляди, переконання, ставлення до інших людей, до суспільства і до себе самого. Як стверджує Г. Костюк, що саме формування характерологічних якостей особистості має складний своєрідний характер. Відомо, що між знаннями моральних норм і реальною поведінкою існує не лише зв'язок, між ними бувають і розходження. Моральні поняття повинні стати переконаннями, які визначають свободу їх волі, здатність приймати правильні рішення і регулювати свої дії, коли вони не просто заучені, а продумані й пережиті ними. Вирішального значення тут набувають внутрішні спонукання, потреба діяти, що формуються у практиці моральної поведінки особистості, її взаємовідносин з іншими людьми [124, с. 297-298].

У сучасній психологічній науці отримав розвиток такий напрям дослідження властивостей особистості, згідно з яким існує певна кількість базових властивостей (рис особистості), а особистісні відмінності визначаються мірою їх виразності в діяльності особистості [115, с. 83].

Відповідно до цього підходу ми розглядатимемо риси особистості як показники операційного критерію, тобто як «точні» (в межах статистично значущої надійності, достовірності та валідності вимірювання) характеристики властивостей особистості.

Визначення нами показників операційного критерію було обумовлено таким характерологічним утворенням, як ставлення. Ставлення, за філософським енциклопедичним словником є категорією, яка дає змогу охарактеризувати відношення «людина – світ» у їх поєднанні та взаємодії [215, с. 471]. Більшість дослідників вказує на те, що ставлення має ієрархічну структуру, важко діагностується, а його зовнішніми проявами є вербальні реакції та поведінка. Характер ставлення залежить від реакції особистості: позитивні реакції є основою формування позитивного типу ставлення, негативні – негативного типу ставлення до дійсності. Тобто дії, операції ми розглядатимемо як наслідок ставлення. У межах нашого дослідження ставлення до інших культур, мистецьких творів народів світу є пріоритетним показником оцінки діяльності студента – майбутнього вихователя дітей дошкільного віку.

За показники *операційного критерію* в нашому дослідженні визначено:

- наявність досвіду полікультурної взаємодії;
- уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу;
- позитивне емоційне й толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу.

Розробка критеріальних засад нашого дослідження дозволила дійти висновку, що цілісність процесу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів забезпечується не лише завдяки відповідним змінам кожного з показників, а насамперед, на основі своєрідного сполучення даних властивостей, характеру їх взаємодії на кожному етапі формування.

Визначення критеріїв та показників сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів потребувало від нас

розробки методики педагогічного оцінювання досліджуваного процесу з використанням порівняльних, рівневих характеристик. У педагогіці отримала розвиток процедура визначення стадій процесу, побудована на теорії рівнів становлення цілісності. Так Н. Боритко розглядає формування особистості як єдність двох аспектів. По-перше, показники оцінюються залежно від того, наскільки вони забезпечують активність особистості у ставленні її до себе, оточення, навколишнього середовища, видів діяльності тощо. По-друге, оцінюється забезпечення гармонізації, координації, синтезу всіх проявів особистості в єдності та взаємодії [35, с. 52]. Враховуючи даний підхід, за основу рівневої оцінки сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу нами закладено такі вимоги: системність сформованості показників, їх функціональна єдність та розвивальна спрямованість.

На цьому етапі дослідження нами було введене поняття рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Під *рівнем сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів* розуміємо ступінь, частотність та постійність прояву даних показників у знаннях, ціннісних орієнтаціях, вчинках та ставленні майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Визначено три рівні сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (мінімальний, середній, достатній) та запропоновано їх змістові характеристики.

Мінімальний рівень передбачає відсутність чи мінімальність проявів показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Показники полікультурності у знаннях, ціннісних орієнтаціях, ставленні та поведінці студентів проявляються рідко, майже непомітно і мають епізодичні прояви. Студенти, показники яких сформовані на мінімальному рівні, не виявляють прагнення долучатися до культури народів світу, уникають участі у формах виховної роботи за напрямком

полікультурного виховання.

Середній рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів передбачає ситуативний характер ознак полікультурності. У студентів, показники яких сформовані на середньому рівні, помітними є прояви полікультурної поведінки, у певних ситуаціях вони демонструють полікультурну обізнаність, у діях вони керуються полікультурними цінностями, беруть участь у формах виховної роботи за цим напрямком. Проте ці прояви не мають постійного характеру, виявляються приблизно в половині випадків, вирізняються ситуативністю поведінки, виникають під контролем викладача чи в тих ситуаціях, коли студент сам у цьому зацікавлений.

Достатній рівень передбачає помітність, яскравість та постійність проявів показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Студентам, показники яких сформовані на достатньому рівні, притаманна свідома, активна полікультурна позиція, що базується на знаннях основ культури народів світу. Ці студенти в поведінці та ставленні керуються полікультурними цінностями, вони демонструють широкий спектр полікультурних умінь, виявляють позитивне емоційне ставлення до культури та мистецтва народів світу, прагнуть долучити інших до цих культурних надбань.

Ми свідомо не використовували поняття «високий» чи «оптимальний» щодо рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, оскільки в нашому дослідженні йдеться про студенів І-ІІ курсів і говорити про високий чи еталонний рівень зарано. Ми вважали за доцільне деталізувати рівневі характеристики сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів щодо кожного з критеріїв та показників. Результати подано у таблиці 1.3

Наведений нами аналіз проявів сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів відповідно до кожного з критеріїв та показників логічно викликав потребу розроблення бальної шкали для подальшого педагогічного оцінювання. Була розроблена трибальна шкала оцінювання: за найвищий бал прояву показника було

прийнято 2, найнижчий 0.Тоді загальна сума балів дев'яти показників сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів при сполученнях критеріїв трьох рівнів знаходитиметься в інтервалах значення від 0 до 18. Таким чином, мінімальна кількість балів за всіма показниками становить 0, а максимальна – 18. Для вибору оптимальної величини інтервалу, що характеризує той чи інший рівень культури, застосовувалася формула, наведена в «Робочій книзі практичного психолога» [183, с. 53].

Таблиця 1.3

Рівневі характеристики сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів щодо кожного з критеріїв та показників

Критерії	Показники	Рівні (достатній, середній, мінімальний)	
Когнітивний	Розуміння сутності полікультурності	Д	Знання основ полі культурності повні, систематичні, є прагнення їх поповнювати, вдосконалювати
		С	Знання епізодичні, неповні, виявляються під впливом викладача чи ситуації
		М	Знання недостатні чи відсутні
	Знання основних понять теорії полікультурності	Д	Знання термінології достатні, системні
		С	Знання термінології ситуативні, неповні
		М	Знання термінології недостатні чи відсутні
	Знання культури та мистецтва народів світу	Д	Знання культури та мистецтва народів світу повні, систематичні, є бажання ними ділитися
		С	Знання епізодичні, неповні, виявляються в окремих ситуаціях
		М	Знання недостатні чи відсутні
Аксіологічний	Усвідомлення значущості культури народів світу	Д	Культура народів світу сприймається як значущий феномен
		С	Значущість культури усвідомлюється. Але не є особистісно вагомою
		М	Значущість культури не усвідомлюється
	Визнання культури та мистецтва всіх народів світу цінностю	Д	Культура та мистецтво народів світу визнається як пріоритетна цінність
		С	Цінність культури та мистецтва народів світу визнається інколи
		М	Не усвідомлюється цінність культури та мистецтва народів світу
	Національно своєрідним феноменом	Д	Декоративно-прикладне мистецтво народів світу є особистісною цінністю
		С	Цінність декоративно-прикладного мистецтва народів світу визнається як

			власна ситуативно

Продовж. табл. 1.3.

		М	Цінність декоративно-прикладного мистецтва народів світу визнається, проте не переходить до розряду особистісної
Операційний	Наявність досвіду полікультурної взаємодії	Д	Досвід полікультурної взаємодії наявний, є бажання його розвивати, долучати інших до міжкультурної взаємодії
		С	Епізодичність та не усвідомлення значення досвіду полікультурної взаємодії
		М	Відсутність чи мінімальність досвіду полікультурної взаємодії, відсутність бажання його розвивати
	Уміння користуватися мистецькими надбаннями та принципами народів світу	Д	Наявність широкого кола умінь користуватися мистецькими надбаннями народів світу, прагнення відтворювати мистецьки вироби та створювати власні
		С	Наявні окремі уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу, бажання проявляти ці уміння непостійне
		М	Уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу відсутні чи виявляються епізодично
	Позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу	Д	Яскраво-позитивне емоційне ставлення до культури та мистецтва народів світу, помітні прояви толерантності; бажання залучити до цих мистецьких надбань інших
		С	У цілому позитивне емоційне ставлення до культури та мистецтва народів світу, прояви толерантності епізодичні
		М	Байдужість в емоційному ставленні до культури та мистецтва народів світу, можливість не толерантного ставлення

Відповідно, ми визначили межу рівневих коливань показників сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів:

Достатній рівень: 13–18 балів.

Середній рівень: 7–12 балів.

Мінімальний рівень: 0 –6 балів.

Цю шкалу ми будемо застосовувати для всіх методик та діагностичних технік, що використовуватимуться в експериментальній роботі.

Дослідження показників сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів проводилося поетапно, відповідно до визначених критеріїв та показників. З метою математичної оцінки рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів нами запропонована така формула:

Pn = P1 + P2 .... , (*формула 1.1*).

Де: Pn = P середній бал, P1 + P2 – показники, які характеризують рівень виявлення показників збереження репродуктивного здоров'я старшокласника, n – кількість студентів.

На наступному етапі констатувального експерименту було здійснено відбір діагностичних методик, відповідно розробленого критеріального апарату. Розроблено та впроваджено авторську методику педагогічного оцінювання рівнів сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Методика передбачала застосування різноманітних педагогічних та психологічних діагностичних методів і технік. Їх перелік наведено у таблиці 1.4

Таблиця 1.4

Характеристика методів педагогічного оцінювання рівня сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

Критерії	Показники	Методика, діагностична техніка
Когнітивний	• розуміння сутності полікультурності; • знання основних понять теорії полікультурності; • знання культури та мистецтва народів світу	Авторське анкетування Аналіз результатів діяльності Метод включеного спостереження

Продовж. табл. 1.4.

Аксіологічний	• усвідомлення значущості культури народів світу; • визнання культури та мистецтва народів світу як цінності; • прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності.	Тест визначення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича Наративні методики (есе, міні-твори) Метод включеного спостереження Діагностична бесіда
Операційний	• наявність досвіду полікультурної взаємодії; • уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу; • позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу.	Метод незалежних експертних оцінок Метод включеного спостереження Метод аналізу навчальної документації

Основою для оцінки рівня сформованості показників за когнітивним критерієм було розроблене нами авторське анкетування (додаток А). Метою анкетування було з'ясувати ставлення майбутніх вихователів дітей дошкільного віку до формування окремих складових культури особистості засобами мистецтва народів світу. Дослідженням на даному етапі було охоплено 564 студенти І-ІІІ курсів зі спеціальності «Дошкільна освіта». Наведемо аналіз відповідей студентів на ті питання анкети, що дозволили визначити явні тенденції у сформованості показників полі культурності.

Так, відповідаючи на питання «Чи те, що Україна – багатонаціональна країна, збагачує її культуру?» ствердно відповіли 125 респондентів (22,16%), відповіли «ні» 78 осіб (13,84%), решта респондентів (а це становило 361 особу (64%)) не визначилися з відповіддю. Це свідчить про недостатньо

сформовані знання щодо ролі культури та мистецтва народів світу для розвитку та збагачення рідної української культури.

Виконуючи завдання закінчити фразу «Полікультурність, на Вашу думку, – це..» більшість студентів (306 осіб (54,26%)) визначили полікультурність як поєднання різних культур народів світу, проте значно менша частина майбутніх вихователів відзначила, що полікультурність передбачає міжкультурну взаємодію різних націй та народностей (104 особи (18,44%)). Певна частина студентів (32 особи (5,67%)) визначили головним змістом полікультурності взаємопроникнення культур. Варто відзначити, що значна кількість респондентів (І22 особи), що становить 21,63%, дали хибні відповіді.

Цікавим, на нашу думку, виглядав розподіл відповідей на питання про те, з чим асоціюється у студентів культура країни. Узагальнення відповідей дозволило запропонувати їх у вигляді діаграми. Для зручності ми округлили відсотки до цілих.

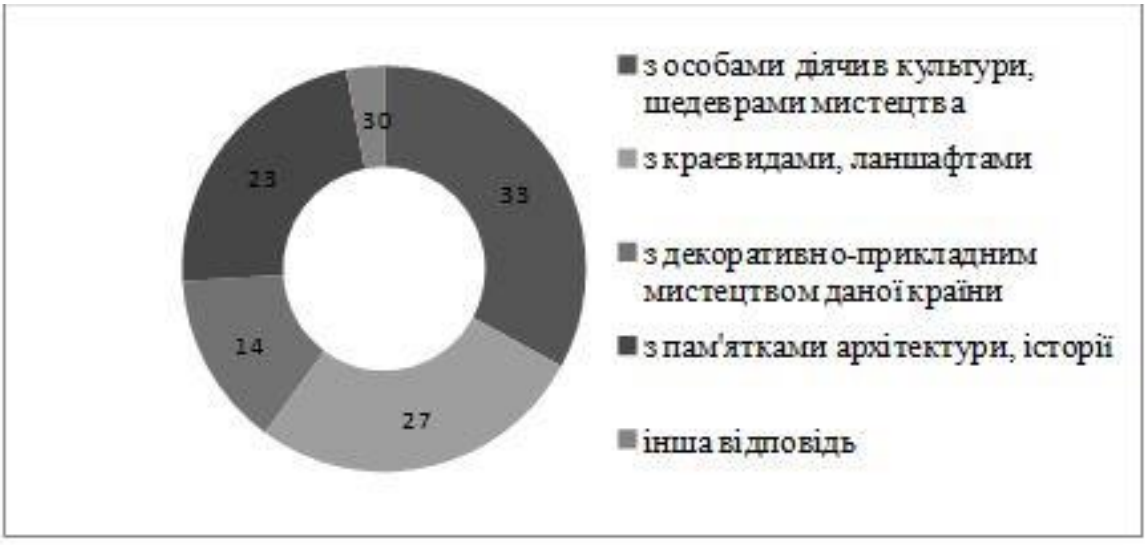

Рис. 1.1. Характеристика відповідей студентів на питання «З чим асоціюється у вас поняття «культура країни»?

Аналіз результатів відповідей на питання дозволив помітити невміння студентів визначити роль декоративно-прикладного мистецтва в культурі країни, незнання полікультурної термінології.

Ще більш вражаючими стали відповіді студентів на питання про приклади та техніки декоративно-прикладного мистецтва народів світу. Більшість студентів (291особа (51,6%)) не змогли навести таких прикладів чи називали їх помилково. Проте відповіді решти студентів важко назвати повними. Як приклади називалися зразки максимум двох-трьох технік (переважно вишивка, робота з папером та ткацтво). При цьому студенти частіше вагалися, надбанням якої саме країни є дана техніка.

На наступному етапі нами було використано самооцінку майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів своїх умінь та якостей. Найбільш різноманітними були відповіді респондентів на питання «Якими техніками, вправами з використання декоративно-прикладного мистецтва народів світу Ви особисто володієте?». Нас вразило те, що значна кількість студентів (135 осіб (24%)) не володіє жодною з технік декоративно-прикладного мистецтва народів світу. Аналіз відповідей представлено на рис. 1.2.

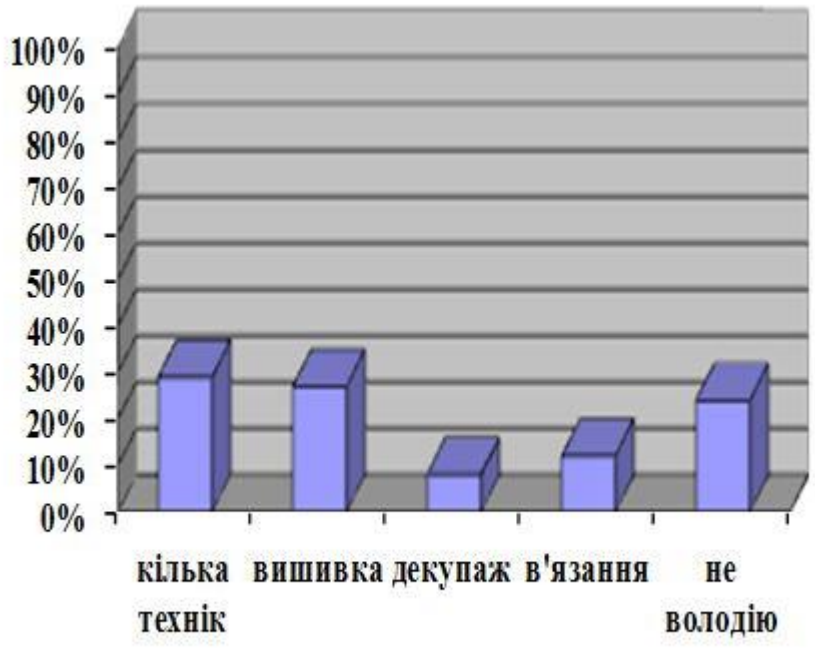

Рис. 1.2. Характеристика відповідей респондентів на питання «Якими техніками, вправами з використання декоративно-прикладного мистецтва народів світу Ви особисто володієте?»

Також нам було цікаво з'ясувати, які моральні якості вихователя дошкільного навчального закладу визначають таку інтегративну якість, як «полікультурність». Ми просили студентів розташувати якості за ступенем значущості. У результаті нами визначено десять якостей, які на думку студентів, найбільше проявляються в такому особистісному утворенні, як «полікультурність» (див. рис. 1.3). Аналіз відповідей дозволив відзначити, що першу рангову позицію показників полікультурності, на думку студентів, займає толерантність. До трійки вагомих якостей також увійшли доброзичливість та терпимість. Саме ці якості будуть надалі закладені у зміст експериментальної роботи. найнижчі рейтингові позиції зайняли такі якості: комунікативність, оптимізм, вимогливість. На нашу думку, потребує корекції ставлення студентів до ролі комунікації у встановленні та розгортанні полікультурної взаємодії. Тому цей напрям виховної роботи ми також використали як орієнтир для подальшої експериментальної роботи.

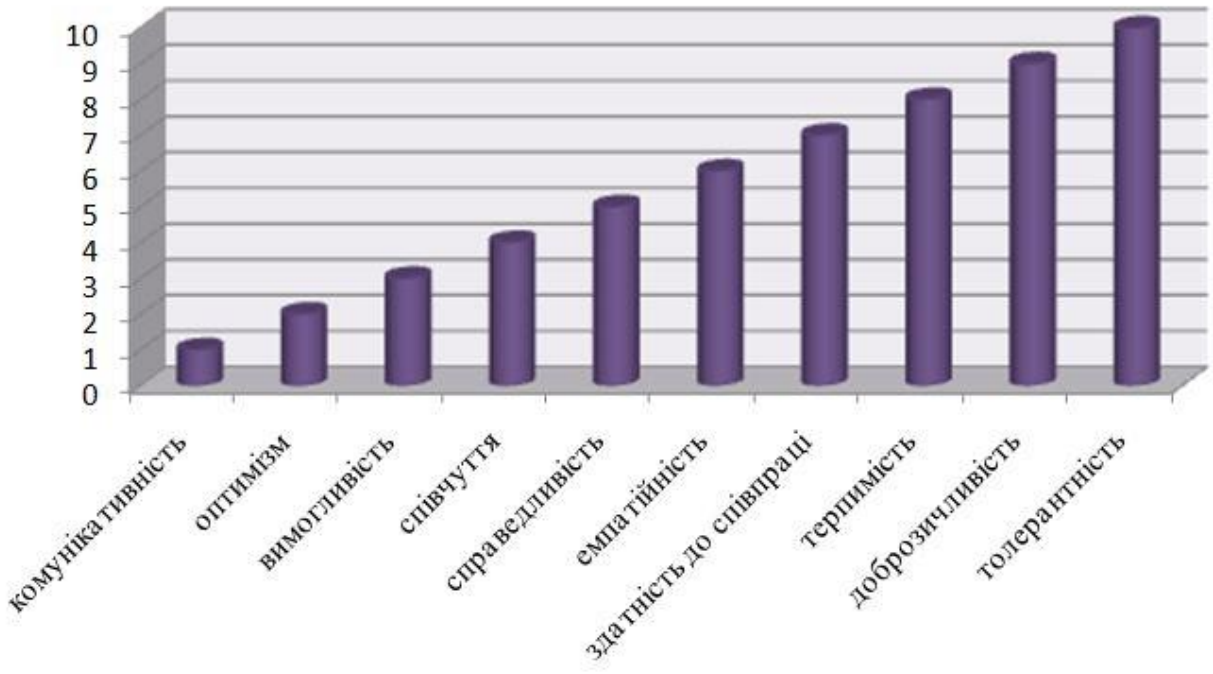

Рис. 1.3. Аналіз ранжування моральних якостей вихователя дошкільного навчального закладу, які визначають поняття «полікультурність»

На наступному етапі констатувального експерименту застосовувалися такі діагностичні методи та методики: метод включеного спостереження, тест визначення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича (додаток Б), аналіз міні-творів, метод діагностичної бесіди, метод незалежних експертних оцінок тощо.

Аналіз результатів цього етапу дослідження дозволив засвідчити переважно мінімальний (327 осіб – 57,98%) та середній (180 осіб – 31,92%) рівні виявлення показників когнітивного компоненту. Лише 10,1 % студентів (57 осіб) виявили на достатньому рівні показники когнітивного критерію. Встановлено, що термін «полікультурність» для більшості студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів маловідомий або не зовсім зрозумілий. Так само студенти не знають полікультурної термінології, не завжди розуміють складові понять «культура», «мистецтво народів світу».

У результаті застосування формули 1.1. ми отримали дані, що дозволили розподілити за рівнями показники сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за когнітивним критерієм. Ці дані подано на рис. 1.4.

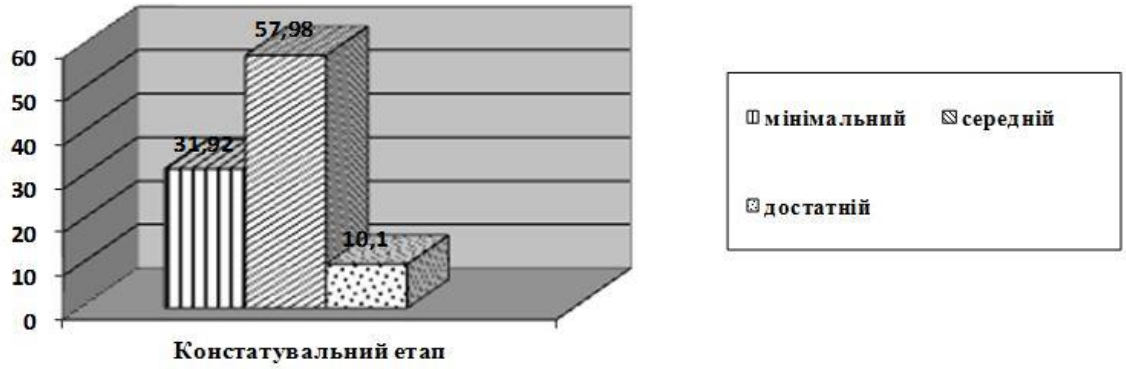

Рис. 1.4. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за когнітивним критерієм).

Аналіз даних діаграми свідчить, що більшість майбутніх вихователів не мають чітких, системних знань про сутність та специфіку полікультурності як явища, про можливості декоративно-прикладного мистецтва у формуванні толерантного, доброзичливого ставлення до мистецтва народів світу. Лише 56 студентів (9,93%) виявили достатній рівень сформованості знань з основ полі- культурності, полікультурної термінології та знань культури та мистецтва народів світу, що дозволило дійти висновку про необхідність системної інформаційно-просвітницької роботи в напрямку формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Діагностика сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за аксіологічним критерієм проводилася переважно з використанням тесту визначення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича та методом аналізу міні-творів. Отримані дані доповнювалися додатковими діагностичними бесідами зі студентами.

Цікавими виявилися результати аналізу міні-твору на тему «Твори декоративно-прикладного мистецтва народів світу в моєму житті». Аналіз творів дозволив виявити, що студенти не повною мірою визначають цінності мистецької діяльності в якості пріоритетних для своєї професії та для себе особисто. У цілому більшість студентів визначили значущість культури народів світу. Головна негативна тенденція, що прослідковувалася нами при аналізі міні-творів – це відстороненість студентів від світу декоративно-прикладного мистецтва, невміння визначити, як ці мистецькі твори можуть поповнити життєвий досвід, сприяти особистісному та професійному зростанню. Також мало хто зі студентів наводив приклади використання творів декоративно-прикладного мистецтва народів світу в майбутній практичній професійній діяльності з вихованцями дошкільного віку.

Аналіз результатів педагогічного оцінювання дозволив засвідчити, що достатній рівень виявлення показників аксіологічного критерію продемонструвало лише 68 студентів (12,06%), 193 особи (34,22%) опитаних

виявили мінімальний рівень показників емоційно-ціннісного критерію, а більшість опитаних студентів 303 (53,72%) продемонстрували середній рівень показників аксіологічного критерію (див. рис.1.5).

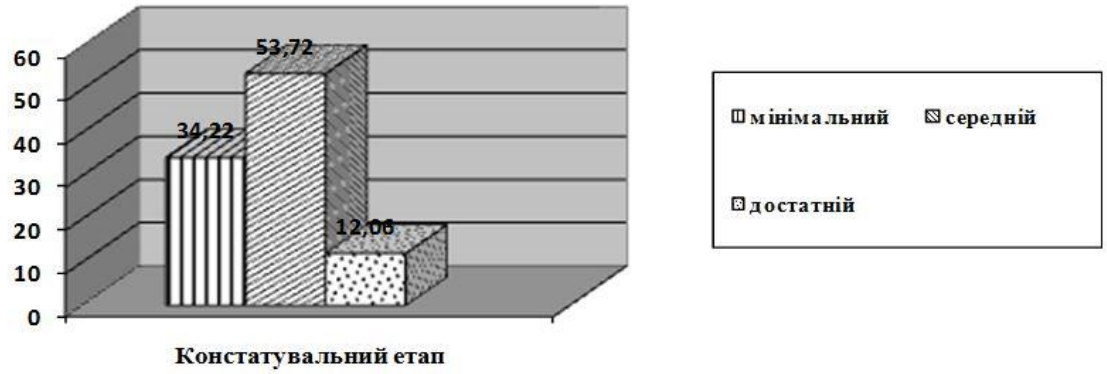

Рис. 1.5. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за аксіологічним критерієм).

Щодо операційного критерію сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, то на констатувальному етапі ми визначили рівні виявлення таких показників: наявність досвіду полікультурної взаємодії, уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу, позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу.

Досліджуючи поведінку студентів щодо наявності умінь користуватися надбаннями декоративно-прикладного мистецтва народів світу, ми аналізували результати включеного спостереження, методу незалежних експертних оцінок та методу аналізу навчальної документації та результатів практики. Використовуючи метод незалежних експертних для вивчення рівня сформованості показників операційного критерію підготували групу експертів у такому складі: викладач вищого навчального закладу (він добре знає студента), куратор академічної групи та сам студент. Також ми залучали до експертизи керівників практики з фахових кафедр. З метою підготовки

експертів, введення їх у курс проблеми та завдань дослідження було проведено підготовчий семінар. Для роботи з кожною контрольною та експериментальною групою створювалася окрема експертна група. Для всіх експертів було запропоновано єдину систему оцінювання, єдині вимоги до умовних позначень. Кожен експерт мав приблизно однаковий термін для проведення дослідження. Ми виступили в якості керівника дослідження та координатора узагальнення всіх отриманих діагностичних матеріалів. Виміри здійснювалися за допомогою визначеної раніше бальної шкали, що дозволило надалі говорити про певні рівні сформованості показників операційного критерію. Приклад діагностичної карти подано у додатку В.

Особливістю використання методу включеного спостереження є те, що експериментатор включається у навчально-виховний процес у якості фіксатора результатів, координатора дій студента, супервізора тощо. Переваги включених спостережень полягають у тому, що саме таке спостереження дає найяскравіші враження про діяльність студента у штучно створеній ситуації, допомагають краще зрозуміти вчинки, мотиви поведінки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Здійснюючи спостереження на констатувальному етапі експерименту ми особисто виступали в якості спостерігача, а в інших – користувалися даними спостережень експертів.

На даному етапі експериментальної роботи також використовувався метод аналізу навчальної документації та результатів практики. Було перевірено щоденник безвідривної практики та звіти про проходження практики студентів ІІ курсів з метою вивчення тих операційних умінь, яких набули студенти. Також ми спиралися на оцінку показників операційного критерію, що здійснили по закінченню практики педагоги-методисти. Бланк оцінки наведено у додатку Г.

Таким чином, аналіз сформованості показників операційного критерію дозволив визначити, що 13,12% (74 особи) студентів виявили повну чи часткову відсутність досвіду полікультурної взаємодії; мінімально

сформовані уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу. При цьому вони виявили нейтральне або байдуже ставлення до зразків декоративно-прикладного мистецтва народів світу, не вміли самостійно створювати подібні вироби.

Аналіз даних опитувань, спостереження та експертних оцінок свідчить, що тільки 14,89% (84 студенти) майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів виявили показники полікультурності за операційним критерієм на достатньому рівні. Саме ці студенти володіють навичками виготовлення творів декоративно-прикладного мистецтва народів світу, виявляють приязне, позитивне ставлення культури та мистецтв народів світу, прагнуть залучити інших до полікультурних надбань.

Більшість студентів – майбутніх вихователів (71, 99 % – 406 студентів) виявили ситуативність поведінки, наявність, проте несистемність, неяскравість виявлення показників операційного критерію в поведінці, що засвідчує середній рівень виявлення даних показників. Значна частина респондентів (248 осіб – майже 44%) продемонстрували відсутність досвіду міжкультурної взаємодії. Результати педагогічного оцінювання показників операційного критерію запропоновано на рисунку 1.6.

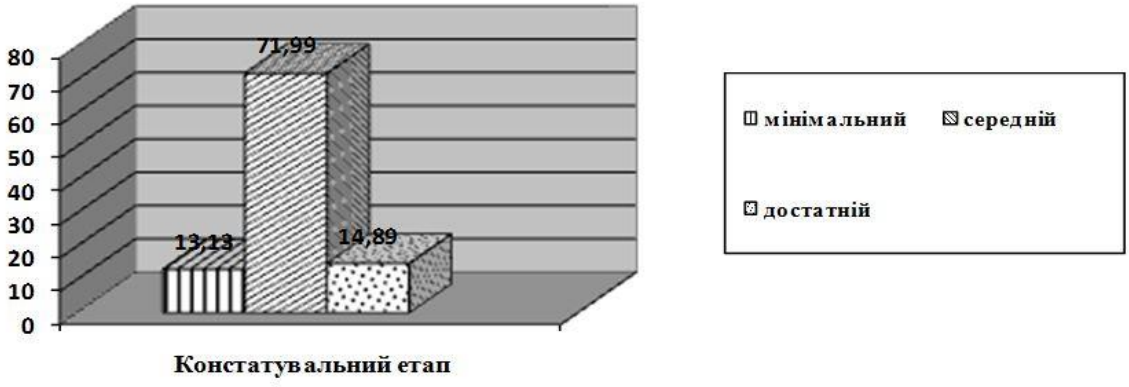

Рис. 1.6. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за операційним критерієм).

Отже, нами було здійснено аналіз результатів педагогічного оцінювання рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за трьома критеріями. На даному етапі виокремлено групи студентів, які ми надалі вважатимемо контрольними (289 осіб) та експериментальними (275 осіб). Дані, отримані в результаті застосування комплексу діагностичних методик, подано для студентів контрольних та експериментальних груп та узагальнено у змісті таблиці 1.5.

Аналіз даних таблиці дозволив засвідчити, що переважна кількість показників сформована на середньому рівні. Так, у 64% студентів ЕГ (176 осіб) показники аксіологічного та операційного критерію сформовані на середньому рівні. Щодо показників когнітивного критерію, то тут кількість студентів, що продемонструвала середній рівень сформованості показників, становить 58,75% (162 студенти). У контрольних групах тенденція подібна. Показники середнього рівня становлять 58,12% (128 осіб), 62,26 (180 осіб) та 62,98 (182 особи) відповідно для когнітивного, аксіологічного та операційного критеріїв.

Таблиця 1.5

Узагальнені дані розподілу респондентів за всіми критеріями і рівнями сформованості показників полікультурності (у%) на констатувальному етапі

№ п/п	Критерії та показники	Експериментальні групи (275 осіб)			Контрольні групи (289 осіб)		
		д	**с**	**м**	**д**	**с**	**м**
	Когнітивний	**9,67**	**58,57**	**31,76**	**10,04**	**58,12**	**31,84**
Показники обізнаності	Знання основ полікультурності	6,89	51,59	41,47	7,26	51,20	41,54
	Знання полікультурної термінології	12,1	65,79	21,48	10,04	65,06	24,9
	Знання культури та мистецтва народів світу	9,75	58,69	32,33	13,86	58,12	28,02

	Аксіологічний	**16,0**	**64,00**	**20,0**	**17,35**	**62,26**	**20,39**
Ціннісні показники	Усвідомлення значущості культури народів світу	11,98	53,82	34,2	11,09	53,98	34,93
	Визнання культури та мистецтва народів світу як цінності	8,25	74,19	17,56	20,10	70,94	8,96

Продовж. табл. 1.5.

	Прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності	27,77	63,98	8,25	20,10	61,86	18,04
	Операційний	**14,00**	**64,00**	**20,00**	**14,88**	**62,98**	**22,14**
Операційні показники	Наявність досвіду полікультурної взаємодії	17,46	65,79	16,75	15,92	70,93	13,15
	Уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу	11,65	54,56	33,79	13,84	56,75	29,41
	Позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу	13,62	75,49	10,89	14,88	61,26	23,86

Найменша кількість студентів сягнула показників достатнього рівня. Якщо взяти середній арифметичний показник за трьома критеріями, то він становить 13,22% в ЕГ та 14,09% в КГ. Нас також цікавили показники, які за даними педагогічного оцінювання виявилися найбільш та найменш сформованими.

Так, в експериментальних і контрольних групах найменьш сформованим показником когнітивного критерію виявилися *знання основ полікультурності*. Цей показник в ЕГ становить 6,89% (19 осіб), в КГ він сягає 7,26% (21 особа). Ці данні свідчать про необхідність активізації

просвітницької роботи засобами виховного впливу саме за напрямом формування базових знань полі- культурності.

Серед показників аксіологічного критерію найменш сформованим стало *усвідомлення значущості культури народів світу*. В ЕГ показник сформованості становив 11,98% (33 особи), а в КГ – 11,09% (32 особи). Саме тому ми в подальшій експериментальній роботі спрямовували зусилля на формування усвідомлення майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів цінності культури та мистецтва народів світу як загально цивілізаційної, так і особистісної.

Найменш сформованим показником операційного критерію *стало уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу.* На достатньому рівні цей показник було сформовано у 11,65% (32 осіб) в ЕГ та в 13,84% (40 осіб) учасників КГ. Ми усвідомлювали, що формування таких умінь потребує, перш за все, включення студентів у систему практичної роботи з формування навичок міжкультурної взаємодії та готовності не лише користуватися виробами декоративно-прикладного мистецтва народів світу, а й брати участь у створенні мистецьких виробів самостійно, виявляти бажання залучити до світу декоративно-прикладного мистецтва народів світу майбутніх вихованців.

Отже, аналіз результатів констатувального етапу експериментальної роботи з визначення рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за всіми критеріями (когнітивний, аксіологічний та операційний) та трьома рівнями (достатній, середній, мінімальний) дозволив нам проілюструвати отримані результати у формі діаграми.

Тож ми можемо визначити, що здійснений нами констатувальний етап експериментальної роботи дозволив виконати ряд завдань і виявити недоліки в сучасному стані виховної роботи вищих навчальних закладів за напрямом формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

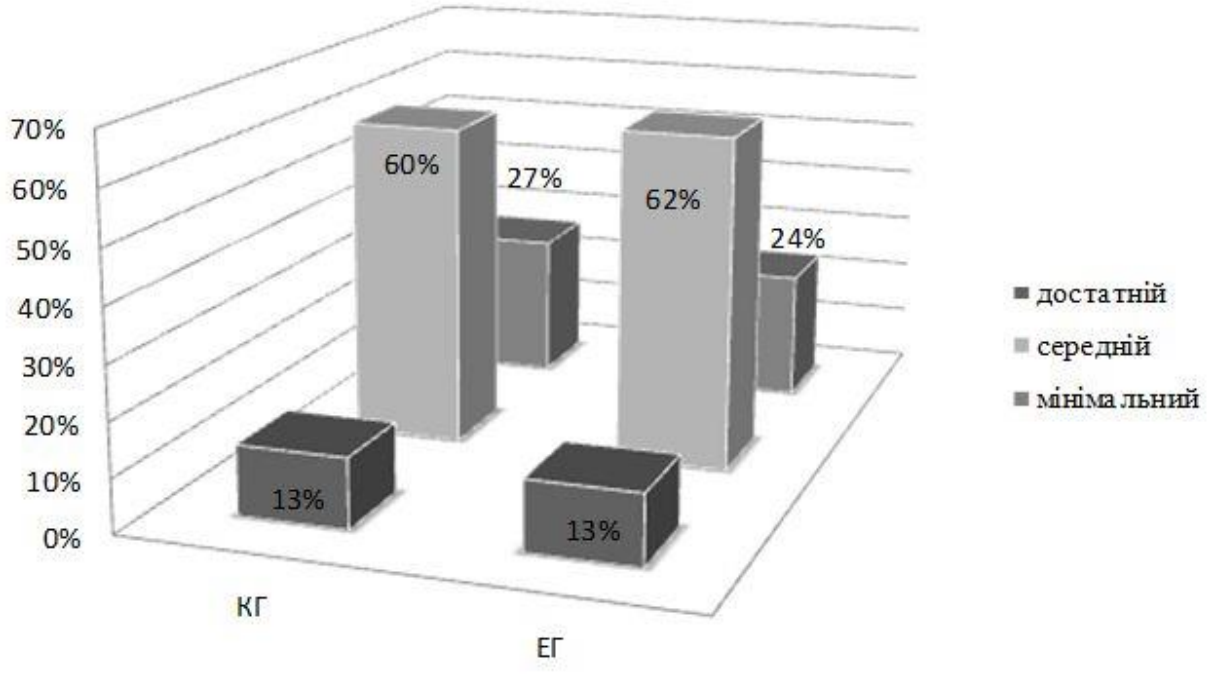

Рис.1.7. Результати констатувального етапу експериментальної роботи з визначення рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за трьома рівнями

Здійснений нами аналіз змісту навчального процесу вищих навчальних закладів України щодо підготовки фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта» за напрямком формування полікультурності дозволив засвідчити майже повну відсутність питань формування полікультурності у змістовому компоненті навчального процесу підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, мінімальну увагу, що приділяється в навчальному процесі проблемам формування поваги до мистецтва інших народів, культурних традицій, звичаїв, що, зокрема, відображені в декоративно-прикладному мистецтві народів світу. Результати аналізу переконали нас у необхідності оновлення чи часткової модернізації навчального матеріалу, що може полягати в розробці окремих змістових модулів до професійно-орієнтованих предметів чи розробки факультативного або спеціалізованого курсу.

Здійснений аналіз змісту виховної роботи вищих навчальних закладів за напрямком формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих

навчальних закладів дозволив встановити недостатній рівень висвітлення проблеми формування полікультурності у змісті виховної роботи вищих навчальних закладів, майже повну відсутність організаційних форм роботи, спрямованих на формування показників полікультурності студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, неспівпадіння завдань виховної роботи, що задекларовані планами та тематики виховних організаційних форм роботи. Ці недоліки можна корегувати шляхом привнесення до змісту та форм виховної роботи полікультурного компоненту, що і стало завданням формувального етапу експерименту.

Визначення рівнів сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дитячих навчальних закладів дозволило нам дійти висновку про переважно середній та мінімальний рівень сформованості показників за всіми критеріями педагогічного оцінювання, що актуалізувало необхідність проведення формувального етапу експерименту. Ці висновки дозволили надалі конкретизувати зміст та завдання експериментальної програми щодо технологізації виховної роботи вищого навчального закладу за напрямом формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Висновки до першого розділу

У розділі здійснено теоретико-методичне обґрунтування процесу формування полікультурності майбутніх педагогів як педагогічної проблеми, що дало можливість дійти відповідних висновків. Охарактеризовано теоретико-методичні засади формування полікультурності особистості. Визначено, що проблема формування полікультурності особистості набуває особливої актуальності та складності в полі етнічному, багатонаціональному суспільстві.

Культуру як теоретичне підґрунтя полікультурності визначено у якості творчої діяльності з перетворення природи та суспільства, результатами якої є постійне поновлення матеріальних і духовних цінностей, удосконалення

всіх істотних людських сил. Дано змістову характеристику культурологічним підходам дослідження: аккультураційному, діалоговому та соціально-психологічному.

Полікультурність визначено як здатність людини інтегрувати у своїй свідомості різні культурні пласти; особливе особистісне утворення, сукупність світоглядних, мотиваційних та характерологічних проявів, що засвідчує орієнтацію особистості на гуманізм, повагу та толерантне ставлення до інших народів та культур.

Обґрунтовано, що полікультурність формується у процесі *полікультурного виховання як* системи виховної роботи, спрямованої на формування інтеграції особистості у процес взаємодії культур без нівелювання культурних відмінностей кожної культури, збереження усього різноманіття культурних цінностей.

Формування полікультурності особистості визначено як процес поступового вироблення у структурі особистості інтелектуальних, ціннісних та поведінкових проявів з метою засвоєння взірців і цінностей національної та світової культури, здійснення міжкультурної взаємодії, розуміння інших культур, толерантного ставлення до їх носіїв.

У розділі визначено можливості декоративно-прикладного мистецтва народів світу як чинника формування полікультурності майбутніх педагогів. Запропоновано характеристику декоративного мистецтва як мистецької галузі, яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. Декоративно-прикладний вид визнано видом декоративного мистецтва, що поєднує в собі ужиткові та функціональні якості; охоплює ряд галузей творчості, які присвячені створенню художніх виробів, призначених переважно для побуту; метою якого є естетизація речового середовища людини, її побуту.

У розділі узагальнено *класифікації* видів декоративно-прикладного мистецтва: *за призначенням* (меблі, одяг, посуд, прикраси, фурнітура); *технікою виконання* (різьблення, ткацтво, розпис, лозоплетіння, вишивка,

в’язання, набойка, лиття, карбування тощо); *матеріалом виробу* (метал, кераміка, текстиль, дерево, камінь, лоза, пластмаса, скло, кришталь, порцеляна, папір); *утилітарністю (*поліхромна група, монохромна група, пластична група, ажурно-силуетна група).

Визначено ті *особливості* декоративно-прикладного мистецтва, які необхідно враховувати у виховній роботі вищих навчальних закладів із формування полікультурності, а саме, те, що воно виникло у процесі трудової діяльності народу і нерозривно пов’язане з його життям і побутом; яскраво характеризує особливості нації, локальні відмінності етнографічних груп; невіддільність творів даного виду мистецтва від матеріальної культури певної епохи, історико-культурних традицій; має міцний зв'язок зі звичаями та обрядами народів світу.

Здійснено відбір та характеристику видів декоративно-прикладного мистецтва народів світу за такими ознаками: види мистецтва, які майбутні вихователі дитячих дошкільних закладів зможуть використовувати у своїй практичній роботі; найменш промислово-орієнтовані; ті, що не потребують складних умов вироблення; безпечні та доступні.

Охарактеризовано виховні можливості та роль у формуванні полікультурності майбутніх педагогів *окремих видів* декоративно-прикладного мистецтва народів світу: технік роботи з папером (орігамі, пап’є-маше, декупаж, квілінг); із тканиною та нитками (вибійка, розпис, кравецька аплікація, килимарство, вишивка, в’язання, плетення мережива); виготовлення іграшок, ляльок (лялька-мотанка, м’які іграшки, Матрьошка); розписів (хохломський, палехівський, жостківський та петриківський); бісероплетіння, лозоплетіння, писанкарства тощо.

Визначено, що *можливості* декоративно-прикладного мистецтва народів світу полягають у створенні умов для формування та розвитку таких показників: пізнавального інтересу та бажання вивчати культурну спадщину свого народу та народів світу; знання полікультурної термінології, етнічної

культури та культи інших етнічних груп; позитивного та толерантного ставлення до представників інших народів та етнічних груп.

Здійснено аналіз виховної роботи вищих навчальних закладів із формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. З цією метою розгорнуто експериментальну роботу в шести вищіх навчальних закладах України.

Результати аналізу змісту навчального процесу переконали нас у необхідності оновлення чи часткової модернізації навчального матеріалу з проблем полікультурності, що може полягати в розробці окремих змістових модулів до професійно-орієнтованих предметів чи розробки факультативного або спеціалізованого курсу.

Аналіз змісту виховної роботи дозволив встановити недостатній рівень висвітлення проблеми формування полікультурності у змісті виховної роботи вищих навчальних закладів, майже повну відсутність організаційних форм роботи, спрямованих на формування показників полікультурності студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, неспівпадіння завдань виховної роботи, що задекларовані планами та тематики виховних організаційних форм роботи. Запропонована корекція даних недоліків шляхом привнесення до змісту та форми виховної роботи полікультурного компоненту.

У розділі здійснено розробку критеріального апарату дослідження. Визначено показники формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за трьома критеріями: *когнітивним* (розуміння сутності полікультурності, знання основних понять теорії полікультурності, знання культури та мистецтва народів світу) та метакогнітивним (обізнаність студента із власним рівнем засвоєння цих знань); *аксіологічним* (усвідомлення значущості культури народів світу, визнання культури та мистецтва всіх народів світу як цінностю, національно своєрідним феноменом) та *операційним* (наявність досвіду полікультурної взаємодії, уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу,

позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу).

Введено поняття «рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів», яке трактується як міра, частота та постійність прояву показників у знаннях, ціннісних орієнтаціях, вчинках та ставленні майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Визначено три рівні сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (мінімальний, середній, достатній) та запропоновано їх змістові характеристики.

У результаті використання авторської методики педагогічного оцінювання та застосування низки діагностичних методик (методи аналізу навчальної документації, результатів навчальної діяльності, незалежних експертних оцінок, включеного спостереження, діагностична бесіда, наративні методики, тест визначення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича) встановлено переважно середній та мінімальний рівень сформованості показників за всіми критеріями педагогічного оцінювання, що актуалізувало необхідність проведення формувального етапу експерименту.

РОЗДІЛ 2
ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА НАРОДІВ СВІТУ

2.1. Формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу в навчальному процесі

Світовий досвід розвитку педагогічної теорії та практики переконливо свідчить, що в кожного народу, етносу історично склалася власна національна система освіти та виховання. В епоху духовного відродження української держави пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти і виховання, яка має забезпечити вихід молодої незалежної української держави на світовий рівень. Виконання цього завдання передбачає обов'язкову інтеграцію національної системи виховання в міжкультурний освітній простір, поєднання практики національного виховання із кращими світовими зразками, народними традиціями, звичаями.

Полікультурна самосвідомість молодої людини формується насамперед у процесі оволодіння культурно-історичними традиціями, при вивченні народознавчих предметів. Пізнаючи матеріальні та духовні цінності народів світу, молоді люди засвоюють відображене в них світосприймання, світорозуміння. Полікультурне виховання реалізує глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності через призму культури інших народів. На цьому підґрунті відбувається пізнання кожною особистістю самого себе як індивідуальності і як частки своєї нації, а через неї і всього людства, організація самонавчання і самовиховання, найефективніших шляхів розвитку і самовдосконалення особистості.

Непересічне значення має творчість народів світу для формування полікультурності вихованців дитячих дошкільних закладів. Дитяча творчість найкраще розвивається на основі проникнення у зміст і характер

різноманітних видів народної творчості. Пізнаючи і продовжуючи творчі традиції народу, діти засвоюють матеріалізоване в них народне творче мислення. Оволодіваючи, наприклад, мистецтвом чи ремеслом, діти опановують творчий досвід батьків і дідів. Згодом вони самі прагнуть стати народними умільцями, майстрами.

Аналіз сучасних досліджень з проблем формування полікультурності студентів в умовах вищого навчального закладу [142, 185] дозволив зазначити, що автори згаданих досліджень майже не торкаються проблеми сприяння вихованню ідеалів міжкультурної та полікультурної взаємодії засобами навчально-виховного процесу в умовах вищого навчального закладу, більшість з них не визначають зміст діяльності, організаційні форми навчально-виховного процесу, що забезпечували б вирішення цієї проблеми. Тому, ми вважаємо за доцільне розглянути її саме в контексті вивчення навчально-виховного процесу вищого навчального закладу, його можливостей, щодо формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Провідна роль у становленні особистості майбутнього фахівця належить навчально-виховному процесу, враховуючи його результативность, студент оцінює свої професійні можливості й потенційні ресурси росту. Практика показує, що чим глибше занурений студент у зміст, процес навчально-виховної роботи, тим більш емоційно-значущою є для нього ситуація навчання і чим чіткіше він уявляє модель та перспективи своєї діяльності, тим вищим є його потенціал як майбутнього фахівця, суб’єкта виховної взаємодії. Досягнення позитивної динаміки формування полікультурності у процесі навчання та виховання студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів можливе за умови застосування спеціально спроектованих технологій навчально-виховної діяльності.

Зміст навчання або зміст освіти фахівця виступає основним компонентом даного процесу в умовах вищого навчального закладу. На

думку дослідників проблем вузівського навчання, зміст освіти є синтезом сукупності наук, навчальних дисциплін, що входять до навчальних планів та зафіксовані навчальними програмами підготовки фахівців. Зміст навчання визначається об'ємом і науковим рівнем знань із суспільних, фундаментальних і професійно-орієнтованих наук, системою вироблених умінь та навичок застосування знань, їх практичного використання [154, с. 25].

У класичній теорії педагогіки зміст навчання розуміється як обґрунтована, логічно впорядкована й зафіксована в навчальній документації наукова інформація про матеріал, який необхідно вивчити, що й визначає зміст навчальної діяльності викладача і студентів [55, с. 23]. Тож можемо вважати, що у загальнодидактичному розумінні поняття «зміст навчання» є характеристикою структурованої системи навчальної інформації.

Зміст підготовки фахівців розглядається як комплексна програма, підґрунтям якої є системний підхід, програмно-цільовий метод планування й управління процесом навчання та виховання. Більшість авторів [40, 55, 135, 154] визначають загальнодидактичні й спеціальні вимоги до змісту фахової підготовки, як-от: відповідність змісту підготовки цілям навчання студентів, науковість, встановлення та врахування міжпредметних зв'язків, відповідність змісту реальним навчальним можливостям студентів; зв'язок теорії з практикою, єдність основних змістових блоків вузівської освіти, гуманізація, відкритість і принципова незавершеність, формування алгоритмів майбутньої професійної діяльності тощо. Ми тримуємося позиції, що зміст навчальної інформації, який пропонується для засвоєння студентам, обумовлює структуру та зміст виховання майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі.

У сучасних наукових дослідженнях проблем підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів акцентується увага на особливостях змісту підготовки фахівця. Вони обумовлені тим, що сучасний педагог дошкільного навчального закладу працює у відкритому середовищі

та має справу з дітьми різного віку, їх батьками та членами родин; формування стилю його професійної діяльності базується на вмінні взаємодіяти із членами родини, враховуючи культурні, релігійні, національні особливості та традиції, які вони визнають, умінні слухати людей, впливати на спілкування і стосунки дітей, батьків, педагогів, працювати в неформальному середовищі, співпереживати, співчувати; зорієнтовувати дитину на саморозвиток і підтримувати її.

Р. Вайнола визначила основні вимоги щодо забезпечення ефективності змістового навповнення професійної підготовки студента [40, с. 45-46]. У контексті змісту виховання майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів ми визначили такі умови оптимізації змісту виховної роботи в навчальному процесі:

- забезпечення єдності освітніх та професійних змістових блоків;
- створення позитивного емоційно-сприятливого освітнього середовища;
- застосування різноманітних форм і методів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- координація змісту професійної підготовки відповідно індивідуально-типологічних особливостей студента, рівня його професійного розвитку;
- залучення студентів до самостійної науково-пошукової діяльності.

Традиційно зміст фахової підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів передбачає такі цикли підготовки: гуманітарна та соціально-економічна, природничонаукова підготовка, що забезпечує певний освітній рівень; професійна (професійно-орієнтована) та практична підготовка, що разом з попередніми циклами забезпечує певний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Завдання забезпечення змістового наповнення процесу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у

ході навчально-виховного процесу вирішувалася через низку фахових дисциплін, «Історія української культури», «Етнопсихологія», «Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва», «Психологія дитячої творчості», «Художня праця та основи дизайну», «Організація студійної роботи з дітьми», «Декоративно-оформлювальні роботи», «Малюнок (живопис)».

Здійснене на етапі констатувального експерименту дослідження дозволило встановити, що акценти проблеми формування полікультурності студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів майже не знайшли відображення у змісті названих вище навчальних дисциплін. Здійснений аналіз 15 навчальних програм різних вищих навчальних закладів дозволив встановити, що терміни «полікультурність», «полікультурне виховання» не містить жодна з програм, їх зміст також не передбачав виконання завдання формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

На підставах проведеного опитування 258 студентів ІІІ курсу спеціальності «Дошкільна освіта» було встановлено, що більшість з них визначили курс «Художня праця та основи дизайну» як такий, що за змістовим наповненням найбільш відповідає завданню формування полікультурності студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Дамо стислу характеристику цього курсу.

Дисципліна «Художня праця та основи дизайну» розрахована на 120 годин. З них лекційних – 22 год., практичних – 20 год., 6 год. – індивідуальна робота, 66 год. – самостійна робота, 6 год. – модульний контроль. Загальний обсяг дисципліни складає чотири кредити, що об’єднують усі види навчальної діяльності студента: аудиторні заняття, самостійна робота (в т. ч. підготовка до підсумкового контролю), контрольні заходи (модульний контроль).

У пояснювальній записці до курсу (додаток Д), зазначено, що курс «Художня праця та основи дизайну» забезпечує художньо-конструктивну

підготовку студентів спеціальності «Дошкільне виховання» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». *Метою* даного курсу є підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до проведення занять із художньої праці. Специфіка курсу полягає у поєднанні технологій ручної та механічної обробки різних матеріалів з художньо-декоративною діяльністю, що передбачає комплексне вирішення художньо-декоративних і конструктивно-технологічних завдань. Програма курсу передбачає оволодіння студентами технологією обробки різних матеріалів, способами конструювання та художньо-декоративного оформлення виробів; методикою навчання художньої праці дітей дошкільного віку. Навчальний матеріал курсу спирається на базові положення дошкільної педагогіки, загальної та дитячої психології про роль діяльності у розвитку особистості дитини-дошкільника та психології творчості, про специфіку дитячої художньо-конструктивної творчості та особливості її активного розвитку.

Завдання курсу визначаються вимогами до освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму «Педагогічна освіта», специфікою майбутньої діяльності.

Головним завданням курсу визначено формування в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів *знань* про:

- специфіку відображення предметів і об’ємів діяльності в художньому конструюванні;
- види, типи і способи конструювання;
- культуру і мистецтво дизайну;
- специфіку дизайну для дітей і дитячого дизайну;
- особливості розвитку у дітей дошкільного віку художніх і конструктивних умінь і навичок;
- шляхи формування художньої та декоративно-прикладної творчості дітей дошкільного віку у процесі роботи з різними матеріалами.

Засвоєння студентами – майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів даного обсягу знань передбачає подальше формування таких *умінь*:

- застосовувати технологію обробки різних конструктивних матеріалів;
- враховувати зв'язок призначення і характеру конструкції виробу;
- взаємопов'язувати матеріал, форму і декорування виробів, їх залежність від призначення;
- розробляти та реалізувати дизайн дитячого середовища;
- застосовувати різні методи та прийоми керівництва творчою художньою діяльністю дошкільників.

Аналіз даних констатувального експерименту дозволив визначити курс «Художня праця та основи дизайну» як такий, що в ході подальшої експериментальної роботи ми використаємо з метою нівелювання «нульових зон» у формуванні полікультурності студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, які ми відзначили в ході контент-аналізу змісту навчальних курсів.

Значення змісту курсу «Художня праця та основи дизайну» обумовлено тим, що сьогодні суттєво актуалізувалася потреба сучасного суспільства у формуванні особистості молодого громадянина, який сприймає багатство культури, декоративно-прикладного мистецтва власної країни та нації через призму та в інтеграції з культурою народів інших країн світу, що виводить на рівень пріоритетних проблему формування полікультурності студентства, як майбутньої національної еліти. «Художня праця та основи дизайну» – це дисципліна, яка є складовою частиною загальної підготовки майбутнього спеціаліста – вихователя дітей дошкільного віку. Вона ґрунтується на дослідженні різних джерел: пам'яток естетичної культури народу, практичного досвіду педагогів, навчальних програм, підручників тощо. У центрі її уваги перебуває художньо-декоративна діяльність, технології дизайну, прийоми і методи ручної та механічної обробки різних

матеріалів. Розглядаючи художню працю як навчальний предмет для майбутніх педагогів, необхідно враховувати специфічну функцію педагога-вихователя дошкільного навчального закладу, який є не тільки транслятором знань, але й творчою особистістю. Він уособлює у своїй особистості, власній поведінці, спілкуванні з оточуючими не тільки духовні та моральні цінності, а й естетичний смак, любов до прекрасного, розуміння цінності мистецтва, прагнення прищіпити вихованцям повагу до культури народів світу. Ця дисципліна має на меті формування у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів здатності глибше відчувати і розуміти прекрасне у природі, житті суспільства, в мистецтві, виховує художній смак, пробуджує у студентів бажання до творчості.

Курс «Художня праця та основи дизайну» ми використовували як вагомий змістовий компонент формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, оскільки: по-перше, цей курс виноситься в програму державної атестації бакалавра та спеціаліста за спеціальністю «Дошкільне виховання», по-друге, зміст цього курсу передбачає тісний зв’язок із завданнями виробничої практики студентів, по-третє, курс передбачає велику кількість практичних занять, що дозволяє здійснити впровадження різноманітних організаційних форм навчально-виховного процесу. Таким чином ми можемо розглядати значущість даного курсу в когнітивному та діяльнісному ракурсах.

Аналіз навчальних планів спеціальності дозволив засвідчити, що у більшості вишів студенти вивчають дисципліну «Художня праця та основи дизайну» на третьому курсі. Це логічно, оскільки курс використовує знання та вміння базової дисципліни «Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва образотворчою діяльністю дітей». Головною метою вивчення курсу є підготовка студентів до проведення занять із художньої праці в дошкільному навчальному закладі.

Курс побудовано відповідно до вимог кредитно-модульної системи. Навчальний матеріал об’єднано у змісті чотирьох модулів. Кожен із

тематичних модулів курсу має свою форму контролю у вигляді індивідуальних завдань, перевірки змісту творчих завдань, авторських робіт та дизайн-проектів тощо. У тематичному плані подано розподіл годин кожного модуля за видами навчальних занять та самостійної роботи студентів.

Такий розподіл змісту дозволяє забезпечити засвоєння теоретико-практичних основ курсу «Художня праця та основи дизайну», знань про працю як засіб формування активної творчої особистості дитини, розуміння особливостей організації занять з художньої праці та їх структури, а також дозволяє раціонально поєднати теоретичну підготовку з умінням розв’язувати практичні завдання курсу.

Модульний принцип побудови робочої програми дозволив структурувати зміст дисципліни для вирішення таких завдань: ознайомити студентів із основними технологічними прийомами обробки різних матеріалів; сформувати необхідні практичні вміння та навички виготовлення й художнього оформлення виробів; розвинути у студентів художнє сприйняття (вміння відчувати колір, форму, усвідомлювати емоційну виразність об’єкта, здійснювати вибір засобів, передавати образний зміст виробу, формувати у студентів активність, самостійність, прагнення до творчості); розвивати естетичний смак, формувати естетичну культуру; сприяти вихованню поваги до культури свого народу та народів світу.

Пріоритетним у викладанні дисципліни є практичний підхід, що забезпечує набуття студентами умінь і навичок у проведенні занять і художньої праці з дітьми дошкільного віку, планування навчально-виховної роботи, використання різноманітних форм організації праці дітей. Цей підхід дозволяє майбутньому фахівцеві оволодіти вмінням максимально індивідуалізувати навчальний процес засобами художньої праці з дітьми, сприяти розвитку в них природних нахилів, інтересів і здібностей.

Кінцевою метою оволодіння студентами художньою працею стала підготовка педагога, спроможного до самостійного професійного

становлення, до свідомої, цілеспрямованої, самостійної пізнавальної діяльності. Це знаходить підтвердження у принципах побудови навчального матеріалу. Було враховано, що навчальні заняття обмежені певними часовими рамками і не дозволяють розкрити всі технології виготовлення художніх виробів. Оскільки у сучасних умовах інформації з усіх галузей знань стало так багато, що її неможливо опанувати без уміння відбирати, аналізувати, також змінюються методи роботи дошкільного навчального закладу. Тому було запропоновано включення студентів спочатку в навчально-теоретичну, а потім у практично-творчу роботу. Такий підхід до вивчення художньої праці та основ дизайну допоміг студентам освоїти інструменти та приладдя для роботи, оволодіти прийомами заготівлі матеріалів, технологіями їх обробки, забезпечувати кольорову гармонію та єдність стилю, оволодіти технологічною послідовністю виготовлення виробів.

Метою практичних занять у ході експериментальної роботи стало: поглибити, розширити, деталізувати знання які студенти, отримали під час лекцій; перевірити якість їх засвоєння, озброїти студентів практичними вміннями та навичками безпосередньої роботи з дітьми, формування готовності до залучення вихованців до багатогранного світу культури.

На відпрацювання у ході практичних занять були винесені важливі питання курсу: виготовлення площинних виробів; особливості застосування паперу і картону; способи виготовлення іграшок; виготовлення об’ємних виробів; способи виготовлення об’ємної іграшки (надрізання, складання, виконання викрійки); предметна, сюжетна та сюжетно-тематична аплікація; конструктивні та декоративні властивості різних природних матеріалів тощо.

У процесі експериментальної роботи було впроваджено ряд інтерактивних прийомів роботи зі студентами в ході практичних занять: ділові та рольові ігри; захист творчих та дизайн-проектів; презентації; відео-екскурси; роздуми-есе; майстер-класи; обговорення педагогічних ситуацій

(метод кейсу); дискусії, дебати з мистецьких проблем; оформлення та проведення міні-виставок та експозицій тощо.

Самостійна робота студентів передбачає дві складові: самостійна підготовка до аудиторних занять та підготовка до модульного контролю. Поряд з традиційними видами аудиторних занять, програмою предмету передбачено виконання індивідуальної аудиторної роботи під керівництвом викладача, під час колективного чи індивідуального консультування студентів.

У ході експериментальної роботи до завдань для самостійної роботи введено завдання творчого характеру, які потребують від студентів естетичного смаку, високої художньої культури. Наприклад, створити декоративну композицію на тлі різноманітної форми (квадрат, прямокутник, круг); створити предметно-сюжетну та сюжетно-тематичну аплікацію; виконати сюжетну композицію за мотивами казок, оповідань чи за власним задумом; створити один і той самий образ, використовуючи різний матеріал, тощо.

У ході експериментальної програми було внесено *зміни до змісту лекційних та практичних занять з курсу*.

Так, у змістовному модулі І. «Психолого-педагогічні основи художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку» в темі 5 «Дизайн для дітей і дитячий дизайн» до лекційниго матеріалу було введено поняття «етнічний дизайн», матеріал лекції було доповнено характеристиками особливостей дизайну в культурі народів світу.

До плану практичних занять, зокрема до теми «Робота з папером та картоном» було введено питання «Історія використання паперу народами світу»; «Історія виникнення мистецтва орігамі». В темі «Робота з тканиною» є підрозділ «Виготовлення оберегу». Ми доповнили дану практичну роботу інформацією про обереги з тканини в культурі народів світу та про національні особливості таких оберегів.

Змістом курсу «Художня праця та основи дизайну» передбачено використання рейтингової системи оцінювання знань студентів, що дозволяє врахувати як поточну підготовку студентів до аудиторних занять, так і визначити рівень засвоєння навчального матеріалу окремого модуля. Підсумкова оцінка виставляється за рейтинговими показниками з можливістю її покращення під час заліку.

У процесі викладання дисципліни ми застосовували різні методи контролю і оцінювання навчальних досягнень студентів, які мають на меті перевірку ступеня засвоєння ними елементів знань, умінь та навичок певного модуля. За кожним модулем студент виконує визначену програмою кількість завдань репродуктивного, конструктивного, творчого характеру: робота з підручником, підготовка повідомлень, рефератів, розробка творчих завдань, підготовка обґрунтування виготовлених виробів, складання перспективних планів художньо-творчої роботи з дітьми, розробка програми роботи факультативу з художньої праці для дошкільників різного віку, аналіз готових виробів тощо. Підсумковим (заліковим) завданням є захист індивідуального навчально-дослідного завдання, результати якого складають до 40 % загальної кількості балів за 100-бальною шкалою оцінювання.

Також використовувалася навчально-методична карта дисципліни, що унаочнює структуру навчального курсу за змістом та видами навчальної діяльності в поєднанні з графіком навчального процесу, календаризованого за термінами вивчення та складання окремих модулів.

У змісті програми запропоновано тематику індивідуальних завдань, зразки контрольних карток, перелік творчих завдань. Ці матеріали дозволяють студенту самостійно планувати терміни та обсяги змістової складової навчальної діяльності, прогнозувати її результативність.

Було реалізовано технологічне забезпечення курсу «Художня праця та основи дизайну», а саме: розроблено робочу програму за кредитно-трансферною технологією навчання студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, тексти лекцій (20 годин), плани практичних

занять (32 години) з методичними рекомендаціями, методичні рекомендації до самостійної роботи студентів (54 години), тести, пакет творчих завдань різного рівня складності, індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ) практичного спрямування.

Визначення змістових засад формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів дозволило охарактеризувати основні *напрямки* процесу і передбачити можливості формування полікультурності студентів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Першим напрямком формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу є *інтелектуальний.* Він відповідає завданню формування показників когнітивного критерію, а саме: знань культури та мистецтва народів світу; знань про основи полікультурності як культурного феномену; знань полікультурної термінології.

Знання майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів про норми і правила міжкультурних та полікультурних взаємин народів світу виступають засобом розпізнавання, виділення об’єктів і оперування ними в розумовому плані. Тому головним завданням виховної роботи за даним напрямком є формування у студентів знань про дитину як особистість, що формується у певній системі суспільних відносин (у тому числі національних та міжнаціональних), засвоюючи прийняті норми і правила, які визначають її поведінку і вчинки. Будучи включена в ту чи іншу систему зв’язків, які історично склалися між народами, вона (особистість) зазнає безпосереднього їх впливу, що позначається на формуванні у неї культури міжнаціональних стосунків і загалом полікультурності.

Базовою для нашої роботи за інтелектуальним напрямком стала концепція безконфліктного розвитку поліетнічного українського суспільства В. Євтуха. Вчений відзначив, що ті чи інші етнічні риси в рамках парадигми відносин «ми – вони» відіграють особливу роль, формуючи самобутню

спільність, не схожу на іншу, і складають основу для порівняння себе з іншими. Однак «механічна фіксація відмінностей етнічних спільнот не означає їх автоматичного дистанціювання» [87, с. 75]. Воно відбувається тоді, коли представники інших етнічних спільнот починають фіксувати відмінні від власних способи сприйняття навколишнього світу та реагування на його явища. Саме на цьому етапі міжетнічної взаємодії починається активне порівняння себе з іншими. У ході такого порівняння можуть проявлятися дві тенденції: перша отримує вияв у формуванні можливостей до зближення, основою якого стає прагнення збагнути й опанувати відмінну від власної етнічність; друга – в дистанціюванні, а подеколи й у протиставленні себе іншим. Якщо переважає друга тенденція, то очевидним стає етнічне дистанціювання і можна вважати, що тут закладаються основи для майбутнього конфлікту. Передумовою до виникнення такого становища є низький рівень обізнаності представників етнічних спільнот з історією та культурою один одного.

Найбільш дієвими формами роботи за даним напрямком, на нашу думку, є заходи, спрямовані на відродження й активне функціонування в етнокультурному просторі нашої держави культур народів світу. Це фестивалі, форуми, конкурси із залученням найширшого кола представників різних етнічних спільнот, широке використання засобів масової інформації. Такі форми роботи сприятимуть налагодженню ефективного діалогу між різними народами та етнічними спільнотами, у результаті такий розвиток взаємодії «може певною мірою збалансувати структуру етнокультурного простору України», розширити «можливості функціонування культур інших етнічних спільнот не лише на локальному, регіональному, а й всеукраїнському тлі» [139, с. 76].

Розвиток пізнавальних властивостей, які дають змогу вступати в контакт з іншими культурами та їх носіями, вважає необхідними складовими полікультурності І. Лощенова. Пов’язуючи полікультурну освіту з підвищенням рівня освіченості й досягненням успіху в багатокультурному

середовищі, дослідниця виокремлює чотири її функції: формування в тих, хто навчається, уявлення про різноманітність культур і їх взаємозв'язок; усвідомлення важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості; виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння [140, с. 73].

Другим напрямком формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу є *ціннісний*. Він відповідає завданню формування показників аксіологічного критерію, а саме: усвідомлення значущості культури народів світу; визнання культури та мистецтва народів світу як цінності; прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності.

Значення формування цінностей культури народів світу відзначає І. Бех, який, аналізуючи особливості формування почуття цінності іншої людини, звертає особливу увагу на те, що «витоки відчуженості, відсутність толерантних, шанобливих, дружніх взаємин як психологічної основи зміцнення людиною людини слід шукати у способі її життя, а отже, в соціальних й індивідуальних стосунках, які культивувалися протягом останніх століть новоєвропейською культурою, і до якої хочемо ми чи ні, але маємо пряму причетність» [24, с.16].

Ми пропонуємо розглядати цінності як психосмислове утворення, яке формується на перетині мотиваційної сфери та світоглядних структур свідомості студентів і в цьому контексті є найдієвішою категорією становлення соціально зрілої, молодої людини, її оптимального функціонування і реалізації природних потенцій у форматі полікультурної діяльності. Значення прийняття та використання культурних цінностей народів світу в майбутній професійній діяльності вихователя важко переоцінити [176, с. 64]. У даному контексті людські цінності виступають інструментом соціального та професійного регулювання, вони є тією проміжною ланкою, яка пов'язує поведінку фахівця

з його найважливішими соціальними та професійними ідеалами, інтересами, вимогами, потребами тощо [98, с. 78].

Формування показників аксіологічного критерію полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів будемо розглядати як процес поступових, якісних змін у формуванні системи індивідуально-особистісних цінностей. Ці цінності, відповідно до класифікації К. Абульханової-Славської, розглядатимемо як систему ціннісних орієнтацій особистості, складне соціально-психологічне утворення, що відображає її цільову і мотиваційну спрямованість. Система ціннісних орієнтацій як аксіологічне утворення пов'язана з емоційно-вольовими компонентами, саме така сукупність дозволяє студентові визначати внутрішні орієнтири своєї особистої та професійної діяльності, спонукати діяльність [3, с. 44-45.].

Ми усвідомлюємо, що виховний вплив на формування ціннісних ставлень людини – це процес, що потребує надзвичайно камерних, переважно індивідуальних форм роботи. Гіпотетично ми передбачали, що для формування аксіологічних показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів слід використовувати систему творчих завдань, застосування таких форм роботи, як роздуми-есе, дизайн-проекти тощо.

Третім напрямком формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу є *поведінковий.* Він відповідає завданню формування показників операційного критерію: наявності досвіду полікультурної взаємодії; уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу; позитивного емоційного та толерантного ставлення до культури та мистецтва народів світу.

Формування полікультурної поведінки потребує впровадження умов, які сприяли б утвердженню таких особистісних якостей, як: толерантності поглядів, суджень, людей; визнання і розвитку культурного плюралізму; рівних прав, обов'язків і можливостей для всіх; справедливості для всіх і

кожного; поваги рішень більшості та захисту прав меншості; поваги права вільного вибору особою своїх культурних ідентичностей [80, с. 34].

Головними завданнями дослідження за поведінковим напрямком стане формування в студентів терпимого ставлення до людей, їхніх думок, культури, особливостей мистецької діяльності, яке дозволяє запобігати насильству, досягати плюралізму думок і дій. Ми вважаємо, що саме занурення студентів у світ декоративно-прикладного мистецтва народів світу дозволить краще розуміти себе та людей інших народностей, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу і довіру.

У контексті виконання завдань нашого дослідження найважливішим сумарним показником операційного компонента стає соціокультурна толерантність, яку ми визначатимемо як моральну якість, що характеризує терпиме ставлення до інших людей незалежно від їх етнічної, національної чи культурної приналежності, терпимість до інших поглядів, звичаїв. Дослідники проблеми формування толерантності [63, 128, 133, 170, 225] зазначають, що ця поведінкова властивість необхідна для диференціації особливостей різних культурних груп або їх представників і є ознакою впевненості в собі й усвідомлення надійності своїх позицій, ознакою особистості, відкритої для всіх культурних течій, яка не боїться поєднання з іншими точками зору й не усувається від духовної конкуренції. Соціокультурна толерантність виявляється у прагненні особистості досягнути взаємної поваги, розуміння й узгодженості різнорідних інтересів і точок зору без застосування тиску, переважно методами роз’яснення та переконування.

Толерантність або її відсутність, як правило, виявляється та діагностується переважно у випадках конфліктів. Ця якість ніби пропонує альтернативу, яка допомагає людям краще оцінювати власні вчинки. Тому ми вважатимемо, що для виявлення операційних показників ми маємо використовувати ситуації, які дозволять студентам – майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів виявляти поведінкові тенденції

полікультурності. Передбачаємо, що такими формами роботи мають стати ділові та рольові ігри, обговорення педагогічних ситуацій, дискусії, дебати з мистецьких проблем тощо.

У змісті наступного пункту ми деталізуємо складові технологічного забезпечення процесу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу, що були розроблені та впроваджені в ході експериментальної роботи.

2.2. Технологічне забезпечення формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу

Виконуючи останнє завдання нашого дослідження, ми розгорнули експериментальну роботу із впровадження та визначення ефективності технологічного забезпечення процесу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

З цією метою ми вважали за доцільне визначити певні теоретичні засади поняття «технологічне забезпечення».

Гуманістичні тенденції розвитку педагогічної науки нині пропонують погляд на освітні технології як на узагальнення набутих і систематизованих знань, досвіду, умінь і практики роботи суб'єктів педагогічної діяльності. Педагогічні технології – це тип технологічного процесу, що значною мірою базується на «суб'єкт-суб'єктних» відносинах. Без співпраці учасників навчально-виховного процесу, суміжних та усвідомлених дій студентів, викладачів неможливо досягнути успіхів у розв'язанні завдань виховання майбутніх фахівців.

Словникова література трактує технологію (гр. «*techne*» – «мистецтво, майстерність, уміння») як сукупність прийомів і способів одержання, обробки чи переробки; опис процесів, інструкцій з виконання, технологічні правила, вимоги, карти, графіки тощо [86, с. 906]. Аналіз літератури з проблеми дослідження [190, 202, 161] дозволив встановити, що соціальні технології визначають як сукупність методів, прийомів та впливів, що застосовуються для досягнення мети соціального розвитку. Більшість дослідників усі освітні (у тому числі й виховні) технології відносять до групи соціальних. Особливостями освітніх технологій є: залучення для реалізації великої кількості індивідів; суб'єктивність змісту технологій; комплексний характер технологій; спрямованість на розвиток та самореалізацію особистості.

Зокрема, В. Сластьонін [193, с. 102] розглядає технології навчально-виховної діяльності як послідовне розписування завдань і способів їх розв'язання на кількох рівнях: концептуальному (на рівні теорії), власне технологічному (на рівні принципів організації процесу), процедурному (на рівні конкретних операцій) і технічному (на рівні використання засобів навчання та виховання. Таке розуміння технологічного процесу дозволяє розглядати технологію як логічно вибудувану систему способів розв'язання навчально-виховних завдань, тобто систему форм, методів та прийомів реалізації завдань.

Процес технологізації будь якої людської діяльності передбачає: розмежування на внутрішні етапи, фази, визначення поетапності дій; визначення алгоритму виконання всіх технологічних операцій; координацію зусиль усіх підрозділів; корекцію дій залежно від змін у цьому процесі.

Ми базувалися на твердженні Р. Вайноли [39], яка визначила такі фактори, що характеризують специфіку сучасних освітніх технологій виховання: універсальність (можливість застосування на різних за специфікою об'єктах, для вирішення подібних або частотних завдань); динамічність (гнучкість), яка проявляється в постійній зміні змісту та форм

роботи; неперервність, що визначається потребою постійних зв’язків у межах технологічного ланцюжка; конструктивність, тобто спрямованість на вирішення конкретних проблем соціально-позитивними способами; результативність як орієнтація на кінцевий результат, що перевіряється; циклічність, тобто стереотипне, закономірне повторення етапів, операцій; дискретність виховної роботи як технологічного процесу, яка проявляється в нерівномірному ступені впливу на особистість на різних етапах діяльності.

Для подальшого опису форм та методів експериментальної роботи пояснимо, що саме ми розглядали під поняттями «форми» та «методи» формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Ґрунтуючись на визначенні методу як сукупності підходів, прийомів, операцій практичного чи теоретичного засвоєння дійсності [206, с. 74], ми будемо під *методами формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів* розуміти способи організації навчально-виховної роботи, що призводять до досягнення оптимального результату і забезпечують позитивні зрушенняув формуванні показників полікультурності студентів.

Форми виховної роботи, що використовуються з метою забезпечення полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, будемо розглядати як сукупність зовнішніх проявів діяльності студентів, спрямованої на формування показників їх полікультурності. При цьому під формою виховної роботи будемо розуміти як одиничні заходи, так і довгострокові програми. Включення студентів до процесів вивчення, розробки, організації та проведення форм виховної роботи дозволяє здійснити суттєвий емоційний, інтелектуальний вплив на особистість майбутнього фахівця засобами самих форм, використовуючи їх виховний потенціал та арсенал виховних прийомів.

Узагальнення вищенаведених поглядів на технологізацію виховної роботи дозволяє зробити висновок, що основним завданням розвитку

виховної роботи нині є розробка форм та методів результативного та раціонального цілеспрямованого виховного впливу; застосування технологізації як способу оптимізації виховного результату.

Таким чином, ми будемо розглядати *технологічне забезпечення процесу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів* як поетапний, циклічний, логічновибудований та конструктивний процес реалізації сукупності змісту, форм, методів, засобів та прийомів полікультурного виховання. При цьому провідними засобами технологічного забезпечення процесу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів нами визначено *засоби декоративно-прикладного мистецтва народів світу.*

Формувальний етап експериментальної роботи тривав протягом 2010–2012 рр. Дослідженням на формувальному етапі було охоплено 503 особи: 439 студентів спеціальності «Дошкільна освіта», 52 педагоги (заступники деканів (директорів) з питань виховної роботи, куратори академічних груп, викладачі професійноорієнтованих дисциплін), 12 осіб – представники відділів та департаментів виховної роботи та студентських соціальних служб. У змісті таблиці 2.1. подано характеристику складу студентів – учасників формувального етапу експерименту.

Причинами об’єднання студентів в експериментальні та контрольні групи стала можливість впровадження нашої експериментальної програми та готовність адміністрації вищого навчального закладу та дирекції інститутів до модернізації змісту фахової підготовки та виховної роботи зі студентами – майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів.

Таблиця 2.1

Характеристика складу експериментальних та контрольних груп
(формувальний етап експерименту)

Вищий навчальний заклад	Кількість студентів	
	ЕГ	КГ

Київський педагогічний університет імені Бориса Грінченка	136	
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова (м. Київ)		97
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди		124
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	82	
Усього:	218	221
	439	

Експериментальна робота передбачала впровадження, апробацію та перевірку ефективності технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Розроблена нами технологія містила *три базові операційні блоки:*

1. Формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі академічних навчальних занять. З цією метою в якості основного технологічного інструменту було обрано курс «Художня праця та основи дизайну», який викладається студентам ОКР «бакалавр» спеціальності «Дошкільна освіта». В ході реалізації завдань експерименту було оновлено зміст та модернізовано організаційні форми навчального процесу в межах даного курсу (див. п. 2.1.).

2. Формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі позанавчальних факультативних занять. З цією метою було впроваджено факультатив «Декоративне мистецтво народів світу – малятам».

3. Формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі позааудиторної виховної роботи. З цією метою нами було ініційовано розроблену та проведення ряду організаційних форм виховної роботи зі студентами.

Деталізуємо складові технологічного забезпечення формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Факультативний курс чи факультативний предмет (фр. «facultatif» від лат. «facultas» – «можливість») енциклопедична література трактує як необов'язковий навчальний курс (предмет), що вивчається у вищому навчальному закладі за вибором студента. Саме тому до складу експериментальних груп були включені студенти, що виявили бажання відвідувати факультатив «Декоративне мистецтво народів світу – малятам». Факультативний курс протягом двох експериментальних років пропонувався студентам – майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів на III чи IV семестрі другого року навчання. Таким чином, курс доповнював зміст стандартної дисципліни «Художня праця та основи дизайну», посилював емоційну значущість декоративно-прикладного мистецтва народів світу у свідомості студентів, дозволяв звернути увагу на формування тих показників полікультурності, що були поза увагою на першому етапі формувального експерименту: усвідомлення значущості культури народів світу, уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу та прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності.

Факультатив «Декоративне мистецтво народів світу – малятам» мав на меті:

- поповнення знань майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів щодо виховних, терапевтичних можливостей декоративно-прикладного мистецтва народів світу;
- сприяння формуванню в майбутніх фахівців навичок полікультурної взаємодії, толерантності, неприйняття проявів нетерпимості, расизму та неповаги на ґрунті культурних, релігійних, етнічних конфліктів;
- розвиток прикладних технологічних умінь, розширення навичок роботи з різними декоративними матеріалами, формування уміння добору відповідних технік та операцій;

- створення такої виховної ситуації, яка б сприяла бажанню використати набуті знання та вміння у виховній роботі з дошкільнятами, прагнення формувати в них цінності полікультурності, готовність до толерантного проживання в міжкультурному просторі.

Упроваджений нами в ході експериментальної роботи факультативний курс містив 14 орієнтовних тем занять. Ми свідомо проводили заняття лише двічі на місяць, зберігаючи можливість залучення студентів також до позааудиторних форм роботи. Запропонована нами кількість занять є орієнтовною, оскільки вона могла бути змінена в роботі з різними групами і в різних семестрах залежно від можливостей розкладу. Вибір тем також є орієнтовним, оскільки він підлягав корекції відповідно до побажань студентів щодо розкриття змісту окремих видів декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Основу факультативу утворювали такі теми: «Конструювання зі смужок паперу» (англійська техніка квілінгу); «Лялька-мотанка» (виготовлення ляльок-мотанок різних народів світу); «Плетіння килимка зі смужок паперу» (традиції килимарства народів Близького Сходу); «Виготовлення іграшкового посуду» (французька техніка пап'є-маше); «Конструювання листівок» (техніка орігамі); «Розпис глечика» (російський хохломський розпис); «Бісероплетіння» (традиції народів Стародавнього Сходу); «Декупаж» (східні та французькі традиції роботи з папером) тощо.

Зміст занять факультативу «Декоративне мистецтво народів світу – малятам» деталізовано розроблених нами методичних рекомендаціях.

Опитування учасників експериментальних груп, власні спостереження дозволили відзначити на проміжному етапі експерименту помітні зрушення у формуванні показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, переважно за когнітивним критерієм, а саме: помітний розвиток обізнаності з проблемами полікультурності, знань полікультурної термінології, систематизація знань щодо культури та

мистецтва народів світу, їх видів, виховних можливостей у роботі з дітьми дошкільного віку.

Проте ми усвідомлювали, що позитивні зміни в системі знань не завжди спричиняють розвиток системи ціннісних орієнтирів особливо соціально-конструктивної поведінки студентів. Саме тому наступним операційним блоком технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів став *процес позааудиторної виховної роботи.* У ході експерименту нами було впроваджено у практику виховної роботи експериментальних вищих навчальних закладів такі організаційні форми позааудиторної виховної роботи:

1. Тематичні дні (Міжнародний день миру; День вишиванки).
2. Свята (Свято вітань; Свято слов'янської писемності та культури, Свято ляльок, Паперове свято).
3. Рольові ігри «Заочна мандрівка»; «Творчий захист».
4. Мистецькі конкурси (конкурс на кращу листівку до Дня матері; конкурс на кращу ялинкову прикрасу; конкурс на кращу Великодню листівку. конкурс на кращий етнічний дизайн великоднього кошика).
5. Благодійні аукціони та виставки-продажі.
6. Екскурсії.

Принципами відбору саме цих форм виховної роботи стали: побажання студентів; пріоритетність засобів декоративно-прикладного мистецтва народів світу в змісті, структурі даних форм роботи; можливість трансформації даних форм виховної роботи в практику дошкільних навчальних закладів.

Деталізуємо зміст окремих організаційних форм виховної позааудиторної роботи.

У процесі впровадження програми експериментальної роботи нами було розроблено, проведено та рекомендовано до впровадження низку масових, комплексних організаційних форм виховної роботи зі студентами з формування полікультурності. Зокрема для реалізації завдання формування

полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів було обрано таку комплексну форму роботи, як *тематичний день*. Визначено ряд переваг тематичного дня: можливість відчути радість від причетності до спільної, значущої справи; залучення студентів різних курсів та інститутів; створення певного «емоційного поля» , яке охоплює всіх учасників і здійснює позитивний вплив на формування та розвиток показників полікультурності; комплексний характер тематичного дня, що дозволяє в межах однієї форми роботи використати переваги багатьох; «занурення» студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у виховну ситуацію, сюжет; довготривалість цієї форми роботи, що дозволяє проявити свій творчий потенціал кожному студенту. У тематичному дні також реалізується можливість поєднання позааудиторних форм виховної роботи (в середовищі міста, студентського містечка); реалізуються зв'язки між колективами студентів, представниками громадськості мікрорайону тощо; організатори виховної роботи, куратори отримують можливість бачити позитивну динаміку розвитку якостей студентів у процесі роботи.

Таким чином, за допомогою цієї організаційної форми роботи прагнули вирішити низку виховних завдань. В умовах Дня-свята кожен студент отримує можливість на емоційне «занурення» в тему, сюжет, виявлення власних якостей у різних формах виховної роботи протягом помітного часу. Головна вимога, якої дотримувались ми як організатори експерименту, – це забезпечення інтенсивності, наповнення і завдяки цьому – ефективності тематичного Дня-свята, спрямування змісту роботи на вирішення завдань формування показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Своєрідною домінантою нашої експериментальної програми стало проведення Дня Миру. Традиційно наприкінці вересня в Україні святкується Міжнародний День миру, свято, що встановлено Указом Президента від 05.02.2002 № 100/2002. У цей день вся Україна підтримує рішення

Генеральної Асамблеї ООН та підтверджує відданість нашої країни ідеалам миру та демократії.

На базі Інституту мистецтв та Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка протягом трьох років нами в межах загальноуніверситетського Дня миру було проведено такі форми виховної позааудиторної роботи зі студентами – майбутніми вихователями дошкільних закладів:

- студентська вулична хода в національних костюмах народів світу «Марш миру»;
- конкурс малюнків-ілюстрацій до книжок казок народів світу;
- фотовиставка «У душі немає кольору»;
- радіогазета;
- благодійний ярмарок-продаж виробів декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Ми передбачали, що участь студентів у Міжнародному дні миру сприятиме формуванню таких показників: усвідомлення значущості культури народів світу; знання основ полікультурності; прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності; позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу; уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу тощо.

Перевагами даної форми роботи є залучення великої кількості студентів до процесу підготовки та проведення різних заходів; використання інтелектуальних, творчих ресурсів студентів різних спеціальностей; можливість поєднання кабінетних та вуличних форм виховної роботи. Так, за допомогою студентів Інституту мистецтв було розроблено плакати, транспаранти для вуличної ходи, стенди для проведення конкурсу-малюнків, фотовиставки та ярмарки; зібрано мистецькі вироби. Додаткові матеріали для проведення радіогазети подано нами (додаток Е).

У ході нашої експериментальної роботи ми залучили студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до підготовки та проведення щорічного Дня вишиванки. Студентів Педагогічного інституту було залучено до проведення інформаційного шоу «Вишиванка в культурі слов'ян». Шоу було побудоване як сукупність таких форм роботи: радіолекція «Історія країн у кольорах та орнаментах», інформаційний стенд, демонстрація моделей вишиванок, майстер-класи з вишивки, вишивка-колаж рушника-велетня. Варто зазначити, що майстер-класи проводили як студенти Інституту мистецтв, так і студенти Педагогічного інституту. У процесі проведення майстер-класів студенти отримали поради від більш досвідчених колег та можливість самостійно вишити фрагмент велетенського рушника, котрий потім було передано до етнографічного музею педагогічного коледжу. Проведення цієї комплексної форми роботи сприяло, на нашу думку, формуванню таких показників полікультурності: знання основ полі культурності, культури та мистецтва народів світу, визнання культури та мистецтва народів світу як цінності, наявність досвіду полікультурної взаємодії та вміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу.

Цей етап експериментальної роботи передбачав впровадження у практику виховної роботи вищого навчального закладу ряду свят. Свято – це своєрідна форма організації життя і діяльності студентського колективу. Процес підготовки до свята активізує студентів, підвищує загальний тонус життя колективу і тим самим здійснює благотворний вплив на якість всієї навчально-виховної роботи. В умовах експериментальної програми ми використовували свята, різні за своїм масштабом: міжнародні, традиційні та нетрадиційні.

Міжнародними ми вважали ті свята, які відзначаються в багатьох країнах. Проведення таких свят, на нашу думку. сприяло формуванню у студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів таких показників полікультурності: усвідомлення значущості культури народів світу, знання основ полікультурності, позитивне емоційне та толерантне

ставлення до культури та мистецтва народів світу. До структури нашої експериментальної програми включено такі міжнародні свята, як Свято вітань і Свято слов'янської писемності та культури.

Досить традиційним для багатьох народів світу є Свято ляльки. Ми обрали його, зважаючи на історичну своєрідність та глибинну містичну сутність виготовлення ляльки. Ці традиції є особливими в культурі більшості народів світу, саме тому було доцільно відбито це у змісті даного свята.

Як нетрадиційне ми розглядали Паперове свято, яке проводили з метою розкриття можливостей творчої роботи людини з таким особливим екологічним матеріалом, як папір. Окрім того, традиції виготовлення елементів декору і предметів побуту з паперу є в культурі більшості народів світу, а демонстрація цих культурних переваг стала основним завданням свята.

Для підготовки до свята було створено творчу групу (раду справи), яка не пізніше ніж за місяць розробляла докладний план проведення. Студенти самостійно добирали форми проведення свята, призначали відповідальних за різні ділянки передсвяткової роботи та терміни виконання. У ході підготовки свята було здійснено розподіл творчих завдань між усіма первинними колективами – творчими мікрогрупами. Це забезпечувало розвиток здорового суперництва, стимулювало активність, ініціативу, самодіяльність студентів, дозволяло визначити ступінь докладання творчих зусиль кожного.

Упроваджені у практику виховної позааудиторної роботи вищого навчального закладу свята містили три частини. До першої частини увійшли всі традиційні урочисті моменти: привітання зі святом, виступи запрошених гостей, символи свята тощо.

Друга, художня частина відбувалася у формах концерту, творчого звіту, виставки, експозиції тощо.

Третя частина складається з ігор, атракціонів і танцювальних пауз.

Важливу роль відігравало святкове оформлення приміщення, оскільки воно також відповідало основному завданню – сприяти формуванню полікультурності студентської молоді.

Хоч усі свята готуються і проводяться з урахуванням загальної методики, однак доцільно відзначити деякі особливості у підготовці та проведенні свят, які були передбачені програмою експерименту.

У багатьох країнах світу 24 листопада в ідзначають Всесвітній день вітань, коли люди надсилають один одному телеграми, листівки, листи, телефонують, ходять у гості. Саме тому ми обрали *Свято вітань* як форму розвитку показників полікультурності студентів. Свято проходило у три етапи. У першій частині свята студенти об'єднались у творчі групи. Кожна група шляхом жеребкування отримувала країну, культуру, історію, традиції якої мала презентувати. Форма презентації – концертна програма з 2-3 номерів. У другій частині програми групи «ходили в гості» до сусідів з іншої країни. Ті команди, що приймали гостей, мали познайомити їх із традиціями гостювання, приготувати частування, розважити гостей традиційними для конкретної країни іграми. У заключній частині свята всі студенти виготовляли вітальні листівки, використовуючи техніки декоративно-прикладного мистецтва «своїх» країн. Дарувати вони їх могли один-одному, близьким людям, організаторам свята. Для нас було приємним сюрпризом, що студенти виступили з ініціативою передати кращі листівки до фонду Благодійної ярмарки-продажу.

Традиційним для українського народу є Міжнародний день слов'янської писемності та культури, який відзначають 24 травня. У цей день демонструються художні та документальні фільми про великих першовчителів слов'янської писемності, в музеях країни відкриваються тематичні експозиції. Ми запровадили однойменне *Свято слов'янської писемності та культури у* практику виховної роботи в обраних експериментальних вищих навчальних закладах. Свято передбачало сукупність таких форм роботи: бесіди про історію культури слов'янських

країн, виставку книжок, зустріч зі студентами та викладачами вищих навчальних закладів Білорусії, Росії, Польщі, Болгарії тощо. Центральним елементом свята був одноденний похід «У країну Берендеїв». В умовах природного середовища студенти розігрували інсценівки за принципом історичної реконструкції, метою яких була демонстрація одягу, елементів побуту та декоративно-прикладного мистецтва слов'янських народів. Окремими номінаціями нагороджувалися кращі кулінарні вироби та мистецькі витвори. Кульмінацією свята стало вечірнє вогнище.

Свято Ляльки ми проводили, як правило, у весняний період, зважаючи на те, що досвід виготовлення ляльок може стати в нагоді для подальшого святкування Міжнародного жіночого свята 8 березня та Дня матері. Традиції виготовлення іграшок, особливо ляльок, мають культури більшості народів світу, історія іграшки виразно демонструє тісний зв'язок із культурою, способом життя, сімейним ладом, промислом кожного народу. Свято ляльки, започатковане студентами Педагогічного Інституту, складалося з таких елементів: відео-лекторій про історію виготовлення ляльок у різних країнах світу, конкурс малюнків – проектів «Лялька в історії світу». Найбільш видовищним фрагментом був інсценований захист різних ляльок командами – учасницями. Були «презентовані» такі ляльки, іграшки та країни їх виробництва: Матрьошка (Росія); Вепська лялька (країни Балтії); порцелянова лялька (Франція); іграшковий будинок (Німеччина); лялька-мотанка (Україна). На закінчення свята учасники мали можливість долучитися до роботи майстер-класів і виготовити собі сувенір на згадку.

Паперове свято ми проводили як одну з підсумкових експериментальних форм роботи, оскільки участь у ньому потребувала від студентів сформованих на достатньому рівні показників полікультурності, технологічних умінь, знання багатьох способів роботи з папером, уміння використовувати властивості цього доступного матеріалу. У програмі свята були такі етапи:

- Майстер-класи (з орігамі, квілінгу, декупажу, аплікації, пап'є-маше та з виготовлення паперових ліхтариків);
- Модне дефіле (конкурс національних костюмів та окремих аксесуарів, виготовлених із паперу);
- Конкурс літальних апаратів (паперових птахів, повітряних зміїв, виготовлених з паперу) «Небо кличе»;
- Благодійний аукціон паперових виробів;
- Радіовистава «Вогники країни вранішнього сонця»;
- Вулична акція «Світло сердець».

Деталізуємо зміст деяких форм роботи. Так, зокрема, аукціон не був плановою формою роботи. Проте в ході роботи майстер-класів було створено таку кількість яскравих, самобутніх виробів, що у студентів народилася ініціатива продати ці вироби на аукціоні, а за отримані кошти закупити матеріали та обладнання для створення лялькового театру для вихованців дитячих дошкільних закладів.

Як відомо, аукціон – це публічний продаж, у процесі якого речі отримує той, хто запропонує найбільшу ціну. Аукціон у студентському колективі набуває характеру гри, в якій по суті використовується тільки сама форма його проведення. Саме тому аукціон рідко проводиться як самостійний захід, а найчастіше як елемент свята, вечора тощо. Важливе значення цієї форми роботи в контексті нашого дослідження полягає в тому, що вона дозволяє поглибити знання присутніх щодо мистецтва народів світу, сприяти розвитку інтелекту вихованців, їх прагнення до самоосвіти.

Дух суперництва і змагання на аукціоні змушує кожного учасника бути шанобливим, зібраним, обачним і лаконічним у відповідях, учить основам полемічної майстерності. Важливим етапом підготовки аукціону стала робота з ведучим – аукціоністом, оскільки результат гри та інтерес у ході її проведення значною мірою забезпечується саме ведучим, який повинен вміти яскраво, барвисто запропонувати кожну річ, розхвалюючи її

переваги, поставити питання, стимулюючи при цьому бажання у присутніх брати участь у своєрідному змаганні.

Ведучий (аукціоніст) урочисто розташовується за столом (кафедрою), в руках у нього молоток. Він по черзі представляє присутнім річ, яка розігрується, або оголошує тему питань. Ведучий презентує кожен лот, розповідає про історію появи даного виробу, можливості його використання в побуті, інтер'єрі. Коли варіанти вичерпані, ведучий рахує до трьох, супроводжуючи кожну цифру ударом молотка. Переможцем стає той, хто запропонував більшу суму до третього удару молотка. Він отримує певну річ як нагороду переможцю. Потім ведучий представляє наступну річ або тему для питання, і все повторюється знову у прийнятому для цієї гри порядку.

Проведення *конкурсу літальних апаратів* (паперових птахів, повітряних зміїв, виготовлених із паперу) «Небо кличе» мало на меті популяризацію найдавніших традицій народів світу – виготовлення та запуск в небо паперових іграшок. Так улюбленіше заняття японців – запуск паперових зміїв. У Китаї восени також відзначається свято Подвійної дев'ятки, яке супроводжується сходженням на пагорби й запуском повітряних зміїв. Зазвичай зміїв роблять у вигляді птахів, метеликів, драконів, кажанів та інших реальних та фантастичних тварин. Учасники прагнуть протаранити змія суперника або перерізати мотузку, яку він тримає. На відміну від східних повітряних зміїв у Британії здавна запускали в небо паперових голубів. З цього виду спорту й нині проводяться міжнародні чемпіонати. Призи розігрують у чотирьох категоріях: за тривалість польоту, точність приземлення, технічне вирішення і художнє оформлення моделі. Проведений нами конкурс також був турніром двох команд: «європейської», що виготовляла та запускала паперових птахів, та «східної», що демонструвала свою майстерність у виготовленні та запуску паперових повітряних зміїв.

Вулична акція «Світло сердець» була емоційним закінченням свята. Протягом свята майже всі учасники долучилися до участі в роботі майстер-

класу з виготовлення паперових ліхтариків. Учасники прослухали радіовиставу «Вогники країни вранішнього Сонця» про японське свято ліхтариків, про традиції святкування будистського свята «урабон», що є відголоском старояпонського свята початку осені, яке відзначалося в першу ніч повного місяця. Воно було пов'язане з добудистськими ритуалами поминання духів пращурів. Під впливом китайського календаря весняні святкування перетворилися на Новий рік, а осінні змішалися з будистським святом О-бон. У ХШ ст. О-бон увібрав у себе ритуали поминання злих духів – «сеґакі-е» та свято підношення «тисячі ліхтарів» – мандо-е. У сучасній історії Японії та Китаю в цей день відбувається пускання на воду вогників-проводирів, організація ярмарків і гулянь. Нині свято втратило давнє релігійне забарвлення і перетворилося на красиву церемонію прощання з осінню.

Учасники експериментальних груп у якості підготовки до свята провели ряд бесід для студентів інших спеціальностей, підготували радіовиставу. У день свята за допомогою учасників експериментальних груп було проведено майстер-класи з виготовлення паперових ліхтариків та традиційних для Японії ритуальних човників, що прикрашались квітами та свічками. Таким чином, паперове свято закінчилося увечері акцією запуску японських човників з ліхтариками. У Києві акція проходила на березі Березняківської затоки, у Бердянську – на березі моря. На нашу думку, ця акція стала одним із найбільш потужніх емоційних компонентів нашої експериментальної програми.

Ще однією з форм, здатних забезпечити умови, сприятливі для формування полікультурності майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, виступає рольова гра. Термін «рольова гра» є надзвичайно багатозначним, оскільки застосовується як у психолого-педагогічній, терапевтичній роботі, так і в теорії управління, менеджменті тощо. Існує величезна кількість теорій гри, кожна з яких по-різному інтерпретує феномен гри, причини її виникнення та значення для людини.

Розглядаючи деякі психолого-педагогічні аспекти рольової гри, ми будемо відштовхуватися від положень, сформульованих А. Вербицьким [43, с. 44-45], який вважав ігрові техніки ефективним засобом соціалізації та адаптації особистості до обставин життя.

В основі використання рольової гри як засобу формування полікультурності студентів закладено емоційність впливу нереального сюжету, відчуття відповідальності за дії свого персонажа. Оскільки ми використовували рольову гру як форму виховної роботи, вирішальною стала відома обставина: емоційно-забарвлений матеріал довше зберігається у пам'яті, швидше актуалізується, переноситься в ситуацію майбутньої професійної педагогічної роботи.

Рольова гра «Заочна мандрівка» стала формою роботи, яка дозволила виявити рівень сформованості показників обізнаності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, визначити наявність позитивної динаміки у формуванні показників когнітивного критерію полікультурності. Завданнями мандрівки стало: розширення полікультурного світогляду майбутніх фахівців, поповнення багажу їх знань щодо декоративно-прикладного мистецтва народів світу, стимулювання подальшої пізнавальної активності.

Було обрано тему заочної мандрівки – «Географія народних промислів», було створено штаб, який розробляв маршрут, підбирав і рекомендував літературу для прочитання. Маршрут проходив по тих містах країн світу, які відомі своїми промислами, та центрах ремесел. У ході проведення студенти представили види декоративно-прикладного мистецтва багатьох країн: Англії, Індії, Індонезії, Китаю, Німеччини, Росії, Франції, Японії тощо.

У ході підготовки до заочної мандрівки студенти читали рекомендовану літературу, готували повідомлення, презентації, наочний матеріал (ілюстрації, фотографії, альбоми, стенди тощо). Ми проводили рольову гру – заочну мандрівку «Географія народних промислів» як

своєрідний мікс усного журналу та кінолекторію. Його структура складалася з таких компонентів:

- вступне слово ведучого, який повідомив мету заочної мандрівки та її маршрут.
- перегляд відео-фрагментів про культуру, побут країн, якими ми «мандрували»;
- невеликі повідомлення груп студентів, що супроводжувались інсценівками, демонстраціями виробів декоративно-прикладного мистецтва;
- питання до мандрівників від представників інших груп;
- «привал мандрівника» і святкова вечеря.

Дієвість цієї форми роботи визначається ще й тим, що її легко можна трансформувати до умов роботи з вихованцями дошкільного віку. У ролі ведучих можуть виступити вихователі, а в доборі матеріалу для повідомлень дітям залюбки допоможуть батьки.

Як показали результати експериментальної роботи, студенти визнали рольові ігри одним із найбільш впливових засобів виховного впливу. У процесі підготовки і проведення рольової гри ми можемо засвідчити формування більшості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Творчий захист також є однією з версій проведення рольових ігор. Дієвість цієї форми позааудиторної виховної роботи можна пояснити самою характеристикою поняття «захист». Вона сприяє формуванню таких показників полікультурності студентів: знання культури та мистецтва народів світу, прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності, позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу. До того ж рольова гра «захист» привчає студентів до відстоювання позиції, формує здатність до аргументації, доведення. Студенти привчаються до толерантного, емпатійного слухання, прояву інтересів до авторської позиції інших, формування альтернативності та гнучкості мислення.

Темою захисту була певна декоративно-прикладна техніка. Студентами було проведено захист таких технік, як декупаж, орігамі, пап'є-маше, плетіння з лози та соломи, розпис, вишивка, батік тощо. Студенти – майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів виконували ролі екскурсовода, диктора телебачення, майстра тощо. Головну увагу студенти зосереджували на характеристиці тих країн, де поширені ці види декоративно-прикладного мистецтва, сучасних вимогах до майстрів, що продовжують традиції.

Рольова гра «Творчий захист» проходила як презентація роботи творчих груп. На підготовку завдання студентам було відведено приблизно два тижні. Формами захисту були: слайд-шоу, фото-колаж; демонстрація тощо. Головне, що за результатами проведення даної форми виховної роботи у студентів складається уявлення про працю відомих за кордоном майстрів декоративно-прикладного мистецтва, про цікаві проекти та інноваційні підходи.

Наступною формою нашої експериментальної програми з формування полікультурності студентів засобами позааудиторної виховної роботи стала *екскурсія*. Особливістю екскурсії як форми експериментальної роботи є те, що вплив на майбутніх вихователів будується на сприйнятті об'єктів, які спостерігаються, поясненні їх теоретичної та практичної значущості. Велику роль тут відіграють конкретне й образне мислення, уява студентів. Під час екскурсії найбільш повно реалізуються принципи єдності конкретного та абстрактного; зв'язку теорії із практикою, навчання з життям, свідомості та активності. Екскурсія має великі можливості для реалізації завдань формування особистості, оскільки дозволяє побачити реальний стан явища, події, відчути виховний вплив мистецтва поруч із друзями, ровесниками; побачити можливості застосування цієї форми виховної роботи в майбутній педагогічній діяльності з дітьми дошкільного віку.

У ході експериментальної роботи з формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів використовувалися екскурсії різного типу: а) за змістом – історичні, краєзнавчі, мистецтвознавчі;

б) за витратою часу – короткочасні та тривалі; в) за місцем у виховному процесі – вступні, проміжні, підсумкові; г) за складністю – тематичні та комплексні.

Було враховано, що підготовка студентів до екскурсії передбачає: оволодіння відповідним рівнем полікультурних знань, з'ясування завдання з набуття нових знань основ полікультурності, культури та мистецтва народів світу, полікультурної термінології тощо. Невід'ємною складовою організації екскурсії був інструктаж щодо ознайомлення студентів з об'єктом спостереження, розробка карток (схем) спостереження, підготовка необхідних матеріалів для екскурсії, повідомлення правил техніки безпеки.

Обов'язковим компонентом нашої екскурсійної програми є перевірка виконання завдань екскурсії та отриманих результатів. Екскурсія обрана як така форма виховної роботи, якадає можливість отримати виразний зворотний зв'язок. Так, результатом екскурсій в нашій роботі стали такі форми: фото колажі, презентації слайдів, демонстрація кінозйомок, підготовка планів-конспектів подібної екскурсії для вихованців дитячого садку.

У процесі спостереження та аналізу екскурсій ми прагнули зосередити увагу на таких параметрах:

- педагогічна доцільність теми екскурсії;
- раціональна постановка цілей та завдань екскурсії;
- тип екскурсії (літературна, краєзнавча, музейна) й урахування її специфіки при організації та проведенні;
- теоретична та практична підготовка студентів до екскурсії;
- ознайомлення з екскурсійним об'єктом і складання плану екскурсії (маршрут, пункти спостереження, формулювання запитань, на які студенти мають отримати відповіді під час екскурсії);
- інструктаж із проведення екскурсії (тематична та методична підготовка), уточнення й розподіл завдань;

- процес проведення екскурсії (організація спостереження, консультація в ході екскурсії, завдання та їх виконання);
- поведінка студентів на об'єкті, їх зацікавленість тим, що спостерігають;
- оформлення матеріалів екскурсії (альбом, вікторина, фільми, графіки, діаграми, доповіді, аматорські кінофільми);
- результативність екскурсії (поповнення спеціальними знаннями щодо культури та мистецтва народів світу, розширення знань полікультурної термінології, усвідомлення значущості культури народів світу, зіткнення з явищами декоративно-прикладної мистецької діяльності, знайомство з митцями, художниками; отримання задоволення від побаченого, почутого під час екскурсії; якість оформлення матеріалів екскурсії, доцільність і можливість їх використання у виховному процесі з дітьми дошкільного віку).

Керівник експерименту не завжди має можливість відвідати екскурсію, проте він мав можливість проаналізувати її, перевіривши план екскурсії та здійснивши аналіз результатів творчої діяльності студентів, ознайомитися з матеріалами, їх змістом та оформленням.

У програмі нашої експериментальної роботи з формування полікультурності студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів було проведено ряд екскурсій:

- на відкриття Днів японської культури в Києві;
- на відкриття Днів Франції в Україні;
- екскурсія на Лаврський фестиваль писанок;
- екскурсія до Національного музею мистецтва ім. Богдана та Варвари Ханенків;
- до Національного музею народної архітектури та побуту України в Пирогові на фестиваль культури слов'янських народів;
- до Державного музею українського декоративного мистецтва;
- до українського центру народної культури імені Івана Гончара;
- до музею культурної спадщини;

- до Київського національного музею російського мистецтва та його філії.

Деталізуємо зміст та завдання окремих екскурсій.

Зібрання Українського *центру народної культури імені Івана Гончара* нараховує близько 15 000 предметів народної творчості, що мають художню й етнографічну цінність. У колекції музею імені Івана Гончара широко представлений народний живопис, а також іконопис, текстильні вироби, кераміка, народні музичні інструменти, унікальна колекція писанок, що складається з писанок усіх регіонів України, а також слов'янських країн. Студенти-відвідувачі музею отримали завдання визначити відмінності українських писанок порівняно із зарубіжними.

Першочерговою метою створення М*узею культурної спадщини* стало колекціонування й експонування для широкої публіки робіт українських майстрів, які з тих чи інших причин проживають за кордоном. Майбутні вихователі дитячих навчальних закладів мали можливість ознайомитися із художньою спадщиною своїх земляків, які працювали в еміграції. Експозиція музею представлена не тільки картинами, але й графікою, ліпленням, предметами декоративно-прикладного мистецтва. Ми спрямували увагу студентів на експозицію-зібрання відомої художниці Людмили Морозової, що представляла свою колекцію німецького, англійського та французького посуду з ручним розписом.

Організація та проведення екскурсій до М*узею російського мистецтва* в Києві мали на меті ознайомлення студентів з творами декоративно-прикладного мистецтва часів Київської Русі та російських майстрів XV-XIX ст. Основна колекція Музею російського мистецтва в Києві складається з предметів давньоруського іконопису, портретного мистецтва, живопису XIX ст., Фонди Київського музею російського мистецтва складаються з понад 12 тисяч творів мистецтва, серед яких предмети живопису, скульптура, графіка, роботи майстрів декоративно-прикладного мистецтва. Ми зі студентами – учасниками експериментальної програми відвідували даний музей у період

проведення там виставки жостовского та мезенского народних російських розписів. Виставки проходили у філії музею, яка знаходиться в Шоколадному будиночку, домі купця Могильовцева, шедеврі архітектури Києва. Двоповерхова будівля виконана у стилі венеціанського ренесансу, автором проекту був головний архітектор Києва В. Ніколаєв. Тож, дана екскурсія мала подвійний вплив на формування полікультурності студентів: засобами декоративно-прикладного мистецтва та засобами архітектури.

Аналіз здійсненої нами експериментальної позааудиторної виховної роботи з формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу дозволив нам визначити, що робота забезпечила комплексне формування показників полікультурності студентів. Підсумовуючи результати даного етапу експериментальної роботи, ми співвіднесли показники полікультурності Із застосованими формами виховної роботи. Здійснений аналіз подано у змісті таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Співвіднесення критеріїв та показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів із формами позааудиторної виховної роботи

Критерії	Показники	Форми роботи
Когнітивний	Розуміння сутності полікультурності	Радіолекція «Історія країн у кольорах та орнаментах»; інформаційне шоу«Вишиванки в культурі слов'ян»; виставка книжок; радіовистава «Вогники країни вранішнього сонця»; рольова гра «заочна мандрівка»
	Знання основних понять теорії полікультурності	Свято вітань; виставка книжок; Свято слов'янської писемності та культури; Свято ляльки; Паперове свято; благодійний аукціон паперових виробів; рольова гра «заочна мандрівка»; рольова гра «творчий захист»; екскурсії

Продовж. табл. 2.1

	Знання культури та мистецтва народів світу	Інформаційне шоу «Вишиванки в культурі слов’ян»; Свято вітань; одноденний похід «У країну Берендеїв»; Свято ляльки; радіовистава «Вогники країни вранішнього сонця»; рольова гра «заочна мандрівка»; рольова гра «творчий захист»; екскурсії
Аксіологічний	Усвідомлення значущості культури народів світу	Благодійний ярмарок-продаж; Свято слов'янської писемності та культури, благодійний аукціон паперових виробів; рольова гра «творчий захист»
	Визнання культури та мистецтва народів світу як цінності	Студентська вулична хода «Марш миру» майстер-класи, Свято вітань; Свято слов’янської писемності та культури; Паперове свято; модне дефіле; рольова гра «творчий захист»
	Прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності	Конкурс малюнків-ілюстрацій до книжок казок народів світу; одноденний похід «У країну Берендеїв»; Свято ляльки; модне дефіле; конкурс літальних апаратів; рольова гра «творчий захист»; вулична акція «Світло сердець»
Операційний	Наявність досвіду полікультурної взаємодії	Благодійний ярмарок-продаж; вишивка-колаж рушника-велетня; Свято вітань; зустріч зі студентами та викладачами вищих навчальних закладів інших країн; майстер-класи
	Уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу	Благодійний ярмарок-продаж; конкурс малюнків-ілюстрацій до книжок казок народів світу; Свято вітань; майстер-класи, демонстрація моделей вишиванок; Свято слов’янської писемності та культури; Свято ляльки; конкурс літальних апаратів; рольова гра «творчий захист»

Продовж. табл. 2.1

	Позитивне емоційне й толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу	Фотовиставка «У душі немає кольору»; Свято вітань; Свято слов'янської писемності та культури; Свято ляльки; Паперове свято; майстер-класи, екскурсії, конкурс літальних апаратів; рольова гра «заочна мандрівка»; рольова гра «творчий захист»; вулична акція «Світло сердець»

Отже, у ході експериментальної роботи було здійснено впровадження, апробацію та перевірку ефективності технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Було розроблено та впроваджено технологічне забезпечення формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу, що було реалізовано через сукупність змісту, форм та методів полікультурного виховання. При цьому головним змістовим та емоційним стрижнем виховного процесу було визначено декоративно-прикладне мистецтво народів світу. Реалізація цього етапу дослідницької роботи дозволила здійснити оцінку та аналіз результатів експериментальної роботи з формування полікультурності студентів –вихователів.

2.3. Оцінка ефективності експериментальної роботи з формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу

Упровадження у процес навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів України експериментальної технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу потребувало подальшої оцінки ефективності цього процесу та аналізу вірогідності його результатів.

На контрольному етапі експериментальної роботи здійснено перевірку ефективності упровадженого технологічного забезпечення процесу

формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; визначено доцільність застосованих форм та методів виховної роботи, а також використання в якості засобів виховання полікультурності декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Дослідження рівня сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів проводилося поетапно, відповідно до визначених критеріїв та показників.

Дослідженням на контрольному етапі було охоплено 439 студентів спеціальності «Дошкільна освіта», з них 218 осіб – учасники експериментальних груп (студенти Київського університету імені Бориса Грінченка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського) та 221 особа – учасники контрольних груп (студенти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди).

Оцінка рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів відбувалася з використанням методів педагогічної діагностики, охарактеризованих в п.1.3. При цьому було доповнено систему педагогічного оцінювання додатковими діагностичними техніками.

Так, показники *когнітивного критерію* полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (знання основ полікультурності; знання полікультурної термінології; знання культури та мистецтва народів світу) на констатувальному етапі визначалися за допомогою стартового авторського анкетування, метою якого було з'ясувати обізнаність майбутніх вихователів щодо формування складових культури особистості засобами мистецтва народів світу. На контрольному етапі додатковими формами діагностики показників когнітивного критерію стали відповіді студентів, отримані в ході рольових ігор, здійснений експертами аналіз результатів творчої діяльності (проекти, творчі звіти за екскурсіями, альбоми тощо).

Аналіз результатів цього етапу дослідження дозволив засвідчити у студентів експериментальних груп переважно середній (94 особи – 43,12%) та мінімальний (72 особи – 33,03%) рівні виявлення показників когнітивного компоненту. Ці дані подано на рисунку 2.1.

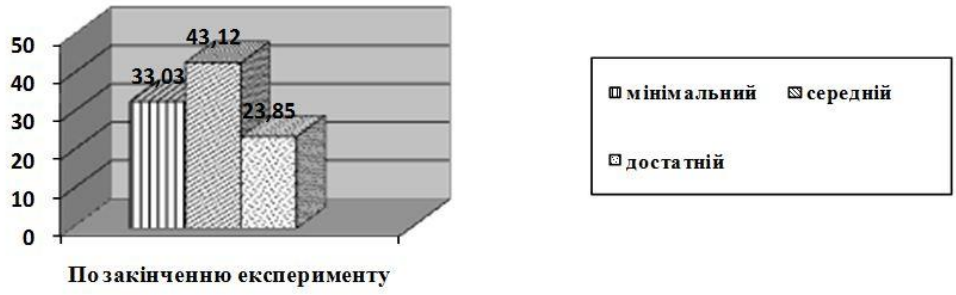

Рис. 2.1. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за когнітивним критерієм) в учасників ЕГ по завершенні експерименту.

Помітно, що збільшилась кількість студентів (52 особи – 23,85%), що виявили показники полікультурної обізнаності на достатньому рівні. У результаті застосування формули 1.1 отримано дані, які дозволили розподілити за рівнями показники сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за когнітивним критерєм.

Аналіз даних діаграми свідчить, що більшість майбутніх вихователів мають достатні знання про сутність та специфіку полікультурності як явища, про можливості декоративно-прикладного мистецтва у формуванні толерантного, доброзичливого ставлення до мистецтва народів світу.

Студенти експериментальних груп виявили обізнаність щодо культури прояву отриманих полікультурних знань, готовність до пошуку інформації про декоративно-прикладне мистецтво народів світу, знання ресурсів, що забезпечуватимуть оперативність надходження інформації. Найбільш

сформованим виявився показник «*знання культури та мистецтва народів світу*»; 29 студентів (26,85%) виявили його на достатньому рівні.

Оцінка стану сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за когнітивним критерієм в учасників контрольних груп не виявила суттєвої позитивної динаміки, що й відображено на рисунку 2.2.

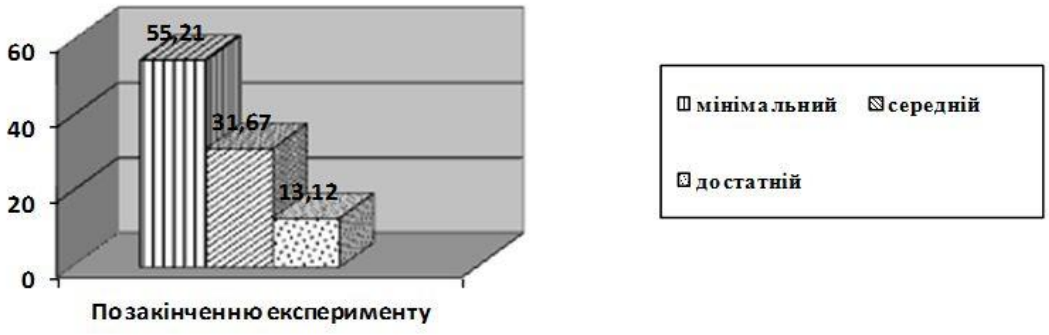

Рис. 2.2. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за когнітивним критерієм) в учасників КГ по завершенню експерименту.

Незначний приріст у 2% на достатньому рівні ми можемо пояснити впливом планової виховної роботи вищого навчального закладу та прагненням студентів до самоосвіти.

З метою більш яскравого унаочнення результатів педагогічної оцінки показників когнітивного критерію полікультурності на контрольному етапі подамо результати ЕГ та КГ у порівнянні на рисунку 2.3.

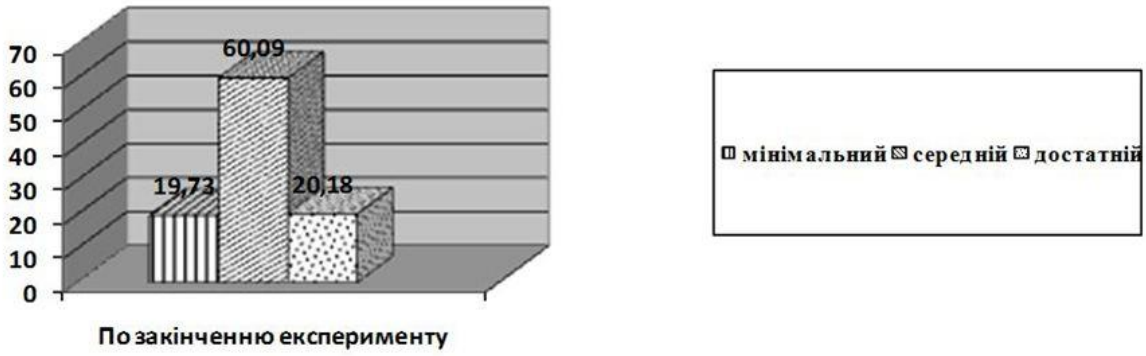

Рис. 2.3. Порівняння сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за когнітивним критерієм) в учасників експериментальних та контрольних груп по завершенню експерименту.

Так само, як і на констатувальному етапі, з метою діагностики сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за *аксіологічним критерієм* ми використовували тест М. Рокича, метод діагностичної бесіди, метод незалежних експертних оцінок, неративні методики тощо.

Щодо використання наративних методик, то, на відміну від констатувального етапу, замість есе та міні-творів аналізувалися звіти студентів після проведення екскурсій та результати зворотнього зв'язку (анкети-описи) по закінченні форм виховної роботи, таких як: студентська вулична хода «Марш миру», благодійний ярмарок-продаж, Свято слов'янської писемності та культури, Паперове свято; Свято ляльки; Свято вітань; благодійний аукціон паперових виробів; рольова гра «творчий захист», вулична акція «Світло сердець» тощо. Ми визначили ці форми роботи, оскільки, на нашу думку, саме вони найбільше впливали на формування таких показників полікультурності: усвідомлення значущості культури народів світу, визнання культури та мистецтва народів світу як цінності та прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності.

Аналіз описів студентів та результатів їх творчої діяльності дозволив відзначити, що у студентів експериментальних груп виявлено особисту зацікавленість у пропаганді ідей толерантності та міжкультурної взаємодії, суттєво змінилося ставлення до можливостей декоративно-прикладного мистецтва як засобу виховання. Студенти продемонстрували визнання культури та мистецтва народів світу як цінності та готовність передати ці переконання вихованцям дитячих дошкільних закладів.

Окрім того, студенти – майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів виявили прагнення відстоювати значущість та цінність творів декоративно-прикладного мистецтва народів світу, що є показником *прийняття ними декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності*. Саме цей показник, за результатами експериментальної роботи, був сформованим на достатньому рівні майже у третини студентів (60 осіб – 27,52%). Вважатимемо суб'єктивацію цінностей показником готовності студента до трансформації даних про цінність та значення декоративно-прикладного мистецтва народів світу у свідомість майбутніх вихованців.

Аналіз результатів педагогічного оцінювання дозволив засвідчити наявність позитивної динаміки у сформованості показників полікультурності за аксіологічним критерієм. Так, серед студентів ЕГ достатній рівень виявлення показників аксіологічного критерію продемонструвало 44 особи (20,18%); 131 особа, а це більшість опитаних (60,09%), виявили середній рівень сформованості показників аксіологічного критерію, а 43 особи (19,73%) продемонстрували мінімальний рівень показників (див. рис. 2.4).

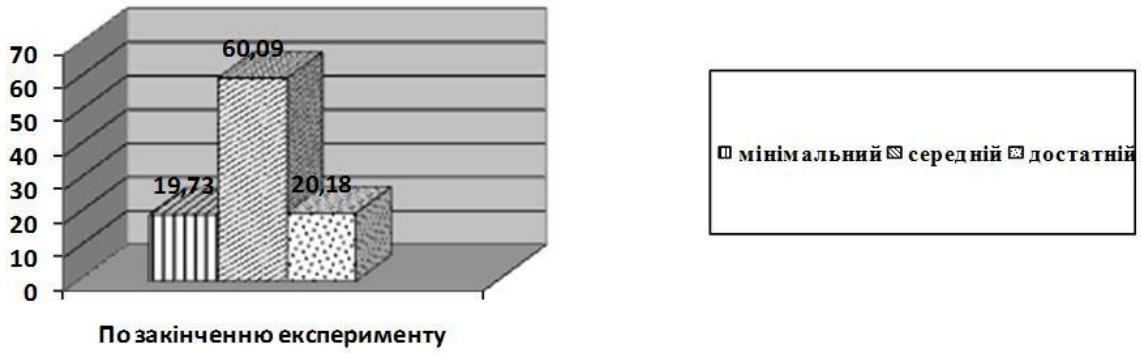

Рис. 2.4. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за аксіологічним критерієм) в учасників ЕГ по завершенню експерименту.

Проте ми можемо засвідчити наявність позитивної динаміки у сформованості показників полікультурності за аксіологічним критерієм і у студентів контрольних груп. Так, кількість осіб, що виявили достатній рівень сформованості показників, становить в КГ 32 особи (14,48%), що на 2% більше, ніж до початку експерименту. Кількість майбутніх вихователів дитячих навчальних закладів, що виявили середній рівень сформованості показників полікультурності за аксіологічним критерієм, становить 124 особи (56,11%), що на 3% більше, ніж на початку експерименту. Майже третина студентів КГ, а саме 65 осіб (29,41%) виявили мінімальний рівень сформованості показників полікультурності за аксіологічним критерієм. Дані з контрольної оцінки рівня сформованості показників аксіологічного критерію для студентів КГ подано на рисунку 2.5.

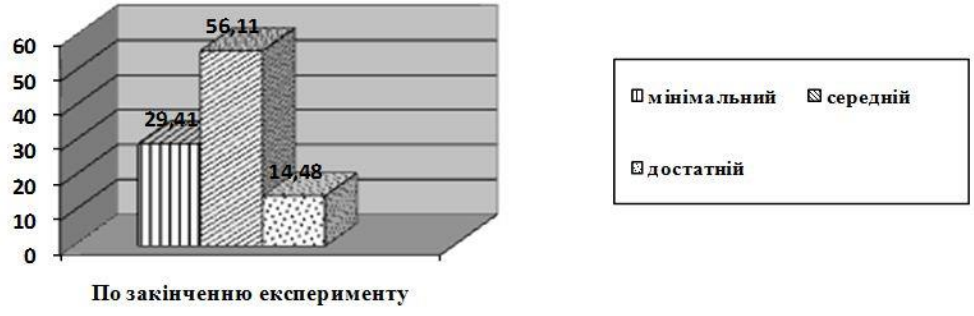

Рис. 2.5. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за аксіологічним критерієм) в учасників КГ по завершенню експерименту

З метою більш яскравого унаочнення результатів педагогічної оцінки на контрольному етапі подамо результати сформованості показників аксіологічного критерію для студентів ЕГ та КГ у порівнянні на рисунку 2.6.

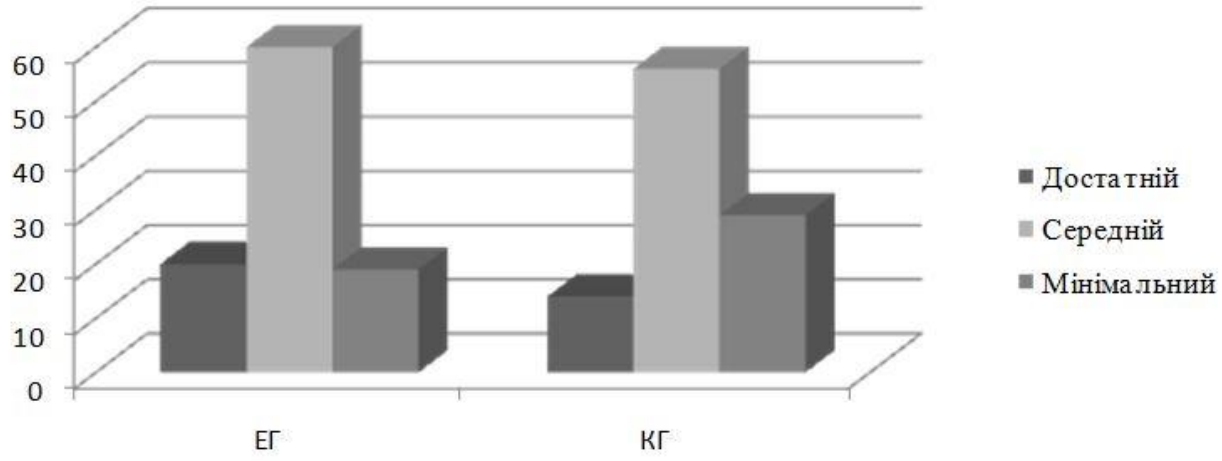

Рис. 2.6. Порівняння сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за аксіологічним критерієм) в учасників експериментальних та контрольних груп по завершенню експерименту

Оцінка *операційного критерію* полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів передбачала виявлення рівня сформованості таких показників: наявність досвіду полікультурної взаємодії, уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу, позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу. Досліджуючи наявність операційних умінь, ми аналізували результати включеного спостереження, методу незалежних експертних оцінок, методу аналізу документації та опитування.

Оцінка результатів опитування дозволила відзначити, що, на відміну від результатів констатувального експерименту, коли 24% студентів заявили,

що не володіють жодною з технік декоративно-прикладного мистецтва народів світу, на контрольному етапі опитування показало більш позитивні результати (див. рисунок 2.7.).

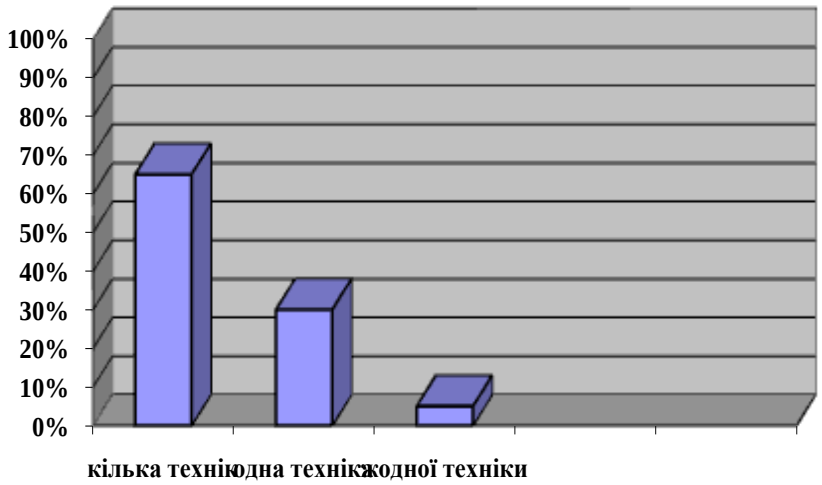

Рис. 2.7. Характеристика відповідей учасників експериментальних груп на питання «Чи володієте ви техніками з використанням декоративно-прикладного мистецтва народів світу?»

Аналіз результатів опитування дозволяє стверджувати, що більшість студентів експериментальних груп (142 особи – 65,13%) виявили уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу. Серед технік, якими найкраще оволоділи студенти, було названо такі: техніки роботи з папером, розпис, писанкарство.

Аналіз навчальної документації та оцінка методистами результатів практики (щоденників безвідривної практики та звітів про проходження практики студентів ІІ-х курсів) дозволив виявити позитивні зрушення у розвитку досвіду полікультурної взаємодії та умінь користуватися мистецькими надбаннями народів світу, застосовувати ці вміння у подальшій професійній діяльності.

Аналіз даних опитувань, спостереження та експертних оцінок дозволили відзначити, що з усіх показників сформованості полікультурності

найбільш помітна позитивна динаміка відзначена у сформованості показників за операційним критерієм.

Так, 60 осіб (27,52%) майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів виявили показники полікультурності за операційним критерієм на достатньому рівні. Це значить, що майже третина студентів ЕГ володіють навичками виготовлення творів декоративно-прикладного мистецтва народів світу, виявляють приязне, позитивне ставлення щодо культури та мистецтв народів світу, прагнуть залучити інших до полікультурних надбань. Кількість таких студентів на 12% вища, ніж на етапі констатувального експерименту.

Більшість студентів – майбутніх вихователів (149 осіб –68,35%) виявили ситуативність полікультурної поведінки, наявність, проте несистемність виявлення показників операційного критерію в поведінці, що засвідчує середній рівень виявлення даних показників. Позитивним є те, що суттєво (на 6%) зменшилась кількість студентів, що продемонстрували відсутність досвіду міжкультурної взаємодії, ознаки неповаги, байдужості до декоративно-прикладного мистецтва народів світу, невміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу (9 осіб – 4,13%). Результати педагогічного оцінювання показників операційного критерію в ЕГ запропоновано на рисунку 2.8.

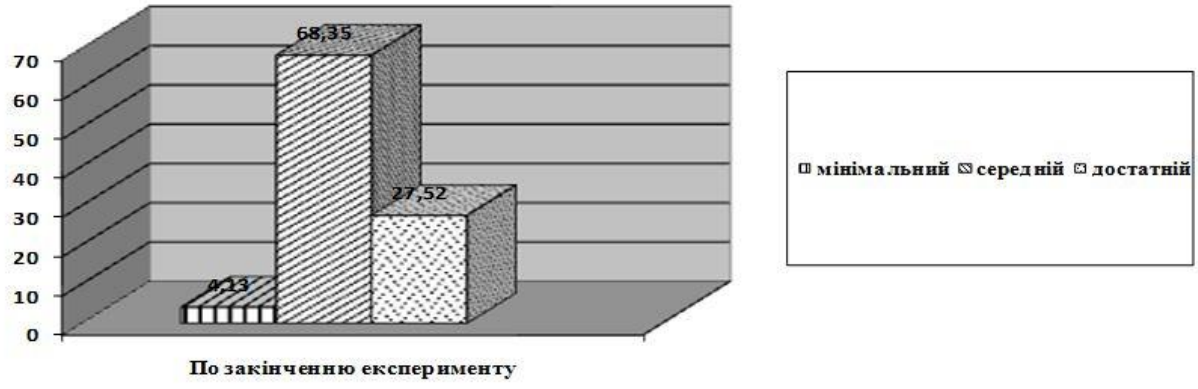

Рис. 2.8. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за операційним критерієм) в учасників ЕГ по завершенню експерименту.

Аналіз даних оцінки рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за операційним критерієм) в учасників експериментальних груп дозволив виявити, що найбільш сформованим є показник «*уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу*». Він сформований у понад третини студентів (68 осіб – 31,19%) на достатньому рівні,що засвідчує сформованість у студентів ЕГ таких якостей, як: готовність до роботи з формування навичок міжкультурної взаємодії, уміння не лише користуватися виробами декоративно-прикладного мистецтва народів світу, а й брати участь у створенні мистецьких виробів самостійно, виявляти бажання залучити до декоративно-прикладного мистецтва народів світу майбутніх вихованців. Ми розглядали наявність даних показників у структурі особистості майбутніх вихователів як гарант позитивного, толерантного ставлення до декоративно-прикладного мистецтва народів світу та його носіїв.

Аналіз даних контрольного експерименту з оцінки рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за операційним в учасників контрольних груп також дозволив засвідчити позитивну динаміку, проте відрив у сформованості показників на достатньому та середньому рівні перебував у межах 1-2% (див. рисунок 2.9).

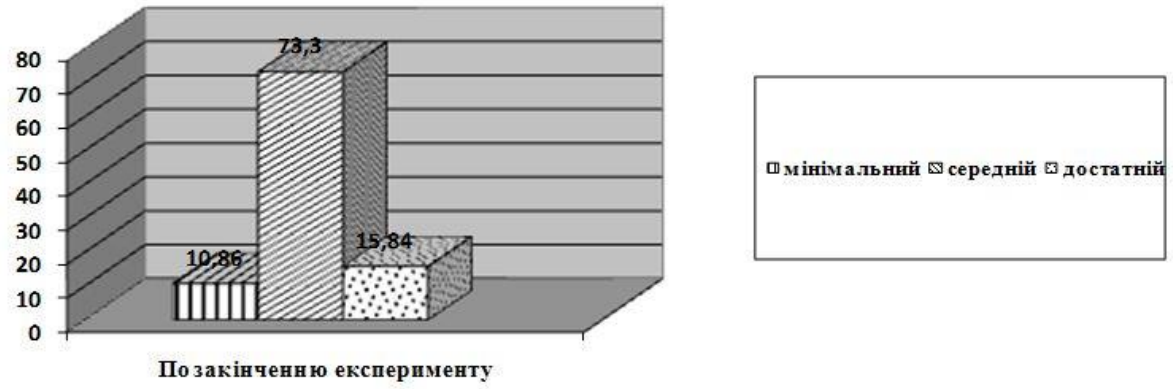

Рис. 2.9. Рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за операційним критерієм) в учасників КГ по завершенню експерименту.

Ми вважали за доцільне подати у графічному вигляді результати порівняння оцінки сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за операційним критерієм в учасників контрольних та експериментальних груп по закінченню експерименту (див.рисунок 2.10).

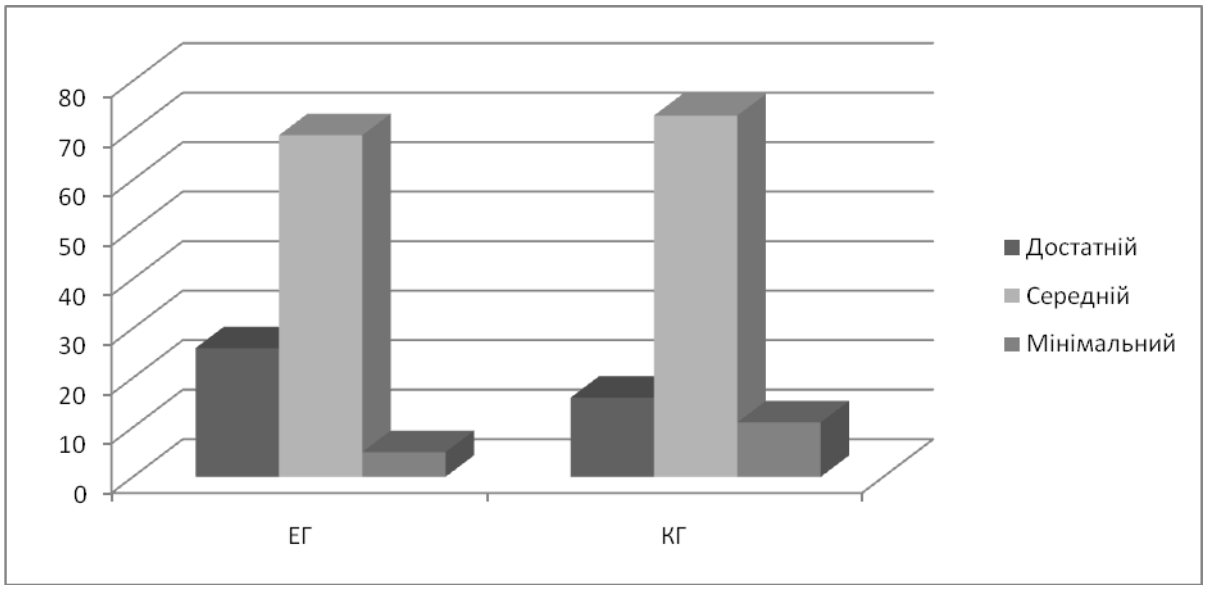

Рис. 2.10. Порівняння сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (за операційним критерієм) в учасників експериментальних та контрольних груп по завершенню експерименту

Таким чином, нами було здійснено аналіз результатів педагогічного оцінювання рівня сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за трьома критеріями та за всіма показниками, що й дозволило нам представити результати контрольного етапу експерименту в таблиці 2.2.

Аналіз табличних даних дозволив засвідчити, що сумарна різниця у формуванні сукупності показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на момент закінчення експериментальної роботи *для достатнього рівня* становить 9,37% (23,85% в ЕГ та 14,48% в КГ).

Отже, сумарний показник позитивного приросту за трьома критеріями полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів становить 12,84%.

Таблиця 2.2

Узагальнені дані розподілу респондентів за всіми критеріями і рівнями сформованості показників полікультурності (у%) по закінченню експерименту

№ п/п	Критерії та показники	Експериментальні групи (218 осіб)			Контрольні групи (221 особа)		
		д	**с**	**м**	**д**	**с**	**м**
	Когнітивний	**23,85**	**43,12**	**33,03**	**13,12**	**31,67**	**55,21**
Показники обізнаності	Розуміння сутності полікультурності	21,80	38,54	31,66	12,66	31,67	52,52
	Знання основних понять теорії полікультурності	22,90	44,95	33,03	13,12	30,76	54,29
	Знання культури та мистецтва народів світу	26,85	45,87	34,40	13,58	32,58	58,82
	Аксіологічний	**20,18**	**60,00**	**19,73**	**14,48**	**56,11**	**29,41**
Ціннісні показники	Усвідомлення значущості культури народів світу	16,51	61,93	20,82	8,66	52,94	26,70
	Визнання культури та мистецтва народів світу як цінності	16,51	44,68	17,56	15,83	53,85	29,86

	Прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності	27,52	73,39	20,82	19,01	61,54	31,67
	Операційний	**27,52**	**68,35**	**4,13**	**15,84**	**73,30**	**10,86**
Операційні показники	Наявність досвіду полікультурної взаємодії	27,52	63,30	9,18	14,94	72,40	13,15
	Уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу	31,19	71,10	2,29	15,84	73,30	9,05

Продовж. табл. 2.2

	Позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу	23,85	70,65	4,58	16,74	74,20	10,38

Ми також звернули увагу на ті показники, що набули найбільшого розвитку в студентів ЕГ порівняно зі студентами КГ. Це уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу (різниця у 15,35%), знання культури та мистецтва народів світу (різниця у 13,27%), наявність досвіду полікультурної взаємодії (різниця у 12,58%).

Для оцінки ефективності експериментальної роботи існувала потреба в порівнянні даних щодо рівнів сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів –учасників ЕГ та КГ до початку і по закінченню експерименту. Ці дані відображено в змісті таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Порівняльний аналіз рівнів сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

для ЕГ та КГ(абсолютне й відсоткове значення)

Групи	Кіль-кість	Рівні сформованості показників					
		достатній		середній		мінімальний	
		поч.	зак.	поч.	зак.	поч.	зак.
		± динаміка		± динаміка		± динаміка	
Контрольні	221	31 14,03%	32 14,48%	134 60,63%	136 61,54%	56 25,34%	53 23,98%

Продовж. табл. 2.3

Експери-ментальні	218	29 13,32%	52 23,85%	136 62,26%	112 51,38%	53 24,32%	54 24,77%
		+23 (10,53%)		-24(10,88%)		+1 (0,45%)	

Порівняння даних таблиці дозволило засвідчити помітний (10,53%) приріст середнього показника сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. У ЕГ цей приріст забезпечено за рахунок збільшення кількості студентів, що продемонстрували достатній рівень сформованості показників полікультурності.

Сумарний позитивний приріст для учасників КГ становив 1,3%, що дозволяє говорити про відсутність суттєвих змін у розвитку показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Отже, аналіз результатів контрольного етапу експериментальної роботи з визначення рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за трьома рівнями (достатній, середній, мінімальний) дозволив нам проілюструвати отримані результати у формі діаграми 2.11.

Отже, ми можемо визначити, що виміри динаміки сформованості показників формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засвідчили: декоративно-прикладне мистецтво виправдало себе як дієвий засіб формування полікультурності студентів, використання арсеналу впливів даного виду мистецтва виявилось досить для

помітних позитивних зрушень у формуванні полікультурності учасників експерименту.

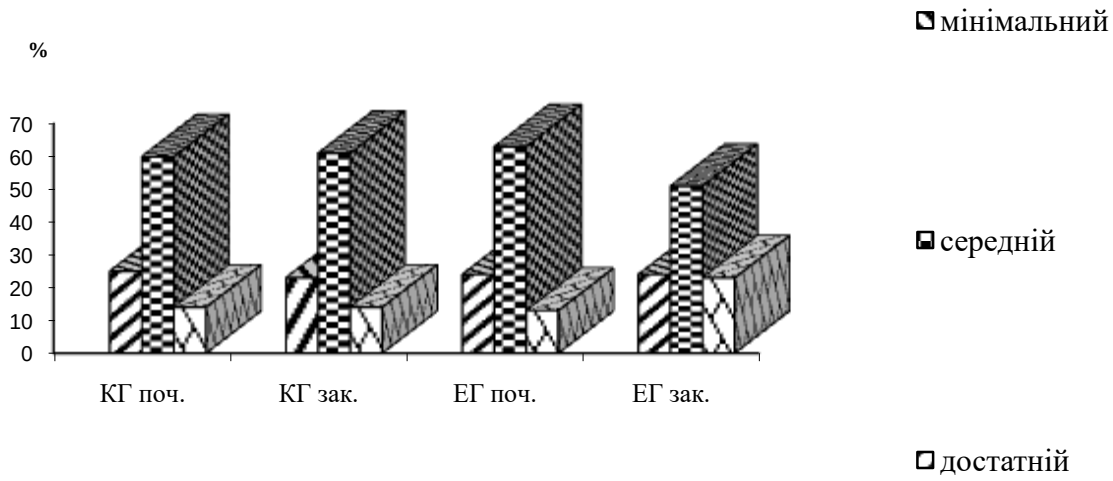

Рис. 2.11. Результати контрольного етапу експериментальної роботи з визначення рівня сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Статистичну достовірність отриманих результатів дослідження ми перевіряли за допомогою χ^2 – критерію Пірсона, оскільки саме ця методика розрахована на виявлення похибки при кількості учасників експериментальної роботи до 1000 осіб та застосуванням лінійного оцінювання за кількома рівнями (розрядами ознаки).

$V = k - 1$, k – кількість розрядів ознаки (у нашому дослідженні три: достатній, середній, мінімальний).

Отже, $V = 2$.

$$\chi^2_{\text{âìï}} = 221 \cdot 218 \left[\frac{\left(\frac{52}{218} - \frac{32}{221}\right)^2}{52+32} + \frac{\left(\frac{112}{218} - \frac{136}{221}\right)^2}{112+136} + \frac{\left(\frac{54}{218} - \frac{53}{221}\right)^2}{54+53} \right] = 39{,}748$$

Підрахуємо кількість ступенів свободи за формулою:

$V = k - 1$, k – кількість розрядів ознаки (у нашому дослідженні чотири: високий, середній, низький, неприпустимий). Отже, $V = 3$. Визначаємо критичні значення χ^2 для отриманої кількості ступенів свободи.

$$\chi^2_{кр} = \begin{Bmatrix} 7{,}815, \rho \le 0{,}05 \\ 11{,}345, \rho \le 0{,}01 \end{Bmatrix}$$

Оскільки, $\chi^2_{емп} > \chi^2_{кр}$, то розбіжності між розподілами контрольної та експериментальної групи є статистично достовірними, що підтверджує ефективність впровадженої технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Відповідно до цього можна стверджувати, що на дану різницю між χ – критеріями контрольної та експериментальної груп вплинуло введення незалежної змінної величини, якою стала сукупність форм та методів обґрунтованої та впровадженої в систему навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Отже, вважатимемо, що здійснена нами експериментальна робота з визначення рівня сформованості показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога отримала логічне завершення.

Висновки до другого розділу

У розділі здійснено характеристику експериментальної технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Охарактеризовано *перший технологічний блок* – формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу в навчальному процесі завдяки курсу «Художня праця та основи дизайну». Оновлено зміст та модернізовано організаційні форми навчального процесу в межах курсу «Художня праця та основи дизайну» з урахуванням завдання формування полікультурності студентів. Для цього здійснено ряд заходів: упровадження ділових та рольових ігор; захист творчих та дизайн-проектів; презентацій; відео-екскурсів; роздумів-есе; майстер-класів; обговорення педагогічних ситуацій (метод кейсу); дискусій, дебатів з мистецьких проблем; оформлення та проведення міні-виставок та експозицій тощо. Представлено технологічне забезпечення курсу «Художня праця та основи дизайну» робочу програму за кредитно-трансферною технологією навчання майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, тексти лекцій (20 год.), плани практичних занять (32 год.) з методичними рекомендаціями, методичні рекомендації до самостійної роботи студентів (54 год.), тести, пакет творчих завдань різного рівня складності, індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ) практичного спрямування.

Охарактеризовано основні *напрямки* формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу в навчальному процесі (інтелектуальний, ціннісний, поведінковий) та запропоновано їх характеристику.

Обгруновано зміст та складові *другого технологічного блоку* – проведення позанавчальних факультативних занять з метою формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. З цією метою було впроваджено факультатив «Декоративне мистецтво народів світу – малятам». Курс доповнював зміст стандартної дисципліни «Художня праця та основи дизайну», посилював емоційну значущість декоративно-прикладного мистецтва народів світу у свідомості студентів, дозволяв звернути

увагу на формування ряду показників полікультурності: усвідомлення значущості культури народів світу, вміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу та прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності.

Третім операційним блоком технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів став процес позааудиторної виховної роботи. У розділі охарактеризовано групу організаційних форм позааудиторної виховної роботи: тематичні дні, свята, рольові ігри, мистецькі конкурси, благодійні ярмарки та акції, екскурсії тощо. Визначено співвідношення показників полікультурності з експериментальними формами позааудиторної виховної роботи.

У розділі здійснено аналіз результатів експериментальної роботи з формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу. Контрольне визначення рівня сформованості полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів проводилося поетапно, відповідно до визначених критеріїв та показників. Встановлена істотна відмінність рівнів сформованості показників полікультурності студентів контрольних та експериментальних груп.

Сумарна різниця у формуванні сукупності показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на момент

закінчення експериментальної роботи *для достатнього рівня* становить 9,37% (23,85% в ЕГ та 14,48% в КГ); сумарний показник позитивного приросту за за трьома критеріями полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів становить 12,84%.

Найбільшого розвитку набули такі показники полікультурності, як уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу, знання культури та мистецтва народів світу, наявність досвіду полікультурної взаємодії.

Статистичну достовірність отриманих результатів дослідження перевіряли за допомогою χ – критерію Пірсона. Встановлено статистично достовірні розбіжності між розподілами контрольної та експериментальної групи, що підтверджує ефективність упровадженої технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, що полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному впровадженні технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких *висновків:*

1. У дисертації здійснено аналіз проблеми формування полікультурності майбутніх педагогів у педагогічній теорії та практиці. Проблему полікультурності розглянуто в контексті феномену загальнолюдської культури як скарбниці історичного досвіду, полісисистеми цінностей, поглядів, норм, яка поділяється спільнотою людей. Поняття «полікультурність» визначено через підходи до культурного плюралізму (визнання співіснування у межах однієї країни багатьох культур, жодна з яких не є пануючою), мультикультуралізму (етнічного та культурного розмаїття суспільства, в якому різні культури можуть співіснувати поруч); інтеркультуралізму (забезпечення активного й позитивного діалогу різних культур у суспільстві на засадах взаєморозуміння та взаємозбагачення) та транскультуралізму (здатності людини одночасно засвоювати різні культурні традиції та культурний досвід різних країн). Встановлено, що в понятті «полікультурність» синтезовано знання про культуру, яка є надбанням цивілізованого світу, про етнічну культуру, про загальнонаціональну українську культуру як продукт історичного взаємозбагачення і

взаємопроникнення етнічних культур.

Полікультурність охарактеризовано як здатність людини інтегрувати у своїй свідомості різні культурні пласти, особливе особистісне утворення, сукупність світоглядних, мотиваційних та характерологічних проявів, що засвідчує орієнтацію особистості на гуманізм, повагу та толерантне ставлення до інших народів та культур.

Обґрунтовано, що полікультурність формується у процесі *полікультурного виховання як* системи виховної роботи, спрямованої на інтеграцію особистості у процес взаємодії культур без нівелювання культурних відмінностей кожної культури, збереження усього різноманіття культурних цінностей.

Формування полікультурності особистості визначено як процес поступового вироблення у структурі особистості інтелектуальних, ціннісних та поведінкових проявів з метою засвоєння взірців та цінностей національної і світової культури, здійснення міжкультурної взаємодії, розуміння інших культур, толерантного ставлення до їх носіїв.

2. Визначено *особливості* декоративно-прикладного мистецтва народів світу як засобу формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Ці особливості полягають у тому, що твори декоративно-прикладного мистецтва народів світу вирішують сукупність практичних і художніх задач, виконуючи художню й утилітарну функцію, поєднують красу фактури, пластичність властивостей матеріалу і різноманіття прийомів його обробки; мають автентичний характер, є відбитком історії та суспільної свідомості певного народу; уособлюють матеріальну культуру певної епохи, історико-культурні традиції, зв’язок з

побутовим укладом, з тими чи іншими місцевими етнічними і національними особливостями, звичаями та обрядами народу; складають органічну частину наочного середовища, тісно пов'язані з побутовим устроєм, з місцевими національними традиціями; їх сприйняття і зором, і дотиком набуває особливого значення для відчуття творів молодою людиною, дитиною. Отже, складаючи органічну частину предметного середовища, з яким щоденно стикається людина, твори декоративно-прикладного мистецтва народів світу своїми естетичними перевагами, образним ладом, характером постійно впливають на формування особистості, зокрема на ставлення до культури та мистецтва народів світу, зокрема.

3. У дисертації розроблено критеріальний апарат дослідження. Визначено показники формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів за трьома критеріями: *когнітивним* (знання основ полікультурності, полікультурної термінології, культури та мистецтва народів світу), *аксіологічним* (усвідомлення значущості культури народів світу, визнання культури та мистецтва народів світу як цінності, прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності) та *операційним* (наявність досвіду полікультурної взаємодії, уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу, позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу). Введено поняття «рівень сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів», яке трактується як міра, частота та постійність прояву показників в знаннях, ціннісних орієнтаціях, вчинках та ставленнях майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Визначено три рівні сформованості показників полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (мінімальний, середній,

достатній) та запропоновано їх змістові характеристики. У результаті використання авторської методики педагогічного оцінювання на констатувальному етапі встановлено, що рівень сформованості показників формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів є переважно мінімальним (КГ – 25,34% і ЕГ – 23,98%) та середнім (КГ – 60,63% і ЕГ – 62,26%).

4. У практику навчально-виховної роботи чотирьох вищих навчальних закладів України впроваджено технологію формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу. Перший блок технології – формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у навчальному процесі засобами курсу «Художня праця та основи дизайну» (ділові ігри, захист дизайн-проектів, презентацій, відео-екскурси, роздуми-есе, кейс- метод, дискусії, дебати, міні-виставки, експозиції). Другий технологічний блок – факультатив «Декоративне мистецтво народів світу – малятам». Тематику та зміст занять (квілінг, пап'є-маше, орігамі, декупаж, розпис) спрямовано на трансформацію цінностей полікультурності у практичну діяльність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Третім блоком стала позааудиторна виховна робота за напрямком формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (тематичні дні, свята, рольові ігри, мистецькі конкурси, благодійні ярмарки та аукціони, цикл екскурсій тощо).

5. Визначено ефективність технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу. За результатами

контрольного оцінювання відповідно до визначених критеріїв та показників встановлена істотна відмінність у рівнях сформованості показників полікультурності студентів контрольних та експериментальних груп (23,85% в ЕГ та 14,48% в КГ) на достатньому рівні; сумарний показник позитивного приросту за трьома критеріями становить 12,84%. Найбільшого розвитку набули такі показники полікультурності: уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу; знання культури та мистецтва народів світу; наявність досвіду полікультурної взаємодії. За допомогою χ – критерію Пірсона встановлено статистично достовірні розбіжності між розподілами контрольної та експериментальної групи, що підтверджує ефективність впровадженої технології формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу.

Проблема формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу не вичерпується проведеним дисертаційним дослідженням. Перспективними напрямками дослідження порушеної проблеми можуть стати: вивчення зарубіжного досвіду формування полікультурності студентської молоді, виховання різних аспектів полікультурності в дітей та молоді, зміст та форми гурткової роботи з формування полікультурності вихованців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : для пед. спец. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. / О. А. Абдулина. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.

2. Абібулаєва Г. С. Деякі аспекти полікультурної освіти / Г. С. Абібулаєва // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 1. – С. 75–83.

3. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.

4. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. – Минск : Университетское, 1990. – 560 с.

5. Аналіз педагогічної моделі полікультурної освіти // Професійно-педагогічна освіта : сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку : [монографія] / [О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, С. С. Вітвицька, Н. Г. Сидорчук, О. М. Спірін, Н. В. Якса та ін.]; за заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – С. 235–255.

6. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психологии взрослых / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1972. – 192 с.

7. Ананьян Е. Л. Полікультурне виховання учнів у гімназіях України (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 [Електронний ресурс] / Еліна Львівна Ананьян. – Полтава, 2008. – 20 с.

8. Андрущенко В. П. Модернізація вищої освіти в Україні: теоретико-методологічні засади / В. П. Андрущенко // Теорія і практика управління соціальними системами, 1(2). – Х. : ХПІ, 2001. – С. 21–32.

9. Анисимов О. С. Методологическая культура педагогической

деятельности и мышления / О. С. Анисимов. – М. : Экономика, 1991. – 416 с.

10. Антипова Е. Полікультура і толерантність / Е. Антипова // Психолог. – 2003. – № 18–19. – С. 2–6. – (Серія: Шкільний світ).

11. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво : навч. посіб. для педінститутів / Антонович Є. А. , Захарчук-Чугай Р. В. , Станкович М. Є. – Львів : Світ, 1992. – 272 с.

12. Асмолов А. Г. Историческая культура и педагогика толерантности / А. Г. Асмолов // Мемориал. – 2001. – № 24. – С. 61–63.

13. Атрощенко Т. Виховання культури міжнаціонального спілкування студентів / Т. Атрощенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – № 4. – С. 146 –152.

14. Багатокультурність і освіта : Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України / За ред. О. Гриценка. – К. : УЦКД, 2001. – 55 с.

15. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні : закони і законодавчі акти / Мін. освіти і науки України, Акад. пед. наук України. – Київ : Дошкільне виховання, 2012. – 20 с.

16. Балл Г. О .Сучасний гуманізм і освіта : соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти / Г. О. Балл. – Рівне : Ліста-М., 2003. – 128 с.

17. Бардина Р. А. Изделия народных художественных промыслов и сувениры / Р. А. Бардина. – М. : Высш. шк., 1977. – 312 с.

18. Баяновська М. Р. Полікультурне виховання як складник загальнонаціональної системи виховання / М. Р. Баяновська, П. М. Тіпала // Київ : Відродження. – 1998. – № 3. – С. 30–33.

19. Бескодаров А. А. Художественное плетение из ивового прута / А. А. Бескодаров. – М. : Лесная промышленность, 1985. – 151с.

20. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М. : Высш. шк., 1989. – 141 с.

21. Бессарабова И. С. К проблеме поликультурного образования в современном обществе / И. С. Бессарабова, Н. Е. Воробьев // М. : Alma mater. – 2008. – № 6. – С. 38–43.

22. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003.

Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : навч.-метод. посіб. – 2003. – 280 с.

23. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003.

Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід : науково-практині засади : навч.-метод. посіб. – 344 с.

24. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех – К. : Либідь, 2009. – 248 с. – Бібліогр. : 244–246 с. – (Серія «Альма-матер»).

25. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : науково-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.

26. Бим-Бад Б. М. Антропологические основания теории и практики современного образования / Б. М. Бим-Бад. – М. : ВТИИ, 1994. – 257 с.

27. Битинас Б. П. Введение в философию воспитания / Б. П. Битинас – М. : Центр духовных ценностей, 1996. – 141 с.

28. Біленька Г. В. Дещо про педагогічну компетентність // Дошкільне виховання. – 2001. – № 12. – С. 24.

29. Богініч О. Л. Шляхи вдосконалення системи підготовки фахівців дошкільної освіти / О. Л. Богініч // Педагогічна наука : історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – Донецьк, Випуск № 1, 2008, С. 36–48.

30. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович // Вопросы психологии. − 1979. − № 4. − С.23-34.

31. Бойченко В. В. Полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / В. В. Бойченко – Херсон, 2006. – 20 с.

32. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2–6.

33. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону, РГПУ, 2000. – 352 с.

34. Борисенков В. П. Поликультурное образовательное пространство России : история, теория, основы проектирования / Борисенков В. П. , Гукаленко О. В. , Данилюк А. Я. – М. – Ростов н /Д. : Изд-во РГПУ, 2004. – 576 с.

35. Борытко Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания : монографія / Борытко Н. М. – Волгоград : Перемена, 2001. – 214 с.

36. Бубнов Є. Г. Підготовка майбутніх учителів до поліетнічного виховання молодших школярів в Автономній республіці Крим : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Є. Г. Бубнов. – Ялта, 2009. – 20 с.

37. Булах І. С. Викладач-студент : психологія міжособистісних взаємодій : навч.-метод. посіб. / І. С. Булах, Л. В. Долинська / – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 105 с.

38. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : монографія / Вайнола Р. Х. ; за ред. С. О. Сисоєвої; М-во освіти і науки України, НПУ імені М. П. Драгоманова. – Запоріжжя : ХНРБЦ, 2008. – 460 с.

39. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : монографія; за редакцією С. О. Сисоєвої. – Запоріжжя : ХНРБЦ, 2008. – 460 с.

40. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : дис. доктора пед. наук : 13.00.04 / Р. Х. Вайнола. – К., 2009. – 542 с.

41. Васянович Г. П. Педагогічна етика : принцип громадянськості і патріотизму / Г. П. Васянович // Військово-наук. вісник. Львів. військового ун-ту. – 2000. – Вип. 3. – С. 288-293.

42. Ващенко Г. Виховання любові до Батьківщини : націоналізм і інтернаціоналізм. – Лондон : КК СУМ, 1954. – 40 с.

43. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицький. – М.: Высш. шк.,1991. – 208 с.

44. Верещагіна Т. О. Міжкультурна освіта студентів ВНЗ : форми і засоби / Т. О. Верещагіна. – [Електронний ресурс]. 29.01.10. – Режим перегляду :

http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Pedagogica/54527.doc.htm. – Заголовок з екрану.

45. Виховання дошкільника в праці / за ред. З. Н. Борисової. – [2-е видання, доопрацьоване і доповнене]. – К. : ВІПОЛ, 2002.– 216 с.

46. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / [М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін.] ; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.

47. Від ремесла до творчості : Збірник / упоряд. Ю. Г. Легенький. – К. : Час,1990.–152 с.

48. Волик Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до полікультурного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. В. Волик. – К., 2005. – 20 с.

49. Волкотруб И. Т. Основы художественного конструирования / И. Т. Волкотруб – К., Вища школа, 1988. – 191 с.

50. Галаманжук Л. Л. Підготовка майбутніх дошкільних педагогів до комплексного використання творів пластичного мистецтва у вихованні старших дошкільників : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Л. Л. Галаманжук – Тернопіль, 2007. – 20 с.

51. Галузевий стандарт вищої освіти : Проект : Освітньо-кваліфік. характеристика бакалавра (назва освітньо-кваліфікац. рівня), за спец. 6.010100, напряму підготовки 0101 : [Освітньо-проф. прогр. підготов. бакалавра] / [Розроб. Т. С. Яценко та ін.] – К. : Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2004. – 325 с.

52. Гевко О. І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : дис. кандидата пед. наук : спец. 13.00.07/ О. І. Гевко. – К., 2003. – 191 с.

53. Гердер І. Г. Идеи к философии истории человечества./ І. Г. Гердер. – М. : Наука, 1977. – 703 с.

54. Герман М. М. Основные принципы классификации видов исскуств / М. М. Герман, В. К. Скатерщиников – М. : Знание ,1982. –224 с.

55. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / РАН; Институт теории образования и педагогики // Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.

56. Гершунский Б. С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования / Б. С. Гершунский // Педагогика. – 2002. – № 7. – С. 3-12.

57. Глобализация и конвергенция образования : технологический аспект. Научное издание. – М., 2004. – 540 с.

58. Голік Л. О. Полікультурна освіта в Україні / Л. О. Голік, Т. В. Клинченко, М. Ю. Красовицький, Г. І. Левченко // Завуч. – 1999. – № 29/35. – С. 3–4.

59. Гончаренко Л. О. Готовність педагогів до діяльності у полікультурному середовищі // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон, 2004. – Вип. 37. – С. 76–80.

60. Гончаренко Л. О. Полікультурніть у змісті освіти / Л. О. Гончаренко // Таврійський вісник освіти. – 2003. – № 4. – С. 84–87.

61. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 268 с.

62. Горчакова О. А. Особистість у полікультурному освітньому середовищі вищого навчального закладу / О. А. Горчакова [Електронний ресурс] – Режим доступу :

http://www.ukrdeti.com/firstforum/b24.html

63. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища : монографія / О. А. Грива. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. – 228 с.

64. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект) : монографія / Гриньова В. М. – Х.: Основа, 1998. – 300 с.

65. Гриценко Л. И. Теория и методика воспитания : личностно-социальный подход : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Л. И. Гриценко. – М. : Академия, 2005. – 240 с.

66. Гукаленко О. В. Поликультурное воспитание как процесс формирования национальной и этнической толерантности у современной молодежи / О. В. Гукаленко // Известия Академии педагогических и социальных наук. – Москва-Воронеж : МОДЭК, 2005. – С. 121–128.

67. Гукаленко О. В. Национальная школа в поликультурном образовательном пространстве / О. В. Гукаленко // Поликультурное образование и национальная школа : Материалы «круглого стола» научно-методического журнала «Педагогика» (г. Белогорск, 18–19 ноября 2004 г.). – Симферополь, 2004. – С. 30–36.

68. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. Г. Гулецька. – К., 2008. – 18 с.

69. Гулецька Я. Г. Виховання особистості в умовах полікультурності суспільства / Я. Г. Гулецька // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – К., 2007. – Кн. І. – С. 49–56.

70. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта в системі професійної підготовки вчителів / Я. Г. Гулецька // Дні науки : Педагогіка професійної освіти : Всеукр. наук. конф. Запоріжжя, 11–12 жовтня 2007 р. – Запоріжжя, 2007. – Т. 3. – С. 275–276.

71. Гуренко О. І. Полікультурна освіта в поліетнічному соціумі / О. І. Гуренко // Вісник Таганрогського педагогічного інституту. – 2009. – № 2. – С. 163–167.

72. Гуренко О. І. Полікультурна освіта в Україні : до сутності поняття / О. І. Гуренко / Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Бердянськ, 2009. – № 1. – С. 95–103.

73. Гуренко О. І. Теоретичні основи полікультурної освіти / О. І. Гуренко // Науковий вісник Бердянського державного педагогічного університету (Гуманітарні науки). – 2008. – № 1. – С. 36–40.

74. Дайн Г. Л. Русская народная игрушка / Г. Л. Дайн. – М. : Легкая и пищевая промышленность, 1981. – 192 с.

75. Дайн Г. Л. Русская тряпичная кукла. Культура, традиции, технология / Г. Л. Дайн, М. Б. Дайн. – М. : Культура и традиции, 2001. – 120 с.

76. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин : Прийнята резолюцією 47/135 Генеральної асамблеї ООН від 18 груд. 1992 р. // Відродження. – 1999. – №2. – С. 37–38.

77. Декоративно-прикладне мистецтво / [Є. А. Антонович, Г .В. Захарчук, Р. В. Чугай, М. С. Станкевич]. – Львів : Світ, 1993. – 248 с.

78. Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво: історія, теорія, практика / ред. кол. : Є.П.Мисько та ін.–Львів : Світ,1991. – 106 с.

79. Джуринский А. Н. Педагогика межнационального общения : Поликультурное воспитание в России и за рубежом / А. Н. Джуринский – М. : Сфера, 2007. – 224 с.

80. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М. : Народное образование, 1999. – 208 с.

81. Дмитриев Г. Д. Многокультурность как дидактический принцип / Г. Д. Дмитриев // Педагогика. – 2000. – № 10. – С. 3–12.

82. Дорогова Л. Н. Декоративно-прикладное искусство. –М. :Знание, 1970.–64 с.

83. Дошкільна освіта : навчально-методичний комплекс з фахової підготовки за напрямом 7.010101 спеціальності «Дошкільна освіта» / за ред. І. І. Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 344 с.

84. Дубасенюк О. А. Основи теорії і практики професійно-виховної діяльності педагога / О. А. Дубасенюк – Житомир : ЖДПІ ім. І. Франка, 1994. – 187 с.

85. Дуброва В. П. Педагогическая практика в детском саду : учеб. пособ. для студентов пед. учеб. заведений / В. П. Дуброва, Е. П. Милашевич. – М. : изд. центр «Академия», 1998. – 160 с.

86. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. :Юрінком І нтер, 2008. – 1040 с.

87. Євтух В. Б. Етнопедагогіка : навч. посіб. / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич. – Київ : Київський університет, 2003. – 149 с.

88. Жегалова С. К. Сокровища русского народного искусства : Резьба и роспись по дереву / Жегалова С. К., Жижина С. Г., Попова 3. П. – М., Знание, 1967. – 216 с.

89. Жолтковський П. Українське декоративне мистецтво / П. Жолтковський, П. Мусієнко. – К., Знання, 1963. –140 с.

90. Жорнова О. І. Теоретичні та методичні засади формування студентів суб’єктами соціокультурної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт пед наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. І. Жорнова. – К., 2007. – 36 с.

91. Загальна декларація ЮНЕСКО про культурну різноманітність [Електронний ресурс] : Акти Генеральної Конференції (15 жовтн. – 1 3 листоп. 2001 р.). – Рез. 31, С/25. – Т. 1. – С. 71–75. – Режим доступу :

http:// unesdoc.unesco.org/images/0012/001246/124687r.pdf#page=77

92. Загарницька І. І. Дошкільна освіта в контексті пріоритетів державної освітньої політики України / І. І. Загарницька // Вісник інституту розвитку дитини : зб. наук. праць. – Київ : НПУ, 2010. – Вип. 11. – С.16-23.

93. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1991. – 25 червня.

94. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації (станом на 1 грудня 1999 р.)» / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парламент. вид-во, 1999. – 20 с.

95. Закон України «Про вищу освіту» / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парламент. вид-во, 2002. – 96 с. – (Серія «Закони України»).

96. Закон України «Про дошкільну освіту» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 49, ст.259)

97. Зданевич Л. В. Теоретичні підходи до полікультурного виховання дітей дошкільного віку [Електронний ресурс] / Л. В. Зданевич // Педагогічний дискурс. – 2009. – Вип. 5. – Режим доступу до журн :

http: // www.nbuv.gov.ua /portal/soc_gum/peddysk/2009_5/index.html

98. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.

99. Зязюн І. А. Культурологічна функція виховання студентів педагогічного вузу / І. А. Зязюн // Вища педагогічна освіта. – 1994. – № 17. – С. 66–72.

100. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук. – метод. посіб. / І. А. Зязюн // – К. : МАУП, 2000. – 306 с.

101. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя : [монография] / Т. В. Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.

102. Історія світової та української культури : [Підр. для вищ. закл. освіти] / [В. А. Греченко, І. В. Чорний, В. А. Кушнерук, В. А. Режко.] – К. : Літера ЛТД, 2005. – 464 с.

103. Каган М. С. Социальные функции исскуства / М. С. Каган. –Л. : Знание, 1978. – 154 с.

104. Калузька Л. В. Художня праця у дитячому садку : конспект лекцій / Л. В. Калузька. – К. : ІСДО, 1995. – 160 с.

105. Кант І. Лекции по этике : текст. / І. Кант. – М. : Республика, 1981. – 224 с.

106. Канцедикас А. Народное искусство / А. Канцедикас //.–М. : Знание, 1975. – 56 с.

107. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України XX століття : У пошуках / Т. Кара-Васильєва // «великого стилю». – К. : Либідь, 2005. – 280 с.

108. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 2005. – 343 с.

109. Кашлев С. С. Современные технологии педагогического процесса / С. С. Кашлев. – Минск : Вышэйшая школа, 2002. – 95 с.

110. Квасниця І. Ю. Парадигма «полікультурності» в системі національного виховання України / І. Ю. Квасниця [Електронний ресурс] – Режим доступу :

http://www.spadshina.com/ua/publications/92.html

111. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка ; гол. ред. Дж. Перлін. – Харків : Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – 138 с.

112. Кириченко М. Український народний декоративний розпис /М. Кириченко – К., Вид-во «Віпол» , 2006. – 134 с.

113. Кириченко Н. Т., Виховуємо мистецтво : Активізація творчості дошкільників засобами мистецтва : метод. посіб. / Н. Т. Кириченко, Т. І. Науменко // Інститут змісту і методів навчання. – К., 1998. – 194 с.

114. Клюгина О. А. Концепция экспериментальной деятельности

международной школы завтрашнего дня [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.schooloftomorrow.ru/experiment_2009/concept_experiment.php

115. Козаков В. А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : підруч. у 2-х ч. – Ч. 1. Психологія суб'єкта діяльності / В. А. Козаков. – К. : КНЕУ, 1999. – 244 с.

116. Козлов В. М. Плетение из ивового прута / В. М. Козлов. – М. : Знание, 1994. – 87 с.

117. Колесников Ю. А. Прогрессивная технология изготовления мебели / Ю. А. Колесников. – М. : Лесная промышленность, 1986. – С. 21–43.

118. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. – К. : Ред. ж-лу «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.

119. Кон И. С. Социализация и воспитание молодежи / И. С. Кон // Новое педагогическое мышление. – М. : Педагогика, 1989. – С. 191–205.

120. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ.навч.закладів / О. Л. Кононко. – Київ : Освіта, 1998. – 255 с.

121. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Інформаційний зб. Міністерства освіти України, 2000. – № 22. – С.7–22.

122. Концепція гуманітарного розвитку України (проект). – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2008. − 32с.

123. Корнієнко В. І. Творчі пошуки викладання декоративної композиції в художніх школах та художніх відділеннях шкіл мистецтв / В. І. Корнієнко // Проблеми і перспективи розвитку початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів як ланки безперервної художньої освіти : матеріали методичної конференції. – К. : ГУКМ, 2006. – С. 40–44.

124. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк ; под ред. Л. Н. Проколиенко. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.

125. Котова И. Н. Русские обряды и традиции : народная кукла / И. Н. Котова, А. С. Котова. – СПб. : Паритет, 2008. – 236, [1] с. : цв. ил.

126. Коцан І. Я. Університет на шляху до нової якості / І. Я. Коцан // Філософія. Політологія. – К. – 2010. – № 94–96. – С. 83

127. Кремень В. Г. Система освіти в Україні : Сучасні тенденції і перспективи / В. Г. Кремень // Професійна освіта: педагогіка і психологія / за ред. Т. Левицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – К. : – Ченстохова, 2000. – С. 11–31

128. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – [2-е вид]. – К. : Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с.

129. Крутій К. Л. Технологія формування полікультурної особистості (конспекти занять з українського народознавства з дітьми старшого дошкільного віку) / К. Л. Крутій, Н. І. Котій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. – 220 с.

130. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навч. посіб / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон : РІПО, 2006. – 92 с.

131. Культурология. История мировой культуры : /учебн. пособ.// Т. Ф. Кузнецовой. – М. : Академия, 2003. – 607 с.

132. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию / Н. М. Лебедева. – М. : «Ключ – С», 1999. – 218 с.

133. Лекторський В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме /В. А. Лекторський // Вопросы философии. – 1997. – № 11. – С. 46–54.

134. Лещенко М. П. Педагогічна майстерність учителя в альтернативних формах навчання : дорога до дитячих сердець /М. П. Лещенко// Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І.Франка. – 2005. – № 24. – С.12–17.

135. Лещенко Н. О. Проблема професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до роботи в умовах полікультурного середовища / Н. О. Лещенко // Вісник Черкаського університету. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – Вип. – 131. – С. 78 – 81. – (Серія : Педагогічні науки).

136. Лисенко Н. В. Теорія і методика формування еколого-педагогічної культури вихователя дошкільного закладу в системі вищої педагогічної освіти України : дис. доктора пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. В. Лисенко; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – 391 с.

137. Лисовский В. Т. Основы концепции и программы воспитания студентов вузов : метод. пособ. / под ред. Лисовского В. Т. – С. Пб. : Издательство СпГУ, 1999. – 208 с.

138. Лозова В. І., Троцко Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. – Харків : «ОВС», 2002. – 400 с.

139. Лощенова І. Ф. Проблема полікультурності у педагогічних теоріях / І. Ф. Лощенова // Наукові праці. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 75–80.

140. Лощенова І. Ф. Розвиток ідей полікультурного виховання у світовій педагогічній думці / І. Ф. Лощенова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1–2. – С. 68–77.

141. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.- метод. посіб. / М. П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.

142. Людина у полікультурному суспільстві : навч.-метод. посіб. для викладачів вищих навчальних закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей / [О. І. Пометун, Л. Ю. Султанова та ін.]. – К. : «Інжиніринг», 2010. – 248 с.

143. Малятко : програма виховання дітей дошкільного віку / АПН України. Ін-т проблем виховання АПН України; Наук. керівник авт. кол. З. П. Плохій. – [2-ге вид., доопрац.і допов.]. – Київ : Освіта, 1999. – 286 с.

144. Манжосова Ю. А. Система межэтнического образования в США : генезис и современное состояние : дис. … канд. пед. наук / Ю. А. Манжосова. – Курск, 2004. – 265 с.

145. Маслоу А. Самоактуализация личности / А. Маслоу. – М. : Рафл.-бук., Веклер, 1997. – 300 с.

146. Матис В. И. Образование и взаимодействие культур / В. И. Матис. – Барнаул : Изд-во БГПУ, 2001. – 196 с.

147. Машкіна Л. А. Педагогічна практика в системі ступеневої підготовки вихователів дітей дошкільного віку : навч. програма та методичні рекомендації щодо її реалізації. – Хмельницький : Вид-во ХГПІ, 2002. – 58 с.

148. Мейннард Б. О. Плетение / Б. О. Мейннард – М. : Просвещение, 1981. – 116 с.

149. Методика воспитательной работы / под ред. Л. И. Рувинского. – М. : Просвещение, 1989. – 79 с.

150. Миттер В. Многокультурное образование и междисциплинарный подход / В. Миттер // Перспективы. Вопросы образования. – 1993. – № 1. – С. 37–41.

151. Міхова Т. В. Підготовка майбутніх учителів до формування у школярів продуктивних способів образотворчої діяльності : автореф. дис... на здобуття наукового ступення канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Т. В. Міхова ; Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського – Одеса, 2003.– 19 с.

152. Молочний В. В. Форми організації дозвілля дітей та молоді : метод. матеріали до тренінгу – / Молочний В. В., Моньков С. О., Безпалько О. В. : за заг. ред. І. Д. Звєрєвої. – К. : Наук. світ, 2004. – 58 с.

153. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – К. : Знання, 1989. – 48 с.

154. Навчальний процес у вищій педагогічній школі : навч. посіб. / [О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко та ін.] ; за ред. О. Г. Мороз. – К. : НПУ, 2001. – 338 с.

155. Наративні психотехнології : посіб. / [Чепелєва Н. В. , Смульсон М. Л., Шиловська О. М., Гуцол С. Ю.] ; за заг. ред. Н. В. Чепелєвої – К. : Главник, 2007. – 159 с.

156. Народные художественные промыслы / [О. С. Попова, Н. С. Королева, Д. А. Чирков и др.] ; под общ. ред. О. С. Поповой. – М. : Легкая и пищевая промышленность, 1984. – 192 с.

157. Наушабаева С. У. Проблема поликультурного образования в американской педагогике (анализ концепции Д. Бэнкса) / С. У. Наушабаєва // Педагогика. – 1993. – № 1. – С. 104–109.

158. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4.

159. Никулин Ф. М. Плетеные изделия / Ф. М. Никулин. – М. : Лесная промышленность, 1982. – С. 17–38.

160. Ніколаєва Т. О. Історія українського костюму / Т. О. Ніколаєва. – К. : Либідь,1996. – 176 с.

161. Нісімчук А. С. Педагогічні технології у сучасному вузі / Нісімчук А. С., Смолюк І. О., Падалка О. С. – К. : ІСДО, 1994. – 123 с.

162. Образование взрослых на рубеже веков : вопросы методологии, теории и практики (Монографическая серия научный редактор – директор ИОВ РАО докт. пед. наук В. И. Подобед) : в 4 т. – Екатеринбург, 2000.

Т. 2. – Кн. – 2. – С. 93 – 127.

163. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : [підруч.] / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота, Л. А. Янцур ; за заг.ред. Г. В. Сухорукової. – К. : Вид. дім «Слово», 2010. – 376 с.

164. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования. / П. И. Образцов. – СПб. : Питер, 2004. – 268 с.

165. Огнев’юк В. О. Осягнення освіти : Підсумки XX століття / В. О. Огнев’юк. – К. : Навч. книга, 2003. – 111с.

166. Осьмак Т. В. Сутність та особливості полікультурної освіти в

Україні / Осьмак Т. В. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 13 – К. : НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2011р. – С. 118–126.

167. Осьмак Т. В. Формування полікультурності майбутніх педагогів : метод. рекомендації щодо формування полікультурності майбутніх вихователів дитячих навчальних закладів засобами декоративно-роикладного мистецтва народів світу / Осьмак Т. В. – К. : КУ імені Бориса Грінченка, 2011. – 55 с.

168. Парамонова Л. Дошкольник в мире диалога: воститание толерантности / Л. Параманова // Дошк. воспитание. – 1999. – № 5. – С. 70–75.

169. Пащенко Д. І. Патріотичне й національне виховання – складові становлення громадянина // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 9–14.

170. Пащенко Д. І. Зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання / Д. І. Пащенко. – К. : Знання, 1999. – 208 с.

171. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : автореф. дис. На здобуття наукового мступення канд. пед. наук : спец. 13.00.09 / Л. Є. Перетяга – Х., 2008. – 23 с.

172. Перетяга Л. Є. Полікультурна компетентність молодшого школяра як складова його життєвої компетентності / Л. Є. Перетяга // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 40. – С. 329–333.

173. Петрова Н. П. Содержание и формы социально-воспитательной работы в педагогическом университете : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Социальная педагогика» / Н. П. Петрова. – Ростовский государственный педагогический университет. – Ростов-на-Дону. – 1999. – 23 с.

174. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / О. Л. Богініч, З. Н. Борисова,

І. І. Загарницька та ін. ; за заг. ред. І. І. Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с.

175. Підготовка фахівців з дошкільної освіти за кредитно-модульною системою організації навчального процесу: навчальний посібник / за ред. Т. І. Поніманської. – [2-ге вид., доп.]. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 304 с.

176. Подольська Є. А. Культурологія : навч. посіб. / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова. – [вид 2-ге, перероб. та доп.]. – Київ : Центр навчальної літератури. – 2005. – 392 с.

177. Поликультурное воспитание. Воспитательные системы : зарубежный и отечественный опыт // Педагогика и психология / под ред. А. А. Реана. – Спб : Питер, 2000. – С. 258–261.

178. Полікультурна освіта в Україні. Збірник статей за матеріалами конференції. – Київ, 1999. – 105 с.

179. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч.посіб / Т. І. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2004. – 456 с.

180. Пономарьков С. И. Декоративное и оформительское искусство в школе / С. И. Пономарьков. – М. : Просвещение, 1976. – 124 с.

181. Проблеми полікультурності у неперервній професійній освіті : наук. видання / за ред. чл.-кор. НАПН України К. В. Балабанова, С. О. Сисоєвої, проф. І. В. Соколової . – Маріуполь, 2011. – 212 с.

182. Протас М. Аспекти сучасної культурно-мистецької практики у просторі міждисциплінарних природничо-наукових досліджень /Марина Протас, Євген Лоссовський // Сучасне мистецтво. – К., 2001 – Вип. 1. – С. 97–101.

183. Рабочая книга практического психолога : пособие для специалистов, работающих с персоналом / под ред. А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2001. – 640 с.

184. Резніченко З. В. Мистецький декоративно-ужитковий компонент у змісті професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у

вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / З. В. Резниченко. – К., 2005. – 25 с.

185. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.05 / А. О. Рижанова // Луганський Національний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 44 с.

186. Рищак Н. І. Сутність та завдання полікультурного виховання дітей / Н. І. Рищак // Проблеми сучасної педагогічної освіти : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта, 2007. – Вип. 13, Ч. ІІ. – С. 184–188.

187. Рудницька О. П. Культуровідповідність мистецької освіти / О. П. Рудницька // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. Я. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – С. 108−134.

188. Рудь М. В. Формування громадянських якостей старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (в умовах полікультурного регіону). : дис. … кандидата пед. наук : спец. 13.00.07 / М. В. Рудь. – Луганськ. – 2002. – 176 с.

189. Русова С. Д. Дошкільне виховання / С. Д. Русова. – Катеринослав, 1928. –158 с.

190. Селевко Г. К. Социально-воспитательные технолии / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 176 с. (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).

191. Селівачов М. Р. Домінантні мотиви української народної орнаментики (кінець XIX – XX ст.) / М. Р. Селівачов // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 2. – С. 73.

192. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : монографія / С. О. Сисоєва. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 324 с.

193. Сластьонін В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной підготовки / В. А. Сластьонін. – М. : Нака, 1976.–160 с.

194. Слоньовська О. Б. Теоретичні засади багатокультурності та світовий досвід [Електронний ресурс] / О. Б. Слоньовська. – Режим доступу : eprints.zu.edu.ua/1514/1/79.pdf

195. Соколова І. В. Феномен полікультурності в неперервній професійній освіті : соціокультурний і педагогічний контексти / І. В. Соколова // Проблеми полікультурності у неперервній професійній освіті : наук. видання / за ред. чл.-кор. НАПН України К. В. Балабанова, С. О. Сисоєвої, проф. І. В. Соколової. – Маріуполь, 2011. – 212 с.

196. Солодка А. К. Полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / А. К. Солодка. – К., 2005.– 20 с.

197. Социальные технологии : толковый словарь / под ред. В. Н. Иванова. – М. : Луч, 1995. – 309 с.

198. Стельмахович М. Г. Виховні цінності традиційної української родини / М. Г. Стельмахович // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 129–132.

199. Степанова Т. М. Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині ХХ століття. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 184 с.

200. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики ; за заг. ред. В. П. Андрущенка. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.

201. Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий: учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 608 с.

202. Сухомлинська О. В. Етнопедагогіка – засіб полікультурного виховання / О. В. Сухомлинська // Відродження. – 1995. – № 7. – С. 5–6.

203. Танько Т. П. Полікультурна освіта: історичний аспект / Т. П. Танько // Проблеми сучасної педагогічної освіти : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта, 2009. – Вип. 23, Ч. ІІ. – С. 121–126.

204. Тараненко І. Г. Концепція багатокультурного виховання – новий напрям у розвитку національної освіти / І. Г. Тараненко // Відродження. – 1995. – № 1. – С. 5.

205. Тепла О. М. Формування гуманітарних цінностей у студентів аграрних вищих навчальних закладів у поза аудиторній діяльності : дис. канд. пед. наук : спец. 13.0.07 / О. М. Тепла. – К., 2008. – 239 с.

206. Тишулина С. Г. Поликультурное образование в системе подготовки будущих учителей / С. Г. Тишулина // Вестник МГТУ. – 2006. – Т. 9. – № 4. – С. 573 – 575.

207. Тищенко О. О. Декоративно-прикладне мистецтво східних слов'ян і давноруської народності / О. О. Тищенко. – К. : Основи, 1985. – 188 с.

208. Українське мистецтво у полікультурному просторі : навч. посіб. / за ред. О. П. Рудницької. – К. : ЕксОб, 2000. – 205 с.

209. Українські писанки / вст. стаття, акварелі та упорядкування Е. Біняшевського. –К. : Мистецтво, 1968. – 127 с.

210. Устименко Т. А. Основи міжкультурної взаємодії : навч. посіб. / Т. А. Устименко. – Полтава, 1998. – 214 с.

211. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибр. пед. твори : в 2 т. – К., 1983.

Т. 2. – 120 с.

212. Ушнурцева Н. Н. Поликультурное воспитание младших школьников средствами изобразительного искусства : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н. Н. Ушнурцева. – Смоленск, 2007. – 21 с.

213. Федоров В. В. Формування елементів професійних вмінь і навичок на традиціях народу / В. В. Федоров // рідн. шк. – 2000.–№ 6.–С. 47–48.

214. Філософський енциклопедичний словник [Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов, А. Т. Ішмуратов та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

215. Харькова Н. М. Значущість полікультурного виховання у сучасному суспільстві / Н. М. Харькова // Духовність особистості :

Методологія, теорія і практика : зб. статей. – Луганськ, 2008. – Вип. 6. – С. 57–61.

216. Харькова Н. М. Політкультурне виховання молодших школярів у позакласній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Н. М. Харькова. – Луганськ, 2010. – 20 с.

217. Чернуха Н. М. Формування громадянськості учнівської молоді : інтеграція виховних соціальних впливів суспільства : монографія / Н. М. Чернуха. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 360 с.

218. Чобітько М. Г. Особистісно-орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя : Теоретико-методологічний аспект : монографія / Микола Григорович Чобітько. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 560 с.

219. Шашенко С. Ю. Соціальне становлення студентської молоді в поза аудиторний час у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. / С. Ю. Шашенко. – К., 2004. – 187 с.

220. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя : теорія і практика / О. Л. Шевнюк. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 232 с.

221. Щолокова О. П. Система професійної підготовки студентів педагогічних вузів до художньо-естетичної освіти школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук. : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки», 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти» / О. П. Щолокова. − К, 1996. − 43 с.

222. Юр’єва К. А. Зміст і шляхи формування полікультурної компетентності педагогів / К. А. Юр’єва // Управління школою. – 2004. – № 33. – С. 10–11.

223. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх учителів : теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону : монографія / Н. В. Якса. – Житомир : вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2008. – 568 с.

224. Якса Н. В. Технологія полікультурного навчання і виховання сучасної молоді // Професійно-педагогічна освіта : інноваційні технології та

методики: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2009. – 564 с.

225. Bender-Szymanski D. Kulturkonflikt als Chance für Entwicklung? // Interkulturalität im Arbeitsfeld Schule. – Opladen, 2001. – Band 8. – S.63-98.

226. Bennett C. Comprehensive multicultural education : Theory and practice [3d ed.]. – Massachusetts : Allen & Bacon, 1995. – P. 12–27.

227. Harnessing Technology Review 2007: Progress and impact of technology in education [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://publications.becta.org.uk. – 80 p.

228. http://www.university.kherson.ua/About/Faculty/FElementaryEdu/ChairElementaryEdu.aspx / Програми кафедри дошкільної освіти на сайті ХДУ.

229. Intenational Dictionary of Education. – London, Kogan Pade, 1977.

230. Intenational Encyclopedia of Education. – Vol.7. Rergamon Press, 1994.

231. Nieto S. Affirming diversity : The socio-political context of multicultural education /S. Nieto. – N. Y. : Longman Publishers USA, 1996. – P. 15.

232. Stone Mary H. The Scope of Multicultural Education [Електронний ресурс] / Mary H. Stone. – Режим доступу : http://www.newhorizons.org /strategies/mul ticultural/hanley.htm

233. Thomas H. Interkulturelles Lernen im Schuleraustausch. – Saarbrucken: Fort Lauderdale, 1988. – P. 83.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета на виявлення сформованості показників полікультурності

Шановні студенти !

Наукове дослідження, в якому Ви берете участь, покликане з’ясувати Ваше ставлення до формування окремих складових культури особистості засобами мистецтва народів світу.

Прочитайте, будь ласка, уважно кожне запитання і дайте відповідь. Анкета анонімна. Результати будуть використані в узагальненому вигляді з метою наукового дослідження.

Ми будемо вдячні за Вашу щирість.

1. Як Ви оцінюєте місце та роль української культури?

1.1. Вона стоїть врівень зі світовими.

1.2. Стоїть на першому місті.

1.3.Ваш варіант відповіді _____

2. Що, на Ваш погляд, насамперед, визначає приналежність до нації?

1.1. Єдина культура.

1.2. Однаковий одяг.

1.3. Однодумці з тих чи з інших питань.

1.4. Інше (вкажіть)_____

2. Те, що Україна – багатонаціональна країна, збагачує її культуру?

2.1. Так.

2.2. Ні

2.3. Важко відповісти.

3. Людину слід оцінювати за моральними якостями, а не за національністю.

3.1. Так.

3.2. Ні

3.3. Важко відповісти.

4. Треба захищати права тих, хто у меншості, і має не схожі на інших погляди і поведінку.

4.1. Так

4.2. Ні.

4.3. Важко відповісти.

5. Людина іншої культури зазвичай лякає або насторожує оточуючих

5.1. Так.

5.2. Ні.

5.3. Важко відповісти.

6. Людина з іншою точкою зору зазвичай викликає у мене (виберіть щось одне).

6.1. Зацікавленість і прагнення зрозуміти її судження.

6.2. Бажання переконати її.

6.3. Роздратування

7. Полікультурність, на Вашу думку, це:

7.1. Поєднання різних культур народів світу

7.2.Міжкультурна взаємодія різних націй та народностей

7.3. Запропонуйте свій варіант відповіді_____

8. Культура країни у Вас асоціюється, перш за все:

8.1. З особами діячів культури, шедеврами, що вони створили.

8.2. З краєвидами, ландшафтом.

8.3. З декоративно-прикладним мистецтвом даної країни.

8.4. Запропонуйте свій варіант відповіді_____

9. З якими прикладами, техніками декоративно-прикладного мистецтва народів світу Ви знайомі?

10. Якими техніками, вправами з використання декоративно-прикладного мистецтва народів світу Ви особисто володієте?

11. Які моральні якості вихователя дошкільного дитячого закладу, визначають таку інтегративну якість, як «полікультурність»? Розташуйте якості за ступенем значущості для Вас (відмітьте позначкою в ряду від одного до десяти).

№	Якості	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Доброзичливість										
2.	Принциповість										

3.	Терпимість										
4.	Здатність до співпраці										
5.	Співчуття										
6.	Рішучість										
7.	Оптимізм										
8.	Толерантність										
9.	Справедливість										
10.	Вимогливість										
11.	Активність										
12.	Комунікативність										
13.	Емпатійність										
14.	Чуйність										

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б

Тест визначення ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокича

Інструкція

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості та є основою її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе, основу її світогляду та ядро мотивації життєдіяльності, основу життєвої концепції.

Найбільш розповсюдженою в теперішній час є методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича, що базується на прямому ранжуванні переліку цінностей. Остання обставина примушує багатьох авторів сумніватися в надійності методики, оскільки її результат помітно залежить від адекватності самооцінювання респондента.

Тому данні, що отримані за допомогою тесту М. Рокича бажано підкріпляти даними інших методик.

М. Рокич розрізняє два класи цінностей:

– термінальні – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

– інструментальні – переконання в тому, що якийсь шлях дій чи властивість особистості є найкращими в будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному поділу на цінності-цілі та цінності-засоби.

Кожному респонденту надаються два переліки цінностей (по 18 у кожному), розміщені алфавітному порядку. У цьому переліку респондент присвоює кожній цінності ранговий номер, а потім записує за порядком значущості. Остання форма подання матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція для респондентів: "Зараз Ви отримаєте набір із 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх у порядку значущості для Вас, виходячи із власних міркувань, при ранжуванні. Уважно вивчите таблицю й, обравши ту цінність, яка для Вас найбільш значуща, розташуйте її на першому місці. Потім оберіть другу за значущістю цінність та розташуйте її слідом за першою. Потім проробіть це ж саме з усіма цінностями, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою та займе 18 місце.

Працюйте не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відображати Вашу справжню позицію".

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх групування респондентом у змістовні блоки за різним обґрунтуванням. Так, наприклад,

виділяються “конкретні” та “абстрактні” цінності, цінності професійної самореалізації та особистого життя тощо.

Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи, індивідуалістичні та конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження та цінності прийняття інших тощо. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Педагог чи психолог повинен спробувати визначити індивідуальну закономірність. Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей чи навіть недостовірність відповідей.

Перелік А (термінальні цінності):

– активне життя (повнота та емоційна насиченість життя);

– життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);

– здоров’я (фізичне та психічне);

– цікава робота;

– краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі та в мистецтві);

– кохання (духовна та фізична близькість із коханою людиною);

– матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних утруднень);

– наявність хороших і вірних друзів;

– громадське покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);

– пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);

– продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);

– розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення);

– розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);

– свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);

– щасливе сімейне життя;

– щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, усього народу, людства в цілому);

– творчість (можливість творчої діяльності);

– упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Перелік Б

(інструментальні цінності):

– акуратність (охайність), уміння втримувати в порядку речі, порядок у справах;

– вихованість (гарні манери);

– високі потреби (високі вимоги до життя та високі домагання);

– життєрадісність (почуття гумору);

– ретельність (дисциплінованість);

– незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);

– непримиримість до недоліків у собі та інших;

– освіченість (широта знань, висока загальна культура);

– відповідальність (почуття обов’язку, уміння тримати своє слово);

– раціоналізм (вміння розсудливо та логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення);

– самоконтроль (стриманість, самодисципліна);

– сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;

– тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед перешкодами);

– терпимість (до поглядів і думок інших, уміння пробачати іншим їхні помилки);

– широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);

– чесність (правдивість, щирість);

– ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у праці);

– чуйність (турботливість).

Додаток В

Діагностична карта студента

Критерії	Показники	Рівні		
		достатній	середній	мінімальний
Когнітив	Знання основ полікультурності			
	Знання полікультурної термінології			
	Знання культури та мистецтва народів світу			

Аксіологічний	Усвідомлення значущості культури народів світу			
	Визнання культури та мистецтва народів світу як цінності			
	Прийняття декоративно-прикладного мистецтва народів світу як особистісної цінності			
Операційний	Наявність досвіду полікультурної взаємодії			
	Уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу			
	Позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу			

Додаток Г
Додаток до характеристики студента-практиканта

*ВНЗ*_____
*Інститут, факультет*_____
*Спеціальність*_____
*Курс, група*_____
*Студент*_____

У Вашому університеті проходить дослідження з проблеми формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. З цією метою просимо Вас, як методиста професійно-орєнтованої практики оцінити рівень сформованості показників полікультурності студента-практиканта за запропонованою схемою. Просимо вас поставити напроти визначених показників бали від 0 до 3 включно.

Показники	Оцінка сформованості
Наявність досвіду полікультурної взаємодії	
Уміння користуватися мистецькими надбаннями народів світу	
Позитивне емоційне та толерантне ставлення до культури та мистецтва народів світу	

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Д

Програма курсу «Художня праця та основи дизайну»
(адаптований варіант)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський університет імені Бориса Грінченка
Педагогічний інститут

Кафедра образотворчого мистецтва та дизайну

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Художня праця та основи дизайну

Напрям підготовки 6.010101 “Дошкільне виховання”
(освітньо-кваліфікаційний рівень “бакалавр”)
І курс ІІ семестр
а вимогами кредитно-модульної системи.

Київ-2012

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський університет імені Бориса Грінченка
Педагогічний інститут

Кафедра образотворчого мистецтва та дизайну

ПОГОДЖЕНО	**ЗАТВЕРДЖЕНО**
Проректор з навчально - методичної роботи	Вченою радою Інституту дошкільної, початкової та музичної освіти
О.Б.Жильцов	Протокол №____
«_____»_____200__р.	Від «___»_____200___р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Художня праця та основи дизайну

Напрям підготовки 6.010101 “Дошкільне виховання”

(освітньо-кваліфікаційний рівень “бакалавр”)

УХВАЛЕНО

На засіданні кафедри образотворчого мистецтва і дизайну

Протокол №__від “___”_____200__р.

Зав. кафедри Е.В.Бєлкіна

Київ-2012

Зміст

Пояснювальна записка

Структура програми навчальної дисципліни

1. Опис предмета навчальної дисципліни…….

2. Тематичний план навчальної дисципліни…….....

3.

Програма……..

Змістовий модуль І. Психолого-педагогічні основи художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку

Змістовий модуль ІІ. Робота з папером і картоном

Змістовий модуль ІІІ. Робота з природним та викидним матеріалом

Змістовий модуль ІV. Робота з тканиною

4. План практичних занять……..

5. Завдання для самостійної роботи……

6. Індивідуальна робота……

7. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

…….

Пояснювальна записка

Робоча навчальна програма з дисципліни “Художня праця та основи дизайну” є нормативним документом КМПУ імені Б. Д. Грінченка, який розроблено кафедрою образотворчого мистецтва і дизайну на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів відповідно до навчального плану для спеціальності “Дошкільне виховання” денної форми навчання.

Програму розроблено з урахуванням рекомендацій Міністерства освіти і науки України (лист №1/9 – 736 від 06.12.07р.) “Про перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями для підготовки педагогічних працівників за освітньо - кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра.

Курс “Художня праця та основи дизайну” забезпечує художньо-конструктивну підготовку студентів спеціальності “Дошкільне виховання” освітньо-кваліфікаційного рівня “Бакалавр”.

Метою даного курсу є підготовка майбутніх вихователів до проведення занять з художньої праці в дошкільних навчальних закладах. Специфіка курсу полягає у поєднанні технологій ручної та механічної обробки різних матеріалів з художньо-декоративною діяльністю, що передбачає комплексне вирішення художньо-декоративних і конструктивно-технологічних завдань. Програма курсу включає оволодіння студентами технологією обробки різних матеріалів, способами конструювання та художньо-декоративного оформлення виробів; методикою навчання художньої праці дітей дошкільного віку. Навчальний матеріал курсу спирається на базові положення дошкільної педагогіки, загальної та дитячої психології про роль діяльності у розвитку особистості дитини-дошкільника та психології творчості про специфіку дитячої художньо-конструктивної творчості та особливості її активного розвитку.

Завдання курсу визначається вимогами до кваліфікаційної характеристики “бакалавра”, специфікою майбутньої діяльності, і включають формування у них знань про:

- специфіку відображення предметів і об’ємів діяльності в художньому конструюванні; види, типи і способи конструювання;
- культуру і мистецтво дизайну, дизайн для дітей і дитячий дизайн;
- особливості розвитку у дітей дошкільного віку художніх і конструктивних умінь і навичок і шляхи формування їх творчості в процесі роботи з різними матеріалами.

На основі цих знань у студентів формується наступні **уміння**:

- застосувати технологію обробки різних конструктивних матеріалів;
- враховувати зв'язок призначення і характеру конструкції виробу;
- взаємопов’язувати матеріал, форму і декорування виробів, їх залежність від призначення;
- створювати дизайн дитячого середовища;
- застосовувати різні методи і прийоми керівництва творчою діяльністю дошкільників.

Дисципліна “Художня праця та основи дизайну” розрахована на 120 годин. З них лекційних – 22 год., практичних 20 год., 6 год. індивідуальна робота, 66 год. самостійна робота, 6 год. модульний контроль.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Художня праця та основи дизайну»

1. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс	**Напрям підготовки, освітньо – кваліфікаційний рівень**	**Характеристика навчальної дисципліни**
Кількість кредитів, Відповідних ECTS: *4 кредити* Змістовні модулі: *4 модулі* Загальний обсяг дисципліни (години): *120 годин* Тижневих годин: *4 години*	Шифр та назва галузі знань *0101 "Педагогічна освіта"* Шифр та назва напряму підготовки 6.010101 "Дошкільне виховання" Освітньо-кваліфікаційний рівень *"бакалавр"*	Нормативна **Рік підготовки: *1*** **Семестр: *2*** **Аудиторні заняття**: *120 години* З них: **Кількість лекцій**: 22 *годин* **Практичні заняття:** *20 годин* **Індивідуальна робота:** *6 годин* **Модульний контроль**: *6 годин* **Самостійна робота:** *66 годин* Вид контролю*: залік*

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Назви теоретичних розділів	Кількість годин							
		Разом	Аудиторних	Лекцій	Практичних	Семінарських	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1. Психолого-педагогічні основи художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку									
1.	Завдання курсу художньої праці на сучасному етапі розвитку дошкільного виховання			2				2	
2.	Психолого-педагогічні основи навчання художньої праці дітей дошкільного віку.			4				2	
3.	Організація художньої праці дітей.			4				4	
4.	Культура і мистецтво дизайну.			2				2	
5.	Дизайн для дітей і дитячий дизайн.			4				2	
6.	Виховна роль дизайну.			4				2	
7.	Дитячий дизайн у сім'ї.			2				2	
	Разом	**38**		**22**				**16**	
Змістовий модуль 2. Робота з папером і картоном									
8.	Виготовлення площинних виробів.				2			4	
9.	Виготовлення об'ємних виробів.				2			4	
10.	Ори гамі в дошкільному навчальному закладі.				2		1	6	1
	Разом	**22**			**6**		**1**	**14**	**1**
Змістовий модуль 3. Робота з природним та викидним матеріалом									
11.	Аплікація.				2		1	6	1
12.	Виготовлення об'ємних виробів.				2			6	
13.	Робота з викидним матеріалами				2		1	6	1
	Разом	**28**			**6**		**2**	**18**	**2**
Змістовий модуль 4. Робота з тканиною									
14.	Виконання ручних швів.				2		1	6	1
15.	Виготовлення оберегу.				2		1	6	1
16.	Виготовлення м'якої іграшки.				4		1	6	1

Разом	**32**			**8**		**3**	**18**	**3**
Всього	**120**		**22**	**20**		**6**	**66**	**6**

3. ПРОГРАМА

Психолого-педагогічні основи художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку.

Тема 1. Завдання курсу художньої праці на сучасному етапі розвитку дошкільного виховання.

Лекція – 2 год. Предмет і завдання курсу «Художня праця», його теоретичні засади. Поняття «Художня праця». Короткий історичний процес розвитку художньо-ручної праці, її значення у підготовці вихователя.

Тема 2. Психолого-педагогічні основи навчання художньої праці дітей дошкільного віку.

Лекція – 4 год. Художня праця як засіб формування творчої активності дитини. Розвиток координації рухів. Розвиток сенсомоторики: узгодження в роботі рухів руки і ока. Формування практичних навичок та умінь роботи з матеріалами та інструментами.

Тема 3. Організація художньої праці дітей.

Лекція – 4 год. Специфіка занять з художньої праці, їх структура. Різновиди форм, організації праці дітей: індивідуальна, групова, колективна. Принципи навчання: доступність, систематичність, послідовність. Організація факультативних занять за інтересами з метою індивідуалізації виховного процесу, розвитку індивідуальних інтересів та здібностей дітей.

Тема 4. Культура і мистецтво дизайну.

Лекція – 4 год. Витоки дизайн-культури. Виникнення дизайну. Види дизайну. Метод моделювання як основа (технологія) проектної творчості в дизайні. Дизайн – продукція.

Тема 5. Дизайн для дітей і дитячий дизайн.

*Лекція – 4 год***.** Нові напрями в дошкільній педагогіці: «дизайн для дітей» (художники-дітям), та «дитячий дизайн» (діти-художники). Практика залучення дітей старшого дошкільного віку до «доцільно»: фітодизайн, моделювання одягу і декоративно – просторовий дизайн. Етнічний дизайн, дизайн в культурі народів світу.

Тема 6. Виховна роль дизайну.

Лекція – 4 год. Розвитку інтелекту, культури мовлення і спілкування, творчих здібностей проектно-образного мислення. Нові можливості екологічного, естетичного та морального виховання дітей дошкільного віку.

Тема 7. Дитячий дизайн у сім'ї.

Лекція – 2 год. Культура дизайну в сім'ї. дитячі іграшки і посібники для використання у сім'ї. Домашній дизайн - довкілля. Дизайн дитячої кімнати.

4. ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Робота з папером та картоном.

Тема: Виготовлення площинних виробів. (2год.)

Короткі відомості про виробництво і застосування паперу, картону, їх види. Історія використання паперу народами світу. Конструктивні і

декоративні особливості паперу і картоном. Інструменти і приклади, що застосовуються при виготовленні виробів з паперу і картону: ножиці, відповідні розміру дитячої руки,шило (ним працює тільки вихователь), голка нитки, пензлик для клею, олівці, фломастери, їх призначення і зберігання. Техніка безпеки. Санітарно-гігієнічні вироби до роботи з папером, картоном, клеєм. Організація робочого місця.

Виготовлення іграшок способом вирізання за способом, виготовлення іграшок з рухомими частинами. Виконання художніх виробів у техніці переплетіння.

Тема: Виготовлення об'ємних виробів. (2год.)

Конструювання іграшок з основної викрійки (квадрата, поділеного на 16 частин). Способи складання в різних напрямках прямокутника і квадрата для виготовлення об'ємної іграшки. Виконання об'ємних виробів із кладеного в різних напрямках аркуша паперу та картону з надрізанням по лінії згину та з відрізанням частини основної викрійки. Провідна форма виробу, її узагальненість. Декоративна обробка поверхні та краю об'ємних виробів.

Тема: Оригамі в дошкільному закладі. (2 год.)

Історія виникнення мистецтва оригамі. Правила складання паперу. Ліні згину, ребро. Прийом формоутворення ори гамі. Створення цілісних композицій різних видів на основі виробів, виконання за взірцем. Узагальненість образу, вираження асоціативності, стильова єдність. Використання елементів декоративного оформлення. Виготовлення коробочки, квітів, тварин тощо. Пошук нових способів формоутворення ори гамі, кольорових співвідшонень і допоміжних елементів.

Робота з природнім та викидним матеріалом.

Тема: Аплікація. (2год.)

Прийоми заготівлі листя, квітів, соломи, черепашок. Технологія їх обробки, зберігання та підготовка до роботи. Рапорти, композиційні схеми розміщення декору на полі різноманітні форми.

Тема: Виготовлення об'ємних виробів. (2год.)

Конструктивність і декоративні властивості різних природних матеріалів. Способи заготівлі, технологія обробки природні матеріалів. Підготовка матеріалу до роботи. Техніка безпеки. Допоміжні матеріали. Способи поєднання деталей. Поетапні виготовлення виробів, їх декоративне оформлення.

Тема: Робота з викидним матеріалом. (2 год.)

Викидний матеріал, його конструктивні можливості, особливості роботи з ним. Підготовка матеріалу до роботи. Способи поєднання матеріалів між собою. Технологія виконання виробів, які містять різні матеріали. Поєднання готових форм без їх зміни. Часткова зміна готових форм. Способи декорування видів, відповідність декору конструкції.

Робота з тканиною.

Тема: Виконання ручних швів. (2 год.)

Види тканини і відомості про їх виробництво і застосування. Інструменти та приладдя для роботи з тканиною: ножиці, голка, наперсток, олівці. Техніка безпеки. Підготовка матеріалу до роботи. Виконання основних ручних швів: «вперед голку», «через край», «з'єднання і декоративні шви».

Тема: Виготовлення оберегу. (2 год.)

Короткі відомості з історії оберегу. Обереги з тканини в культурі народів світу. Національні особливості. Способи поєднання матеріалів між собою. Способи декорування видів, відповідність декору конструкції.

Тема: Виготовлення м'якої іграшки. (4 год.)

Виконання викрійки. Розкрій тканини. Технічна послідовність виконання виробу. Врахування конструктивних особливостей іграшки та її пропорції. Декоративне оформлення іграшки аплікації прийоми аплікації з тканиною.

5. ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№	Зміст завдань для самостійної роботи
1	Підготовка доповіді «Значення художньої праці для всебічного розвитку дитини дошкільного віку»
2	Підготовка доповіді «Особливості організації знань з художньої праці в сучасних ДЗН».
3	Робота з поняттями та термінами: «дизайн», «професійний дизайн», «декоративно-прикладне мистецтво».
4	Робота з поняттям «дитячий дизайн», «дизайн для дітей», «дитяче мистецтво», «мистецтво для дітей».
5	Опрацювання психолого-педагогічної та методичної літератури.
6	Створити схему виготовлення іграшки з рухомими частинами та виготовлення іграшки за шаблоном.
7	Розробити різні варіанти створення виробів з паперової викройки
8	Розробити ескіз декоративної композиції з природного матеріалу.
9	Розробити кілька варіантів поетапного виконання різних виробів.
10	Створити композиції з природного матеріалу до тематичних виставок.
11	Створити технологічні розробки виготовлення виробу використанням матеріалу.
12	Пошити «чарівний мішечок» для дидактичних ігор дошкільників
13	Виготовити серветки або малий рушник.
14	Розробити викройку об’ємної м’якої іграшки.

6. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

№	Зміст індивідуальної роботи
1	Розробка нових варіантів шаблонів іграшок з рухомими частинами, структурної композиції виробів, виконаних у техніці переплетіння.
2	Виготовлення об’ємних виробів за мотивами Яворівських іграшок.
3	Створення план-схеми виготовлення виробу (оригамі).
4	Виготовлення аплікацій з соломи або черепашок (на вибір).
5	Виготовлення об’ємних виробів з черепашок, соломи, дерева тощо.
6	Виготовлення виробів викидного матеріалу з рухомими частинами.
7	Виготовлення зразків ручних швів.
8	Виготовлення найпоширеніших українських вишивальних технік.
9	Розробка план-схеми виготовлення площинної м’якої іграшки.

7. РОЗРАХУНОК РЕЙТИНГОВИХ БАЛІВ ЗА ВИДАМИ ПОТОЧНОГО (МОДУЛЬНОГО) КОНТРОЛЮ

	Вид діяльності	Коефіцієнт (вартість виду)	Кількість робіт	Результат
	Практичні заняття	2	30	60
	Художні і конструктивні проекти	5	4	20
	Реферат	5	1	5
	Творчі роботи	5	3	15
Підсумковий рейтинговий бал:				100
Нормований рейтинговий бал:				100

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Національна школа	5 відмінно	4 добре	3 задовільно	2 незадовільно	2 незадовільно
Шкала університету	90-100	80-89/70-79	65-69/60-64	35-59	0-34
Шкала ECTS	A	B/C	D/E	FX	X
				З можливістю повторного складання	З обов’язковим повторним курсом

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень бакалаврів

Оцінка	Критерії оцінювання
«відмінно»	ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності у розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь
«добре»	ставиться за вияв студентом повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань. Але у відповіді студента наявні незначні помилки
«задовільно»	ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхову обізнаність з основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою; можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але студент спроможний усунути їх із допомогою викладача
«незадовільно»	виставляється студентові, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхова, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться студентові, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення ВНЗ без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань.

Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓повний обсяг їх виконання;
- ✓якість виконання навчальних завдань;
- ✓самостійність виконання;
- ✓творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ініціативність у навчальній діяльності.

Додаток Е

Матеріали для проведення радіогазети до Дня Миру

Наш світ великий і якщо для когось спокій на вулицях звично і непомітно, то для інших мирне небо над головою - мрія. Мільйони людей страждають від воєн і тих бід, які вони приносять з собою.

Наш спільний обов'язок - зробити все можливе для підтримки та збереження миру в усьому світі. Виконанням цього нелегкого завдання займаються добровольці і професіонали - представники різних гуманітарних організацій. Проте вирішальна роль належить Організації Об'єднаних Націй - ООН.

Саме ця організація здатна впливати на світові політичні та економічні процеси і змусити держави скласти зброю в ім'я збереження миру на Землі. Саме ця організація заснувала особливе свято - день надії для всіх, чиєю заповітною мрією є світ без воєн і зброї.

Згідно резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 30 листопада 1982 року Міжнародний день миру відзначається в 3-й вівторок вересня. У 1986 році в цей день з ініціативи філософа-миротворця Шрі Чинмоя пройшла символічна Ходьба Світу. Тепер щороку в Міжнародний День Світу ООН люди більш ніж у 100 містах по усьому світі беруть участь у Ходьбі, виражаючи безмовну підтримку прогресу Організації Об'єднаних Націй у її роботі, спрямованої на мир в усьому світі. Учасники Ходьби несуть прапори Організації Об'єднаних Націй чи своїх країн. Вони бачать у цьому можливість для людей усіх національностей, культур і ідеологій сконцентруватися на якостях людського духу, що формують основу для встановлення міцного світу.

В резолюції № 55/282 від 7 вересня 2001 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила, що починаючи з 2002 року Міжнародний день миру буде щорічно відзначатися 21 вересня. Асамблея заявила, що День буде відзначатися як день глобального припинення вогню і відмовлення від насильства, запропонувавши всім державам і народам дотримувати

припинення воєнних дій протягом цього дня. Крім того, Генеральна Асамблея призвала всі держави-члени, організації системи Організації Об'єднаних Націй, регіональні і неурядові організації й окремі обличчя відповідним чином відзначати День, у тому числі шляхом освіти й інформування громадськості, і співробітничати з Організацією Об'єднаних Націй.

Всім державам, які беруть участь у збройних конфліктах, в цей день пропонується скласти зброю і припинити військові дії. Саме святкування торжества світу супроводжується різними заходами, однак, незмінною є церемонія у Дзвони світу. Вона традиційно відкривається зверненням Генерального секретаря ООН, після якого він вдаряє у дзвін. Потім слідує хвилина мовчання, і із зверненням до присутніх виступає голова Ради безпеки ООН.

Установою цього свята ООН закликає людей замислитися про слабкості такого природного для багатьох світу без воєн і насильства, зробити посильний внесок у його збереження. Також діяльність цієї міжнародної організації проявляється в таких областях як обговорення проблем світу, обмін інформацією та практичним досвідом у цій галузі і гуманітарна допомога всім постраждалим від збройних конфліктів у гарячих точках світу. Щодня Генеральний секретар ООН і його посланці світу спрямовують свої зусилля на встановлення зв'язків між різними культурами, розвиток взаємної толерантності, припинення вогню і вирішення суперечок мирним шляхом.

Україна також долучилася до відзначення Міжнародного дня миру і відповідно до Указу Президента України від 5 лютого 2011 року № 100/2002 щороку в Міжнародний день миру - 21 вересня – наша країна відзначає День миру.

Роль миротворчого руху у сучасному світі

Миротворчий рух має тривалу історію і відіграє досить важливу роль в зовнішньополітичній діяльності багатьох країн світу. В сучасному світі існує

доволі багато міжнародних благодійних та миротворчих організацій, діяльність яких охоплює різні сфери з метою утвердження миру (політичний, безпековий, соціальний, гуманітарний, у т.ч. оздоровлення дітей, тощо), і які включають до своїх лав авторитетних державних діячів та представників творчої й наукової інтелігенції національного масштабу.

При цьому слід зазначити, що більшість країн світу беруть активну участь в миротворчих операціях під егідою ООН. В рамках такої співпраці в Японії, наприклад, створено "Штаб-квартиру міжнародної співпраці у галузі дотримання миру", головою якої є Прем'єр-міністр країни. З огляду на це практика надання громадськими організаціями фінансової підтримки за рахунок держави практично відсутня. Більшість подібних організацій існує виключно завдяки членським та благодійним внескам.

З огляду на досвід діяльності миротворчих неурядових організацій в інших країнах світу слід згадати подібні структури, зокрема, в таких країнах:

Франція – т.зв. "Рух миру" – мета: запобігання військовим конфліктам, поширенню ядерної зброї та підтримка форми міжнародних відносин, заснованих на принципах справедливості, демократії і співпраці з народами, діяльність з питань роззброєння, а також протидія виробництву наркотиків і скорочення військових бюджетів. Фінансування діяльності здійснюється за рахунок внесків його членів, пожертв громадян та юридичних осіб, отримання доходів з майна, надходження коштів від публікацій, а також передачі прав на твори мистецтв чи працю артистів, які є членами Руху.

Корея – "Корейський Форум Миру", щорічне зібрання парламентарів, релігійних діячів, науковців, керівників, недержавних громадських організацій та журналістів з Республіки Корея, Японії, Росії, Китаю та США. Діяльність здійснюється за рахунок "Всесвітньої Ради Миру", яка діє під егідою ООН.

Японія – "Асоціація всесвітнього миру" та "Фонд миру Накадзіма", діяльність спрямована на пропагування миру у всьому світі, посилення взаєморозуміння на міжнародному рівні завдяки наданню стипендій

іноземним студентам для навчання в Японії, проведенню семінарів, спільних досліджень, наукових конференцій з тематики встановлення миру та миротворчої діяльності, проведення міжнародних симпозіумів тощо. Існують виключно завдяки членським та благодійним внескам.

Нідерланди – в країні існує ціла низка громадських неурядових миротворчих організацій, які умовно поділяються на об'єднання загально-соціального та церковного характеру: "People building peace Nederland" – об'єднує понад 50 громадських організацій "Платформа культури миру та насильства" тощо.

Словаччина – "Союз борців з фашизмом Словаччини", об'єднує зусилля мешканців Словаччини, спрямовані на утвердження миру, духовне згуртування нації, виховання молоді у дусі патріотизму. Фінансування здійснюється за рахунок членських внесків, прибутків з надання приміщень, відсотків від банківських вкладів та дотацій з державного бюджету, а також субвенцій, дарунків. Також для фінансування своєї діяльності ця організація подає проекти з метою отримання грантів через грантову систему Словаччини та міжнародних організацій.

Греція – "Грецький комітет за міжнародну розрядку та мир" – неурядова організація, яка має добровільне нефіксоване членство, не отримує державної, в тому числі фінансової, підтримки, здійснює свою діяльність за рахунок добровільних внесків.

Італія – "Рада на захист миру і прав людини".

Також в багатьох країнах світу існують представництва міжнародних благодійних та миротворчих організацій, таких як "Глобальне партнерство по запобіганню збройним конфліктам" (в Нідерландах), Міжнародна жіноча організація "Сороптиміст" (в Японії), всесвітня федерація "Жінки за мир" (в Японії), "Всесвітня Рада Миру" (неурядовий член ООН).

Українська Рада Миру

Українська Рада Миру, в минулому Український республіканський комітет захисту миру, заснований у вересні 1951 року з ініціативи кращих

представників української творчої та наукової інтелігенції - В.Комісаренка, О.Палладіна, Б.Патона, Л.Первомайського, Н.Рибака, М.Рильського, П.Тичини, М.Семененка, Н.Ужвій та інших знаних в Україні людей. Першим Головою – з 1951 по 1962 рік був академік Микола Семененко, з 1962 по 1975 рік УРМ очолював академік Василь Комісаренко, член Всесвітньої Ради Миру. З 1975 по 1995 рік – до останні хвилин свого життя – Головою Ради Миру був письменник, академік Олесь Гончар, член Всесвітньої Ради Миру. У 1997 році Українську Раду Миру очолив перший Президент України Леонід Кравчук, саме та людина, яка започаткувала державний без'ядерний рух. Це стало прикладом миротворчості, здорової громадської психології, яка спрямована на утвердження миру у світі та буде орієнтиром для інших держав.

До складу Президії та Дорадчо-консультативної Ради Президії Української Ради Миру входили і входять відомі громадські, політичні діячі, працівники науки, культури, освіти, знані спеціалісти – авторитетні в Україні та за її межами. За роки свого існування Українська Рада Миру стала всесвітньо визнаною і неодноразово вшановувалася найвищими відзнаками Всесвітньої Ради Миру, ЮНЕСКО, ООН та інших авторитетних міжнародних організацій

Розглядаючи свою діяльність як невід'ємну частину світового миротворчого процесу, Українська Рада Миру декларує відкритість і постійну готовність, на основі народної дипломатії, бути партнером і учасником різних форм і структур міжнародного співробітництва по лінії ООН, ЮНЕСКО та інших неурядових організацій, національних миротворчих рухів і фондів.

В 60-ті роки Українська Рада Миру була ініціатором знаменитих Дартмунських зустрічей, які започаткували розрядку в радянсько-американських стосунках. Дві з п'яти зустрічей відбулися в Україні. В роки перебудови ми стали ініціаторами українсько-американських походів, круїзів миру.

Українська Рада Миру одна з перших почала займатися просвітницькою діяльністю щодо катастрофи на ЧАЕС, домагалася гласності навколо подій у Чорнобилі, недопущення будівництва атомної електростанції у Чигирині, будівництва каналу Дунай-Дніпро. Разом з Українським фондом культури домагалася заборону на забудову Хортиці, заповідника у Каневі. З ініціативи Української Ради Миру та "Зеленого Світу" в Україні було розгорнуто широку компанію за екологічну безпеку. Верховна Рада України скликала сесію з цього питання та ініціювала створення відповідного міністерства, завдяки наполегливим вимогам Ради Миру.

Проведено десятки прес-конференцій з питань зростання захворюваності дітей, з викриттям чисельних і грубих порушень законодавства України щодо охорони навколишнього середовища, з проблем енергетики, загрозливого стану Чорнобильського саркофагу. На конференції, що відбулася у березні 1991 року було визначено програму дій, одною з яких стало проведення семінару "Єврочорнобиль-2" спільно з Міністерством охорони здоров'я та "Зеленим Світом". У семінарі брали участь науковці з 32-х країн.

В свій час, за ініціативою УРМ щорічно у квітні в школах України почали проводитись Чорнобильські уроки.

Успішно здійснювалась, вперше започаткована Радою Миру, програма "Дитячі навчальні обміни", яка стала популярною і тепер цим досвідом користуються багато інших організацій.

На початку 90-х років були проведені інтернаціональні круїзи миру по Дніпру, українсько-американські походи за мир, плідною була співпраця з американською організацією "Україна - США", "Мости до миру" та багато інших.

Протягом тривалого часу були напрацьовані контакти з багатьма зарубіжними миротворчими, громадськими організаціями, у співпраці з якими Українська Рада Миру домагалася мораторію на випробування ядерної та хімічної зброї.

Співпрацюючи з такими організаціями, Українській Раді Миру вдалося, благодійно оздоровити в Голландії, Греції, Ірландії, Мальті, Німеччині, Словаччині, Франції, Швейцарії близько десяти тисяч дітей, доставити в Україну гуманітарних медичних товарів на суму майже 13 мільйонів доларів США.

Рада Миру є важливою ланкою у формуванні зовнішньополітичного миротворчого курсу держави, піднесення авторитету України на міжнародній арені. Головна мета організації - об'єднання зусиль громадськості на утвердження миру та злагоди в Україні та за її межами, духовне згуртування нації, виховання молоді в дусі миру, патріотизму, формування безконфліктної миролюбної психології.

Українська Рада Миру на громадських засадах акумулює функції державних та недержавних структур і втілює їх через свої програми, визначені статутними документами та міжнародними угодами про співробітництво.

Статутні завдання Ради Миру націлені на забезпечення потреб громадянського суспільства України, якими опікується держава, зокрема:

- збереження миру та злагоди в Україні;
- сприяння утвердженню в Україні конституційних принципів і законів мирної цивілізованої, демократичної держави;
- збереження культурної спадщини України;
- надання допомоги соціально незахищеним верствам населення;
- виховання молоді в дусі миру та дружби;
- оздоровлення дітей та молоді України;
- піднесення авторитету України на міжнародній арені, інше.

Українська Рада Миру – виступила співзасновником фонду "Відродження", асоціації "Медицина - екологія", міжнародного благодійного фонду "Мир дітям", асоціацій "Природа", української екологічної асоціації, "Зелений світ", "Інституту управління конфліктними ситуаціями" та інших громадських організацій.

Пріоритетні напрями роботи УРМ:

- розроблення і здійснення програм, що сприяють утвердженню в Україні конституційних принципів і законів мирної, нейтральної, без'ядерної цивілізованої держави, що гарантує своїм громадянам право жити в умовах миру, злагоди та міжнародного співробітництва;

- активна протидія пропаганді війни, мілітарним ідеям, спробам національно-територіального розмежування, допомога у мирному та справедливому вирішенні конфліктів на умовах взаємозацікавленності, пошуку загальноприйнятних компромісів;

- участь у розвитку різноманітних форм народної дипломатії з метою активного пошуку моделей ненасильницького світу, забезпечення умов для вільних контактів, спілкування і взаєморозуміння між країнами і народами, представниками громадських сил, створення позитивної громадської думки про нашу державу за її межами;

- сприяння інформаційному забезпеченню у пропагуванні миролюбної політики іноземних держав в Україні.

Міжнародна діяльність Української Ради Миру

Миротворча громадська організація "Українська Рада Миру" проводить доволі активну міжнародну діяльність. Так, Голова Української Ради Миру Л.М.Кравчук протягом останніх років неодноразово брав участь у міжнародних заходах (семінарах, конференціях, симпозіумах, асамблеях тощо), зокрема, в рамках діяльності Всесвітньої Федерації Миру.

Спільно з Асоціацією сприяння ООН в Україні та іншими громадськими організаціями, Українська Рада Миру започаткувала конкурс молодіжних проектів, що проводиться в рамках Міжнародного Десятиріччя культури миру та ненасильства над дітьми світу 2001-2010.

В рамках кампанії за екологічну безпеку, за сприяння "Української Ради Миру" під егідою офісу ООН з координації гуманітарних питань, у 2003 році було проведено четверту Міжнародну конференцію "Діти Чорнобиля – медичні наслідки та соціально-психологічна реабілітація".

З 2006 року Радою розпочато реалізацію програми “Відкриття департаментів та представництв Української Ради Миру за кордоном”, яка передбачає відкриття департаментів Української Ради Миру в країнах, де проживає значний відсоток українців. На сьогодні в Грецькій республіці офіційно зареєстровано “Грецький департамент Української Ради Миру” як благодійну (неприбуткову) організацію.

“Українська Рада Миру” здійснює також свою міжнародну діяльність шляхом взаємодії на двосторонній основі з подібними неурядовими організаціями інших країн світу або реалізує різні гуманітарні проекти в цих країнах, зокрема:

- українське благодійне товариство “Мир дітям”, засноване при “Українській Раді Миру”, організовує оздоровчі поїздки українських дітей до Сполучених Штатів Америки. Зокрема, з 18 грудня 2010 року по 10 січня 2011 року у різних містах США, у тому числі м. Вашингтон, перебувала група із 33 дітей;

- співпрацює з Товариством української діаспори в Греції “Українсько-грецька думка”, зокрема, з питань оздоровлення в Греції українських дітей та проведення культурологічних заходів;

- співпрацює і обмінюється візитами з Китайською народною асоціацією за мир та роззброєння;

- започаткована Українською Радою Миру програма “Дитячі навчальні обміни” є популярною, передусім, в Італії;

- при встановленні сезонного повітряного сполучення між Україною та Мальтою здійснюється гуманітарне перевезення дітей з України на оздоровлення до Мальти.

Українська Рада Миру - сьогодення

Протягом останніх років основним у роботі Української Ради Миру було виявлення найактуальніших проблем у суспільно-політичному житті України, надання їм розголосу, знаходження спільників у реалізації задумів і

допомоги в об'єднанні у незалежні структури багатьом громадським рухам, фондам та іншим організаціям.

Для країни життєво важливими є питання, пов'язані з визначенням нового шляху, по якому треба рухатися незалежній державі, усвідомлення нової політичної ситуації, в котрій опинилась Україна, створення національної матеріально-технічної бази.

Усе це треба вирішувати, пов’язуючи з головним - збереженням миру та злагоди в Україні.

Саме тому в час загострення міждержавних, міжнаціональних, етнічних і політичних протиріч Рада Миру закликає суспільство до миру та злагоди, через миролюбні акції пропагувати і нести ідею миротворчості з метою запобігання конфліктів та насильництва.

Протягом останніх років Українська Рада Миру співпрацюючи з багатьма міжнародними організаціями організовувала та брала участь у міжнародних миротворчих заходах присвячених побудові сталого миру у світі та спрямованих на пропаганду без’ядерного руху, розбудову світової системи миру і безпеки, пошуки ненасильницьких шляхів вирішення конфліктних ситуацій, відродження загальнолюдських моральних та духовних цінностей, виховання молоді в дусі миру, ненасильницької психології, толерантності.

Подібні міжнародні заходи дають можливість їх учасникам, зокрема Українській Раді Миру, знайти однодумців у світі, висловлювати свої думки та пропозиції, представляти громадськість України, врешті об’єднувати зусилля міжнародних громадських організацій заради досягнення зазначених цілей, бути активним учасником міжнародного миротворчого руху від України.

Одним із стратегічних завдань Української Ради Миру є залучення до своєї діяльності, у якості колективних членів, провідні установи та організації України та світу. Наш досвід роботи доводить, що співпраця з колективними членами є обопільно корисною. Розробляючи та втілюючи

соціальні, гуманітарні чи бізнес проекти ми в першу чергу вивчаємо можливість їх реалізації з колективними членами.

У вересні 2011 року виповнюється 60 років з дня заснування Української Ради Миру — однієї з найстаріших всеукраїнських громадських організацій. Своєю діяльністю Українська Рада Миру робить вагомий внесок у формування і проведення зовнішньополітичного курсу України, об'єднання зусиль громадськості, спрямованих на утвердження її авторитету як миролюбної, без'ядерної, позаблокової держави, духовне згуртування суспільства, виховання молоді в дусі патріотизму.

60-річчя з дня заснування Української Ради Миру святкуватиметься на загальнодержавному рівні. З метою належного відзначення 60-ї річниці Української Ради Миру в Херсонській області головою Херсонської обласної державної адміністрації від 07 вересня 2011 року за № 28/328 затверджено відповідний план заходів, яким зокрема передбачено проведення: роз'яснювальної, інформаційно-просвітницької роботи серед учнівської та студентської молоді з питань діяльності Всеукраїнської громадської організації «Українська Рада Миру»; конференцій, семінарів, засідань "за круглим столом", виховних годин, присвячених 60-річчю Української Ради Миру та відзначенню Дня миру; тематичних уроків, історичних годин в навчальних закладах культури та мистецтва області, присвячених історії відзначення Дня миру та видатним діячам Української Ради Миру; циклу тематичних заходів (книжкові виставки, перегляди літератури, Інтернет-огляди, віртуальні подорожі, інформаційні шоу) в бібліотечних установах області, присвячених 60-й річниці Української Ради Миру та Дню миру, в яких візьмуть участь представники органів виконавчої та місцевого самоврядування області.

Додаток Ж

Фотографії зразків виробів декоративно-прикладного мистецтва народів світу, що були виготовлені майбутніми вихователями дитячих навчальних закладів в ході експериментальної роботи

